

**KOPENHAG KRİTERLERİ AÇISINDAN
TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN AVRUPA
BİRLİĞİ'NE UYUMU**

**Nazım ÇATALBAŞ
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir 2000**

**KOPENHAG KRİTERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN
AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUMU**

Nazım ÇATALBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eylül 2000

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KOPENHAG KRİTERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUMU

Nazım ÇATALBAŞ

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2000

Danışman: Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üyelik başvurusu ile başlamıştır. Türkiye 14 Nisan 1987'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurmuştur. Bu Başvuru, ekonomik ve siyasi gerekçelerle kabul edilmemiştir.

21-22 Haziran 1993 tarihlerinde toplanan Kopenhag AB Konseyi tam üyelik kriterleri belirlemiştir. Bu kriterler; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak, işleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek kapasitesine sahip olmak, siyasi, Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğinde bulunmaktır.

11-12 Aralık 1999 tarihlerinde toplanan AB Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin katılım görüşmelerine başlaması için siyasi kriterlere ve tam üyelik için diğer kriterlere uyması gereklidir. Türkiye'nin AB'ne entegrasyonunda en büyük sorunu makro ekonomik istikrarsızlıktır. Türkiye 9 Aralık Kararları'nın başarılı olması ve AB'nin verdiği yardımları artırması koşuluyla AB'ne uyum sağlayacaktır.

ABSTRACT

The relationships between Turkey and European Union (EU) have began with Turkey's application for associate member to the European Economic Community (EEC). Turkey have applied for full membership to European Community (EC) on April 14, 1987. The application wasn't accepted because of political and economical reasons.

Copenhagen European Council assembling on June 21-22, 1993 have admitted criteria that become member of European. These criteria are that has achieved stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and respect for and protection of minorities, the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressures and market forces within the Union , has the ability to take on the obligations of membership, including adherence to the aims of political, economic and monetary Union

Turkey was accepted as a candidate state in EU Helsinki Summit assembled on December 11-12,1999. Turkey needs to adopt to political criteria to begin accession negotiations and to the other criteria to be full member. The most important problem of Turkey in integration to EU is macro economic unstability. Turkey economy would adopt to EU, if December 9 Decisions becomes succesfull and EU raises the contributions to Turkey.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nazım ÇATALBAŞ'ın "Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisi'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu" başlıklı tezi 13 Eylül 2000 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca İktisat (Uluslararası İktisat)) Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.S.Rıdvan KARLUK
Üye : Prof.Dr.Nüvit OKTAY
Üye : Yrd.Doç.Dr.Kemal BIÇERLİ

Prof.Dr.Enver ÖZKALP
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu Çalışma'nın ortaya çıkmasında emeği geçen danışman hocam Sayın Prof. Dr. S. Rıdvan Karluk'a ve Yard. Doç.Dr. Özgür TONUS'a ve manevi desteğini eksik etmeyen sevgili eşim Meral ÇATALBAŞ'a, oda arkadaşım Araş.Gör. Ali ÖZDEMİR'e, Araş.Gör. Murat Ertuğrul'a, Araş.Gör. Ethem ESEN'e ve diğer asistan arkadaşlarıma çok teşekkür ettiğimi belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU VE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ	3
2. AVRUPA TOPLULUKLARI'NDAN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GEÇİŞ SÜRECİ	5
2.1. Maasricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'ne Geçiş	10
3. TÜRKİYE-AVRUPA TOPLULUĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	12
3.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Ortak Üyelik Başvurusu	13
3.2. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu İlişkileri'nin Temel Belgeleri ..	14
3.3. Türkiye-Avrupa Topluluğu Ekonomik İlişkileri'nin Gelişimi.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ'NİN TÜRKİYE'YE ETKİSİ

1. AVRUPA TOPLULUKLARI'NDA GENİŞLEME SÜRECİ	27
2. GENİŞLEME SÜRECİNDE STRATEJİLER	34
3. KOPENHAG ZİRVESİ VE TAM ÜYELİK KRİTERLERİ	37
4. AMSTERDAM ANTLAŞMASI'NDA TAM ÜYELİK	38
5. GÜNDEM 2000 RAPORU	39
6. LÜKSEMBURG VE HELSİNKİ ZİRVELERİ'NİN TÜRKİYE AÇISINDAN SONUÇLARI	41
7. DİĞER 12 ADAY ÜLKE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUMU	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOPENHAG KRİTERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN PERFORMANSI

1. TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	64
2. 9 ARALIK KARARLARI VE DESTEKLEME DÜZENLEMESİ	74
3. KOPENHAG KRİTERLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ	78
3.1. Düzgün İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı	78
3.1.1. Rekabetçi Fiyatların Geçerliliği ve Ticaretin Liberalizasyonu	79
3.1.2. Piyasaya Giriş Çıkış Serbestliği	82
3.1.3. Mülkiyet Haklarıyla ilgili Yasa ile Düzenlemelerin Bulunması ve İcra Edilebilmeleri	83

3.1.4. Fiyat İstikrarı ve Sürdürülebilir Kamu Finansmanı ile Makro Ekonomik İstikrarın Sağlanması	87
3.1.5. Ekonomik Politikanın Temel İlkelerinde Geniş Bir Uzlaşmanın Sağlanması	88
3.1.6. Finans Sektörü'nün Gelişme Düzeyi	90
3.2. Avrupa Birliği İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesi	93
3.2.1. Ekonomik Birimlerin Öngörülebilir ve İstikrarlı Bir Karar Alabilme Ortamının Bulunması	94
3.2.2. Beşeri ve Fiziki Sermaye'nin Yeterliliği	94
3.2.3. Hükümet Politikalarının Dış Rekabet Gücünü Etkileme Derecesi	98
3.2.4. Üyelik Öncesi Avrupa Birliği ile Ticari Entegrasyonun Derecesi ve Hızı	100
3.2.5. Ekonomide Küçük Firmaların Yaygınlığı	102
3.3. Ekonomik ve Parasal Birliğin Üçüncü Aşama Kriterleri'ne Uyum Kapasitesi	103
4. TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN KOPENHAG KRİTERLERİ'NE UYUM SAĞLAMASI İÇİN YAPILMASI GEREKEN DÜZENLEMELER..	106
4.1. Kurumsal Düzenlemeler	106
4.2. Hukuki Düzenlemeler	107
4.3. Ekonomik ve Sosyal Düzenlemeler	108
5. SONUÇ	106
6. KAYNAKÇA	114

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Mali Protokoller Ve Türkiye'nin Aldığı Mali Yardımlar	16
Tablo 2: Katma Protokole Göre Türkiye'nin Yükümlülükleri	18
Tablo 3: AB'nin Mali İşbirliği Deklarasyonu	23
Tablo 4: Marmara Depremi'nden Sonra AB'nin Türkiye'ye Vermeyi Öngördüğü Mali Yardımlar	25
Tablo 5: PHARE Programı'ndan Yararlanan Ülkeler (1990-1998)	32
Tablo 6: Katılım Öncesi İmkanları	33
Tablo 7: Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Aday Ülkeler 1999	34
Tablo 8: Aday Ülkelerin Nüfusları ve AB İle Ortaklık İlişkileri	45
Tablo 9: Macaristan-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	47
Tablo 10: Polonya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	48
Tablo 11: Çek Cumhuriyeti-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler.....	49
Tablo 12: Slovenya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	51
Tablo 13: Estonya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	52
Tablo 14: Güney Kıbrıs-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	53
Tablo 15: Slovakya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	55
Tablo 16: Malta-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	57
Tablo 17: Litvanya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	59
Tablo 18: Letonya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	60
Tablo 19: Bulgaristan-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	61
Tablo 20: Romanya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler	63
Tablo 21: Türkiye'nin Nüfusu ve Milli Geliri (1994-2000)	65

Tablo 22: Bütçe Dengesi (1995-2000)	66
Tablo 23: Türkiye’de Özelleştirme’den Sağlanan Gelirler	68
Tablo 24: Seçilmiş Ödemeler Dengesi Göstergeleri (1994-2000)	71
Tablo 25: İhracatın Sektörel Dağılımı	72
Tablo 26: İthalatın Sektörel Dağılımı (1996-2000)	72
Tablo 27: Yıllara Göre Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları	74
Tablo 28: Açılan ve Kapanan Şirket ve Firmalar (1998-1999)	82
Tablo 29: Bankacılık Sistemi Kredi Hacmi (1999-2000)	93
Tablo 30: AB ve AB’ne Aday Ülkelerin Eğitim Göstergeleri (1995-1997)	96
Tablo 31: AB ve AB’ne Aday Ülkeler’de Sağlık Düzeyi (1999)	97
Tablo 32: Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH’ya Oranı (1987-1998)	98
Tablo 33: Türkiye’nin AB Dış Ticareti (1993-2000)	101
Tablo 34: Türkiye ve Bazı Ülkelerde KOBİ’lerin Ekonomideki Yeri	102
Tablo 35: KOBİ’lerin Ölçeksel Dağılımı (1997)	103
Tablo 36: Ekonomik ve Parasal Birlik Üçüncü Aşama Kriterleri ve Türkiye	105

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği (EU)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC)
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (ECSC)
AMB	Avrupa Merkez Bankası (ECB)
AT	Avrupa Topluluğu (EC)
AYB	Avrupa Yatırım Bankası (EIB)
BAB	Batı Avrupa Birliği (WEU)
BM	Birleşmiş Milletler (UN)
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü (WTO)
ECOFİN	Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi
ECU	Avrupa Para Birimi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik (EMU)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
MDA	Merkezi ve Doğu Avrupa
OTP	Ortak Tarım Politikası
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
ODGP	Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
PHARE	Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılanmasına Yönelik Topluluk Destek Programı
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜHİS	Türkiye Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
YAP	Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası

GİRİŞ

Ankara Anlaşması (12 Eylül 1963) ile başlayan Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan Helsinki Zirvesi ile yeni bir dönemece girmiştir. Helsinki AB Konseyi, Türkiye’de yaşanan olumlu gelişmeleri ve Kopenhag Kriterleri’ne uyum yönündeki reformları memnuniyetle karşılamış, Zirve sonucunda yayınladığı Bildiri’de, Türkiye’nin diğer aday ülkelerle aynı statüde olduğunu belirtmiştir. Bildiri’ye göre, Türkiye diğer aday ülkeler gibi mevcut Avrupa stratejisine dayanarak, reformları desteklemeye yönelik her türlü yardımdan yararlanacaktır.

Türkiye, AB Müktesebatı’nın benimsenmesi için Avrupa Birliği Genel Sekreterliği başkanlığında Ulusal Programı hazırlamaktadır. Diğer yandan Türkiye, AB ile birlikte Birliğe uyum hazırlıklarının yoğunlaşması için gereken kısa ve orta vadeli öncelikleri belirleyen bir Katılım Ortaklığı Belgesi’ni oluşturmaktadır. Hazırlanmakta olan Katılım Ortaklığı Belgesi’nin en geç 2000 yılı Ekim ayı sonuna kadar AB Konseyi’ne sunulması gerekmektedir.

Türkiye, AB ile tam üyelik görüşmelerine başlayabilmek için Kopenhag Siyasi Kriterleri’ne ve tam üye olabilmek için de Kopenhag Ekonomik Kriterleri’ne ve Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ile AB Müktesebatı’nı uyum sağlamalıdır. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) ortak üyelik başvurusundan sonra her alanda bugünkü adıyla AB’ne uyum sağlamaya çalışmıştır. Buna karşılık, Türkiye tam üyelik için gerekli olan Kopenhag Kriterleri’ne uyumda eksiklikleri mevcuttur. Bu eksikler, siyasi ve ekonomik kriterlere ve AB Müktesebatı’na uyumdaki sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Türkiye AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği ile ticari entegrasyonu gerçekleştirmiştir. Bu sayede Türkiye Kopenhag Ekonomik Kriterleri açısından diğer aday ülkelerin pek çoğunun önündedir. Türkiye’nin AB’ne ekonomik alandaki uyumu AB Komisyonu tarafından hazırlanan aday ülke raporlarında üyelik müzakerelerine başlanacak diğer adaylara göre daha olumlu değerlendirilmektedir.

Türkiye’nin ekonomik alanda AB’ne uyumda karşılaştığı en büyük sorun, makro ekonomik istikrarsızlıktır. Türkiye ekonomisini istikrarlı ve sağlam temellere oturtmak, gelir dağılımını düzeltmek, sosyal ve ekonomik dengeleri sağlamak için yeni tedbirler

almalıdır. Bu açıdan bakıldığında, 9 Aralık Kararları ile gündeme gelen ekonomik istikrar programı, IMF ile imzalanan Destekleme Düzenlemesi (Stand by Arrangement) ve yapısal reformlar ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye Bankacılık Kanunu, Sosyal Güvenlik Kanunu, Gümrük Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Tahkim Kanunu ile önemli yapısal reformları gerçekleştirmiştir.

Türkiye ve diğer aday ülkelerin AB'ne tam üye olabilmelerinin bir diğer şartı da, AB Müktesebatı'na uyum sağlamalarıdır. Türkiye, Gümrük Birliği ile birlikte AB'nin ortak dış ticaret politikasını kabul etmiştir. Türkiye AB'nin tam üyesi olmamasına rağmen dış ticaret konusundaki egemenliğini Birliğe devretmiş ve onun kararlarını uygulamaya başlamıştır. Türkiye zamanla AB Müktesebatı'nı benimsedikçe diğer alanlarda da AB mevzuatlarını uygulayacaktır.

Bu Çalışma'da, Türkiye ekonomisinin Kopenhag Kriterleri açısından AB'ne uyumu değerlendirilmiştir. Birinci Bölüm'de, AB'nin tarihsel gelişimi ve Türkiye-AB ilişkileri ele alınmıştır. İkinci Bölüm'de, AB'nin genişleme süreci ve Türkiye'nin bu süreç içerisindeki yeri incelenmiştir. Üçüncü Bölüm'de, Türkiye ekonomisinin Kopenhag Kriterleri karşısındaki durumu gözler önüne serilerek, uyum için yapılması gerekenler önerilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU VE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1. Avrupa'da Bütünleşme Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi

Avrupa'da bir "Birleşik Avrupa" yaratma fikrinin geçmişi, ortaçağlara kadar gerilere gider. Napolyon'un Avrupa'yı silah zoruyla birleştirme hareketinin başarısız olmasından sonra, Alman devletlerinin federal bir yapı içerisinde birleştirilmesi fikri ortaya atılmıştır. Bu amaç ile 1 Kasım 1814 tarihinde Viyana'da bir kongre yapılmıştır¹ Viyana Kongresi'nden sonra 1819 yılında ticaretin serbestleştirilmesi yönünde ilk adım Prusya tarafından **Maassen Tarifesi**yle atılmıştır. 39 Alman prensliğinin konfederasyona katılması ile Alman Devleti kurulmuş, 1834 yılında Alman Gümrük Birliği (**Zollverein**) oluşturulmuştur. 1871 yılında, Bismark'ın hazırladığı anayasa ile konfederal sistemden federal sisteme geçilmiştir. Federal Almanya Devleti'nin kurulması, Avrupa'daki en başarılı entegrasyon (birleşme) olmuştur.

Avrupa'da, pek çok aydın ve din adamı "Birleşik Avrupa" fikrini savunmuştur. Bunlar; Saint Simon, Fourier, J. J. Rousseau, Montesquieu, Kalergi, Dr. Heer Fordt, Edouard Herriot ve Victor Hugo'dur. Bu aydın ve din adamları arasında Victor Hugo'nun yeri önemlidir. Çünkü, Victor Hugo kendisinin 20 nci yüzyılda ortaya çıkacak ilk önce Avrupa Birleşik Devletleri'ni, sonrada Dünya Birleşik Devletleri'ni meydana getirecek bir partinin mümessili olduğunu açıkça ifade etmiştir²

19 ncu yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da, Birleşik Avrupa'ya yönelik çabalar, önemli ölçüde durmuştur. Çünkü, Frederich List'in korumacı öğretisiyle birlikte ülkeler arasında hızlı bir ekonomik rekabet başlamıştır. Ekonomik ve siyasi rekabet sonucu 1 nci Dünya Savaşı çıkınca, Birleşik Avrupa için çabalar bitmiştir. 1 nci Dünya Savaşı'ndan 2 nci Dünya Savaşı'na kadar bu konuda pek önemli çaba da olmamıştır.

¹ Orhan Oğuz, **Ortak Pazar** (E.İ.T.İ.A. Ya.No:37-13. İstanbul: Sulhi Geran Matbaası, 1966), s.91

² Oğuz, a. g. e., s.12.

2 nci Dünya Savaşı devam ederken, 1943 yılında Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında gümrük birliği (**Benelüks**) kurulmuştur. Benelüks ülkeleri 1 Ocak 1948 tarihinden itibaren gümrük vergilerini indirmeye başlamışlar ve bu indirimi 1955 yılında tamamlama kararı almışlardır. 1946 yılında federalizm düşüncesini savunanlar, Avrupalı Federalistler Birliği'ni kurmuşlar, fakat izlenecek yol konusunda iki gruba ayrılmışlardır. Altierre Spinelli'nin başını çektiği grup tam bir siyasal birliği savunurken, Fransızların oluşturduğu grup ise siyasal birliğe yavaş yavaş geçilmesi fikrini savunmuşlardır.

2 nci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla toparlanan Alman ağır sanayii, savaş mağduru Fransızları ve diğer Avrupa ülkelerini endişelendirmeye başlamıştır. Almanya'nın ileride tehdit olmaması çeşitli çevreler tarafından dile getirilmiştir. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı açıklamada; Almanya'nın sınırlanması değil, Almanya'nın Avrupa içinde asimile edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu fikrin esas sahibi, Fransız Planlama Örgütü'nün Başkanı **Jean Monnet**'dir. Monnet, Prof. Hallestein ile birlikte kendilerinden önceki tüm federatif deneylerden yararlanarak "**Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu**" önerisini geliştirmişlerdir. Böylelikle, savaş sanayiinin hammaddesi olan kömür ve çelik üretimi ve ticareti kontrol altına alınmıştır. Monnet'ye göre bu Topluluğun "Yüksek Otorite" (High Authority), "Adalet Divanı" (Court of Justice), "Bakanlar Konseyi" (Council of National Minister) ve "Ortak Meclis" ten (Common Assembly) meydana gelen dört organı olacaktır³ Yüksek Otorite'ye uluslararası yetki verilmiştir. Yüksek Otorite'nin üyelerinin milli meclisler tarafından seçilmesi ve Ortak Meclis'e karşı sorumlu olması önerilmiştir. **Schuman Planı**, Almanya tarafından kabul edildikten sonra İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından da kabul edilmiştir.

³ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye** (5.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1999), s.2.

2 Avrupa Toplulukları'ndan Avrupa Birliği'ne Geçiş Süreci

Schuman Planı'nın kabul edilmesinden sonra 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, taraf ülkelerin (Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Belçika) parlamentolarında onaylandıktan sonra 25 Eylül 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AKÇT'nun amaçları; üye ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmak, tam istihdamı gerçekleştirerek işsizliği önlemek ve hayat seviyesinin yükseltilmesini sağlamak olmuştur⁴ AKÇT'nun Yüksek Otorite'si uluslararası bir yetkiye sahip olmasına karşılık bu yetkinin kullanılmasında pek sorun çıkmamıştır. AKÇT, başarıyla yürümüştür.

Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya'nın kendi ordusunu kurmasını istemiştir. Federasyon yanlıları (Federalistler), bu fırsatı değerlendirip Fransız hükümeti ve Fransız Meclisi'ne **Pleven Planı** olarak bilinen bir tasarı sunmuştur. Jean Monnet tarafından kaleme alınan tasarıya göre, her ülkenin milli ordusu olacak, buna ek olarak bir Avrupa Ordusu kurulacaktır. Bu Örgüt'e Avrupa Savunma Topluluğu (European Defence Community) adı verilecektir. Tasarı, Fransız Meclisi'nde yoğun muhalefete karşın kabul edilmiştir. Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması 27 Mayıs 1952 tarihinde, AKÇT üyesi ülkeler tarafından imzalanmıştır. Bu Antlaşma'nın milli meclisler tarafından onaylanması beklenirken Fransız Dışişleri Bakanı Schuman ile İtalyan Dışişleri Bakanı Gasperi, AKÇT Bakanlar Konsey'inden Avrupa Politik Topluluğu Antlaşması'nın hazırlanmasını istemişlerdir.

"Avrupa Politik Topluluğu" tasarısı 15 Mart 1953 tarihinde Ortak Meclis'e sunulmuştur. Bu Tasarı ile birlikte Batı Avrupa Ortak Pazarı yaratılmış olacaktı. Avrupa Politik Topluluğu'nun faaliyete geçmesi büyük ölçüde Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması'nın milli meclislerden geçmesine bağlıydı. Avrupa Savunma Topluluğu tasarısı Fransız Meclisi'nde reddedilince, Avrupa Politik Topluluğu tasarısı geri çekilmiştir.

⁴ Karluk, a. g. e. s.12.

Avrupa Savunma Topluluğu'nun kabul edilmemesinin ardından Federasyon yanlıları çeşitli platformlarda yeni arayışlara girmişlerdir. Jean Monnet'nin girişimiyle 1 Haziran 1955 tarihinde Messina'da bir konferans yapılmıştır. Bu Konferans'ta, bir komite kurulmuş ve başkanlığına P. Henri Spaak getirilmiştir. Bu Komite'nin hazırladığı Rapor'da, AKÇT'nun yanısıra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulması önerilmiştir⁵ Bu Öneri'de, AKÇT, AET ve EURATOM Yüksek Otorite'sinin yerine üç ayrı Bakanlar Konseyi, ortak bir Adalet Divanı ve Parlamento organları öngörülmüştür. Mayıs 1956 tarihinde Venedik'te toplanan AKÇT Dışişleri Bakanları, Spaak Raporu'nu kabul etmişlerdir.

Spaak Raporu kabul edildikten sonra yapılan görüşmelerde Antlaşma taslağı hazırlanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan **Roma Antlaşması** ile kurulmuştur.

Roma Antlaşması'nın imzalanması sırasında ülkeler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İngiltere, İngilizler Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ülkeleri yaptığı çeşitli anlaşmalar nedeniyle AET içinde daha gevşek bir işbirliği istemiştir. İngiltere'nin teklifinin reddedilmesinden sonra İngiltere AET'na rakip Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur.

AET'nun amacı, bir ortak pazarın oluşturulması ve üye ülkelerin ekonomi politikalarının uyumlaştırmak, üye ülkelerde dengeli ve istikrarlı ekonomik etkinlik sağlamak, hayat seviyesini yükseltmek ve ülkeler arasındaki işbirliğini daha da arttırmak olmuştur. Roma Antlaşması'yla üye ülkeler, aralarındaki gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamayı kabul etmişlerdir. Ayrıca kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile ortak bir ekonomik, tarım ve sosyal politikanın uygulanması da kabul edilmiştir.

8 Nisan 1965 tarihinde AKÇT, AET ve EURATOM'un yürütme organlarını birleştiren Antlaşma Brüksel'de imzalanmıştır. Antlaşma, 1 Temmuz 1967 tarihinde

⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu I** (Ankara:Ümit Yayıncılık, 1993) s.4.

yürürlüğe girmiştir. 1969 yılında, her Topluluk üyesi ülke için ayrı olan yargı ve demokratik denetim organları Füzyon Antlaşması ile birleştirilmiştir.

AET'na üye ülkeler, aralarındaki dış ticareti serbestleştirmek için gümrük tarifelerini aşamalı olarak kaldırma kararı almışlardır. 31 Aralık 1961 tarihinde Topluluğa üye ülkeler aralarındaki ithal kısıtlamalarını ve 1 Temmuz 1968 tarihinde gümrük vergilerini kaldırmışlar ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulaması başlatmışlardır. 1 Temmuz 1977 tarihinde geçici gümrük uygulaması kaldırılmış ve üye ülkeler arasında Gümrük Birliği tam anlamıyla oluşturulmuştur.

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanında Roma Antlaşması'nda pek açık ifade yer almasına karşın, AT'na üye ülkeler bu alanda bakanlar ve teknik komiteler düzeyinde danışma ve bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Fakat Topluluğun çıkarlarını gözönüne alan bir politika olmaması sorun yaratmıştır⁶

EPB alanında ortak politikalar izlenmesini öngören çeşitli öneri ve tezler sunulmuştur. EPB konusunda Lüksemburg Başbakanı ve Maliye Bakanı olan Pierre Werner başkanlığında hazırlanan Rapor Konsey'de kabul edilmiştir. Bu Raporda;

- kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının olumsuz etkiler yaratmadığı bir Ortak Pazar oluşturulması yönünde adımlar atmak,
- Topluluğun, uluslararası para sistemi içinde tek bir devlet gibi hareket etmesini sağlayacak ortak para politikası geliştirmek. Bunun için üye ülkelerin paralarının tam konvertibiliteye sahip olması ve bunu hiçbir şekilde değiştirmemek,
- Bu görevleri yürütecek Topluluk organlarına yeni yetkiler vermek,

gibi temel öneriler sunulmuştur.

Werner Raporu, Ekim 1970 tarihinde AT Komisyonu'nun önerisiyle Bakanlar Konseyi'nde kabul edilmiştir. Topluluk ülkeleri, dolar bunalımının yaşandığı dönemde Avrupa Para Yılanı ile döviz kurlarını istikrara kavuşturmaya çalışmışlardır⁷ Topluluk ülkeleri, Avrupa Para Yılanı hedefinden kendi iç ekonomik sorunları ve 1973 yılındaki petrol krizi nedeniyle sapmışlardır.

⁶ AT Komisyonu Enformasyon Temsilciliği: **Avrupa Topluluğu Nedir?** (2.Baskı. Ankara: Nüve Matbaası, 1987), s. 86.

⁷ Karluk, a. g. e., s.223-224.

Avrupa Para Yılı, Avrupa Para Sistemini (APS) kurmaya çalışan AT ülkeleri için iyi bir deneyim olmuştur. 6-7 Temmuz 1978 tarihlerinde Bremen’de toplanan Avrupa Zirvesi’nde, Avrupa’da EPB’i gerçekleştirecek Bremen Raporu kabul edilmiştir. 4-5 Aralık 1978 tarihlerinde Brüksel’de yapılan Konsey toplantısında APS resmen kabul edilmiştir⁸ APS’nin 1979 yılından itibaren işlemesine karar verilmiştir. APS’nde, Avrupa Para Birimi (ECU), sistemin esasını oluşturmuştur. Sisteme katılan ülkeler, diğer ülkelere karşı uyguladıkları döviz politikalarında işbirliğine gitmişlerdir. İngiltere APS’ne katılmamış, bu durum APS’ne olan güveni azaltmıştır. Fakat, APS, Avrupa Para Yılı’na göre daha başarılı olmuştur.

AT ülkeleri, EPB ile ilgili sorunlara çözüm ararken, diğer yandan Sosyal Güvenlik, Bölgesel Kalkınma, Çevre, Eğitim, Bütçe, Ortak Tarım ve Ticaret Politikası’nın uygulanmasındaki sorunlara çözüm aramışlardır. Çözüm için hazırlanan raporlarda çoğu kez ortaklığın her alanda geliştirilmesi ve Avrupa Birliği’nin oluşturulması önerilmiştir. Bu raporlardan **Tindemans Raporu**, işbirliği ve entegrasyonun her alanda gerçekleştirilmesini vurgulamıştır. Bu görüşe, İngiltere başta olmak üzere birkaç ülke karşı çıkmıştır.

Topluluk kendi iç sorunları ile uğraşırken, dışarıya ilgisiz kalmamıştır. Topluluk dış ticari ilişkilere önem vermiş, en önemli ortakları, ABD ve Japonya olmuştur. AT, komşu ülkeler ve eski sömürgeleri ile olan ilişkilerine önem vermiş, bu ülkeler ile ayrıcalıklı ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

Topluluk kendi yapısını sağlamlaştırmak için 9-10 Aralık 1974 tarihlerinde yapılan Paris Zirvesi’nde, Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantıları’nı “Avrupa Topluluğu Konseyi” adıyla kurumsallaştırarak kendisine siyasal bir güç sağlamıştır. Avrupa Parlamentosu’nun yapısı güçlendirilerek parlamento üyelerinin halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmış ve Sayıştay oluşturulmuştur. Topluluk her alanda yaratılan işbirliğinden Avrupa vatandaşlarının da yararlanması gerektiğini düşünmüştür.

25-26 Haziran 1984 tarihlerinde Fontainebleau’da yapılan AT Konseyi toplantısında devlet ve hükümet başkanlarının temsilcilerinden oluşan bir “ad-hoc komite” oluşturulmuş ve Komite’nin başkanlığına Jacques Delors getirilmiştir. Delors, göreve geldikten sonra tüm çabasını Tek Pazar’ın oluşturulmasına harcamıştır. AT

⁸ İlhan TEKELİ ve Selim İLERİ, a. g. e., s. 85.

Komisyonu, hazırlamış olduğu **Beyaz Kitap** (White Paper) Raporu'nu Haziran 1985 tarihinde AT Konseyi'ne göndermiştir. Beyaz Kitabın içeriğinde; Tek Pazar'ın gelişmesini engelleyen teknik ve fiziksel engellerin kaldırılması, hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması, yurttaşların ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması ile istihdam, ulaşım, çevre ve tarım politikalarında yapılması gerekenler yer almıştır. Beyaz Kitabın üzerinde durduğu bir diğer konu ise, üye ülkelerin Topluluk Anayasasına saygı duyması ve doğru uygulanması olmuştur. Beyaz Kitap, 28-29 Haziran 1985 tarihlerinde toplanan Milano Zirvesi'nde kabul edilmiştir.

AT Komisyonu'nun **Tek Avrupa Senedi** (The Single European Act), 2-4 Aralık 1985 tarihlerinde Lüksemburg'ta yapılan AT Konseyi'nde kabul edilmiştir. 27 Ocak 1986 tarihinde toplanan AT Dışişleri Bakanları Hükümetlerarası Konferansı'nda Tek Avrupa Senedi resmen kabul edilerek ve üye ülkelerin imzasına sunulmuştur. Tek Avrupa Senedi üye ülkelerin imzalamasından sonra 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Tek Avrupa Senedi, Ortak Tarım Politikası (OTP), yapısal fonlar ve Topluluk bütçesinde reform yapılmasını öngörmüştür. Tek Senet ile karar verme kapasitesinin artırılması ve hızlandırılması için tam üyelik, mali konular, kişilerin serbest dolaşımı, üye ülkelerde çalışanların hak ve çıkarları konusu dışındaki konularda oy birliği ile karar alma koşulu yerine nitelikli çoğunlukla karar alma getirilmiştir⁹

Delors başkanlığındaki AT Komisyonu, EPB konularında önemli çalışmalar yapmıştır. Komisyon'un hazırladığı üç aşamalı programa göre; **birinci aşama** 1 Temmuz 1990 tarihinde başlayacaktır. Bu aşamada, ülkeler arasında ekonomik ve mali eşgüdüm sağlanacaktır. **İkinci aşamada** parasal istikrarın sağlanması için "Avrupa Merkez Bankaları Sistemi" kurulacaktır. **Üçüncü aşamada** tam EPB'in sağlanması için üye ülke paraları birbirlerine göre olan pariteleri sabitlenecek, ileride milli paraların yerini **Avrupa Para Birimi (ECU)** alacaktır. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin yerini Federal Avrupa Merkez Bankası alacaktır.

Bu Plan İngiltere'nin muhalefetine rağmen kabul edilmiş, 1 Ocak 1994 tarihinde ikinci aşamaya, en geç 1997 yılında üçüncü aşamaya geçilmesi kararlaştırılmıştır. ECU tek para birimi olarak kabul edilmiştir.

⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a. g. e. s.105.

Ayrıca Tek Senet ile AT Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi kurumsallaştırılmış ve Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri çok sınırlı düzeyde de olsa arttırılmıştır¹⁰ Tek Senet, AT Komisyonu'nun hazırladığı Beyaz Kitap'ta öngörülen düzenlemelerin yapılabilmesi için, uygun hukuki süreci hazırlamıştır. 1992 yılında Tek Pazar'a sorunsuz bir şekilde geçilmesi için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.

2.1 Maasricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'ne Geçiş

AT açısından çok önemli olan Maastricht Zirvesi 9-10 Aralık 1991 tarihlerinde yapılmıştır. Bu Zirve'de, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), kararların alınış biçimi, Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) AT savunmasındaki yerinin ne olacağı, EPB uygulanmasında ortaya çıkan sorunların nasıl aşılacağı, AT ülkeleri arasındaki gelir farklılığının giderilmesi için yapılması gerekenler, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin genişletilmesi, Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik alanında yapılacak çalışmalar, Antlaşma'da "federal" kavramının yer alıp almaması ile Topluluğun sanayi, turizm, haberleşme, eğitim, enerji ve sağlık gibi alanlarda yeni yetkiler talep etmesi konuları görüşülmüştür.

AT Devlet ve Hükümet Başkanları, **Maastricht Antlaşması** (Avrupa Birliği Antlaşması) üzerinde anlaşarak 7 Şubat 1992 tarihinde Antlaşma metnini imzalamışlardır. Böylece Avrupa Birliği'nin hukuki temelleri atılmıştır¹¹ Antlaşma imzalanırken, ek bir protokolle İngiltere'ye kendi parlamentosunun karar vermesi durumunda para birliği dışında kalma serbestisi verilmiştir. Danimarka ise Anayasası gereği EPB'e katılma kararını referanduma götürmüş ve Danimarkalıların çoğunluğu EPB'e katılmayı reddetmiştir.

Maastricht Antlaşması'nın 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Fakat bazı çekinceler nedeniyle onay süresi gecikmiştir. 11-12 Aralık 1992 tarihlerinde yapılan Edinburgh Zirvesi'nde uzlaşmaya varılarak, AB'ne giden yoldaki engellerin bertaraf edilmesi sağlanmıştır. Buna göre; AT'nun fakir üyelerine

¹⁰ Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye** (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997), s.153.

¹¹ Karluk, a. g. e. s.49.

vereceği destek artırılmış, Danimarka'nın AB'nden uzaklaşmaması için bu ülkede yapılacak ikinci referandum öncesinde, Danimarka'nın ortak savunma politikası dışında kalması ve EPB önceki aşamalarına katılsa bile Tek Avrupa Parası uygulamasına katılmaması kabul edilmiştir.

Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması), aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanmış üç önemli yenilik içermektedir. Bunlar; Ekonomik ve Parasal Birlik, Avrupa Vatandaşlığı, Ortak Güvenlik ve Dış Politika'dır. Buna göre, EPB aşamaları;

Birinci Aşama: Bu aşamada (1 Temmuz 1990-31 Aralık 1993) Topluluk üyelerinin tamamının APS kur mekanizmasına dahil olması kararı alınmıştır. Fakat APS'ne sadece Yunanistan dahil olmamıştır. Bu Aşama boyunca üye ülke paraları arasında sabit kurların belirlenmesini mümkün hale getirmek ve tek para birimi oluşturmak için üye ülkeler, ekonomik performanslarının yakınlaştırılmasını sağlamak üzere uyum programları hazırlamışlardır. İkinci aşamaya geçiş için üye ülkeler,

- kendi aralarında ve üçüncü ülkeler ile aralarındaki sermaye hareketlerine ilişkin tüm kısıtlamaları kaldıracak,
- fiyat istikrarını sağlayacak,
- kamu maliyesini sağlamlaştıracak,
- merkez bankalarını bağımsızlaştıracaklardır.

İkinci Aşama; 1 Ocak 1994 tarihinde başlamasına karar verilmiştir. Bu Aşama'da "Avrupa Para Enstitüsü" (APE) Almanya'nın Frankfurt şehrinde 1994 yılında resmen kurulmuş, bu kurum daha sonra Avrupa Merkez Bankası'na (AMB) dönüştürülmüştür.

Üçüncü Aşama: Bu Aşama'ya, en erken 1 Ocak 1997 tarihinde en geç 1 Ocak 1999 tarihinde geçilmesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü aşamaya geçiş kriterleri;

- AB'ne üye ülkelerin 12 aylık enflasyon ortalaması, AB'de en düşük enflasyona sahip üç ülkenin ortalamasından en çok 1,5 puan fazla olabilecek,
- üye ülkelerde devlet borçları GSYİH'nin yüzde 60'ını geçmeyecek,
- herhangi bir üye ülkede uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle en iyi performans gösteren 3 üyenin faiz oranından en çok yüzde 2 fazla olabilecek,

- son iki yılda üye ülke parasının diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmemesi

olarak belirlenmiştir.

Yukarıda kriterleri sağlayan ülke sayısı 7'yi geçerse, AB Konseyi, nitelikli çoğunlukla, bu ülkelerin üçüncü aşamaya geçmelerine karar verecektir. Üçüncü aşamaya geçiş için son tarih olan 1 Ocak 1999'de tek paraya geçiş için çoğunluk şartı kalkmaktadır. Bu aşamada tek paraya geçiş için 4 devlet yeterli olacaktır.

AB ülkeleri 1 Ocak 1999 tarihinde üçüncü aşamaya geçmiştir. İngiltere, Danimarka ve İsveç kendi istekleri, Yunanistan da EPB'nin üçüncü aşama kriterlerine uymadığı için EPB dışında kalmıştır. Yunanistan'ın EPB'e katılması ile ilgili karar Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi'nin (ECOFİN) Avrupa Parlamentosu'na danışarak verdiği kararlarla gerçekleşmiştir. Katılım ile ilgili son karar AB Devlet ve Hükümet Başkanları'nın 19-20 Haziran 2000 tarihlerinde Santa Maria da Feira'da yaptıkları zirvede verilmiştir¹² Yunanistan 1 Ocak 2001 tarihinden itibaren EPB'e katılarak dahil olacaktır.

3. Türkiye –AT Ekonomik İlişkileri

Türkiye-AT ilişkilerine değinmeden önce Türklerle Avrupalıların ilişkilerine bakıldığında, ilk ilişkiler savaş alanında olmuştur. Osmanlı Devleti, Tanzimat ile birlikte Avrupa'nın kendisinden ileride olduğunu ve onu yakalamak mecburiyetinde olduğunu kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, geri kaldığı alanlarda modern ve gelişen Avrupa'yı kendine hedef seçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyetin bilimde ve devlet yönetiminde, güzel sanatlarda, ekonomik hayatta, tarımda, ticarete, kara, deniz ve hava

¹² EU Bullteim **Comission Proposes Greece to become the twelfth member of the euro-zone** (IP/00/422. Ankara, 3 May 2000), s.1. ve **Comission of European Communities, İn Accordance with Article 122(2) of the Treaty for the Adoption by Greece of the Single Currency on 1.1.2001** (Com 2000.274 Final. Brussels. 3 May 2000). s. 1-2.

ulaştırmasında dünya üzerinde en ileri seviyede bulunan Avrupa uygarlığına katılmamasının, bu uygarlığın altında ezilmesine yol açacağına dikkat çekmiştir¹³

Büyük Önder'in gösterdiği hedeflere ulaşmak için gerekli programlar hazırlanmış fakat Büyük Ekonomik Buhran ve 2 nci Dünya Savaşı bu plan ve programların uygulanmasını zora sokmuştur. Türkiye, kendi olanaklarıyla kalkınmada zorlanmaya başlamıştır. Türkiye, 2 nci Dünya Savaşı ve sonrasında, ekonomik, siyasi ve coğrafi alanda güvenliğini garanti altına almaya çalışmıştır. Türkiye, bu noktada bulunduğu konumu, komşularına özellikle Yunanistan'a göre ayarlamıştır.

Türkiye, ABD ve Avrupa ülkeleriyle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinde de aynı stratejiyi izlemiştir. Ayrıca Türkiye, ABD ve Avrupa ülkelerinden kendi kalkınması için kredi ve finansman desteği sağlamıştır. Fakat bu destekler yeterli düzeyde olmamıştır. Türkiye, 1950'li yıllarda dış kredilerle sağlanan büyüme sonunda kıtlıklar ile plansız ve programsız yatırımlar nedeniyle dış borçlarını geri ödemede zorlanmaya başlamıştır.

3.1. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Ortak Üyelik Başvurusu

Türkiye ekonomik sorunlarını aşma çabası içindeyken, Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 15 Temmuz 1959 tarihinde "ortak üyelik" için resmen başvurmuştur. Yunanistan'ın başvurusunun kabulü, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve stratejik konumunu zedeleyecek bir gelişme olarak görülmüştür. Türkiye, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememiştir¹⁴ Türkiye, Yunanistan'ın başvurusundan 2 hafta sonra, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'na ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur.

AET Bakanlar Konseyi, 11 Eylül 1959 tarihinde Yunanistan ve Türkiye'nin ortaklık başvurularını kabul etmiştir. 28-30 Eylül 1959 tarihlerinde AET Komisyonu ile Türkiye arasında ilk hazırlık görüşmesi yapılmıştır. Bu Görüşme'de, Türkiye ortaklık ilişkisinin Gümrük Birliği esasına göre kurulmasını, birliğin 12-24 yıl içinde

¹³ Karlık, a. g. e. s.365.

¹⁴ DTM, Avrupa Birliği (3. Baskı. Ankara, 1996), s. 212.

gerçekleşmesini, AET organlarında kendisinin de temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve nihai amacının tam üyelik olduğunu AET'na iletmiştir. Topluluk ise tam üyelikten önce organlara katılmanın mümkün olmadığını, gümrük birliği için verilen sürenin kısaltılmasını istemiştir. Türkiye bir memorandum sunarak nihai amacının en kısa sürede AET'na tam üyelik olduğunu, Topluluk ile entegrasyonun bir Gümrük Birliği niteliğinde olması gerektiğini açıklamıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe nedeni ile Türkiye-AET ortak üyelik görüşmeleri kesilmiştir. Görüşmeler, 14 Ekim 1960 tarihinde yeniden başlamıştır. İkinci dönem görüşmelerde, Türkiye Gümrük Birliği'ne dayanan bir ortaklıkta ısrar ederken, AET işbirliğini ön plana çıkarmıştır.

Türkiye'de Eski Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Eski Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Eski Bakanı Hasan Polatkan'ın idam edilmeleri üzerine ilişkiler AET tarafından dondurulmuştur.

Üçüncü dönem görüşmeler Fransa Devlet Başkanı de Gaulle'ün vetoyu kaldırılmasıyla başlamıştır. Bu Görüşmelerde, Türkiye AET'nun Gümrük Birliği'ne dayanan üç dönemden (hazırlık, geçiş ve son) oluşan Ortaklık Anlaşması yapılması ve 175 milyon ECU'lük mali yardım yapılması teklifini kabul ettiğini belirtmiştir.

3.2. Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) Temel Belgeleri

Türkiye- AET ilişkileri'nin ilk temel belgesi olan Ankara Anlaşması (Ortaklık Anlaşması) 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ortaklık Anlaşması'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlamak gereğini tümü ile gözönünde bulundurularak, taraflar arasında ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir¹⁵

Ankara Anlaşması; Esas Anlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen

¹⁵ „, AET-Türkiye Ortaklık Anlaşması Katma Protokol (İstanbul: Yalkın Ofset Matbaası, 1981), s.10.

mektuplardan oluşmuştur. Daha sonra bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Alman Hükümeti'ne ait iki bildiri eklenmiştir.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmuş ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamıştır¹⁶ Ankara Anlaşması, Türkiye ile AT arasında üç aşamalı (hazırlık, geçiş ve son) bir ortaklık ilişkisi kurmuştur. **Hazırlık aşamasında**, Türkiye-AET ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemekte olup, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür¹⁷ Türkiye 1 nci Mali Protokol ile hazırlık döneminde AET'dan 175 milyon ECU kredi sağlamıştır. Türkiye Topluluk'tan Mali Protokol'ler çerçevesinde aldığı yardımlar, Tablo:1.1'de verilmiştir. Türkiye AYB kaynaklarından toplam 115 milyon ECU, AT Genel Bütçesi'nden özel şartlı krediden 637 milyon ECU kredi kullanmıştır. Türkiye hibe olarak Özel İşbirliği Fonu'ndan 75 milyon ECU kullanmış, bu yardımın 29 milyon ECU'lük kısmı 1987 tarihinden serbest bırakılmıştır. Türkiye 1993 yılında AT ile işbirliği çerçevesinde AT Genel Bütçesi'nden 3 milyon ECU'lük mali yardım almıştır¹⁸ Türkiye'nin 1964-1982 yıllarını arasında AB'nden, üç protokol ve tamamlayıcı protokoller çerçevesinde, aldığı yardım 827 milyon ECU tutarına ulaşmıştır.

---

¹⁶ DTM. a. g. e. s. 214.

¹⁷ DTM. a. g. e. s. 214.

¹⁸ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye** (Ekonomik ve Mali Araştırmalar: 1. Ankara: Akçağ Basım Yayım, 1997), s. 134.

Tablo 1: Mali Protokoller ve Türkiye'nin Aldığı Mali Yardımlar

PROTOKOL	AYB Özkaynakları	Özel Şartlı Kredi	Hibe	TOPLAM (MilyonECU)
1 nci Mali Protokol (1964-1969)	-	175	-	175
2 nci Mali Protokol (1971-1977)	25	195	-	220
Tamamlayıcı Protokol(1971-1977)	-	47	-	47
3 ncü Mali Protokol (1979-19819)	90	220	-	310
Özel İşbirliği Fonu (1980-1982)	-	-	75	75
4 ncü Mali Protokol ⁽¹⁾	225	325	50	600

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/3ulkeler.htm> (17 Temmuz 2000)

Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye* (Ankara: Akçağ Basım Yayım, 1997), 129-134.

(1) Yunanistan'ın vetosu nedeniyle yürürlüğe girmemiştir.

Hazırlık Dönemi'nin en az 5, en çok 10 yıl olması öngörülmüştür. Türkiye, Ankara Anlaşması'ndaki Geçici Protokol'e dayanarak 16 Mayıs 1967 tarihinde Ortaklık Konseyi toplantısında ikinci aşamaya geçme niyetini belirtmiştir. Topluluk, Türkiye'nin bu aşamada üstleneceği yükümlülükleri yerine getirecek ekonomik yapıda olup olmadığına belirlenmesini istemiştir. Bu doğrultuda hazırlanan ve 29 Nisan 1968 tarihinde yayınlanan raporda, Türkiye'nin ikinci aşama için yeterli yapıda olmadığı açıklanmıştır. Fakat 9 Aralık 1968 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında ikinci aşamaya geçiş için görüşmelerin başlatılması kararlaştırılmıştır. Yapılan görüşmeler sonunda Türkiye-AT ortaklığının İkinci Belgesi (Katma Protokol) hazırlamıştır.

Katma Protokol, 19 Kasım 1970 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi'nde kabul edilmiş ve 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. Katma Protokol'ün ticari hükümleri geçici anlaşma ile 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiş ve AT'nun yükümlülükleri bu tarih itibariyle başlamıştır. Katma Protokol, Türkiye ve AT'na üye ülke parlamentolarında onaylandıktan sonra 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol, bir geçiş anlaşması olup, Ankara Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçasıdır.

Katma Protokol, 2 nci Mali Protokol, AKÇT yetki alanına giren maddelerle ilgili anlaşma ve son senetten oluşmuştur. 2 nci Mali Protokol'le Türkiye AT'den toplam 220 milyon ECU kredi sağlamıştır. Katma Protokol, Ankara Anlaşması'na göre

daha kapsamlı olup, Gümrük Birliği esasına dayanmıştır. Bu Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süre dahil olmak üzere kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılmasını karara bağlamıştır. Katma Protokol, tam üyelik öncesi dönemi düzenleyen bir anlaşma olduğundan, bir sonraki dönem "tam üyelik"tir.

Katma Protokol, istisnalar hariç 12 yıl sürecek geçiş döneminin esasını düzenlemiştir. Buna göre, sanayi ürünleri için gümrük birliği 12 yıl sürecek, Türkiye henüz yeterli gelişme seviyesini yakalamamış sanayi dallarını korumak için gümrük resimlerini 22 yıllık sürenin sonunda kaldıracaktır. Türkiye'nin yapacağı gümrük indirimleri ve OGT'ne uyum oranı ve süreleri Tablo:1.2'de verilmiştir. Buna göre, 12 yıllık geçiş süresi 1985 yılında, 22 yıllık geçiş süresinin 1995 yılında bitmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca tarım ürünlerinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi için görüşmelerin 22 yıllık sürenin sonunda başlanması kararlaştırılmıştır. Fakat Türkiye ile AT 22 yıllık süre içinde Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyum için gerekli tedbirleri alınmasını kararlaştırmışlardır.

Tablo 2: Katma Protokole Göre Türkiye'nin Yükümlülükleri

YILLAR	GÜMRÜK İNDİRİMİ				OGT'NE UYUM			
	12Yıllık Sektör		22 Yıllık Sektör		12Yıllık Sektör		22 Yıllık Sektör	
	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	Yıllık Toplam	
1973	10	10	5	5	-	-	-	-
1974	-	10	-	5	-	-	-	-
1975	-	10	-	5	-	-	-	-
1976	10	20	3	10	-	-	-	-
1977	-	20	-	10	20 ⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾	20 ⁽¹⁾⁽²⁾	-	-
1978 ⁽⁴⁾	10 ⁽³⁾	30	-	10	-	20	-	-
1979 ⁽⁴⁾	10 ⁽³⁾	40	5 ⁽³⁾	15	-	20	-	-
1980	10 ⁽³⁾	50	-	15	20 ⁽³⁾	40	-	-
1981	10 ⁽³⁾	60	-	15	-	40	-	-
1982	10 ⁽³⁾	70	-	15	20 ⁽³⁾	60	-	-
1983 ⁽⁴⁾	10 ⁽³⁾	80	5 ⁽³⁾	20	-	60	20 ⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾	20 ⁽¹⁾⁽²⁾
1984	10 ⁽³⁾	90	-	20	-	60	-	20
1985	10 ⁽³⁾	100	10 ⁽³⁾	30	40 ⁽³⁾	100	-	20
1986			10 ⁽³⁾	40			-	20
1987			-	40			-	20
1988 ⁽⁴⁾			10 ⁽³⁾	50			30 ⁽³⁾	50
1989 ⁽⁵⁾			-	50			-	50
1990			10	60			-	50
1991			10	70			20	70
1992			-	70			-	70
1993			10	80			-	70
1994			10	90			-	70
1995			10	100			30	100

Kaynak: Erol İyibozkurt, **Türkiye-AT Gümrük Birliği**, (1994) s.14. Rıdvan Karluk, **Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık İlişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri**, (1974) s.29

- (1) Türkiye tarafından 23 Kasım 1970 tarihinde 3 ncü ülkelere fiilen uygulanan gümrük hadleri OGT'ne fazla veya eksik olarak yüzde 15'i aşan bir farklılık göstermeyen maddelere OGT oranları uygulanır.
- (2) Türkiye tarafından 23 Kasım 1970 tarihinde fiilen uygulanan vergi hadleri OGT'ne göre yüzde 15'ten eksik veya daha fazla bir farklılık gösteriyorsa, bu fark tabloda gösterilen oranlarda azalır ve yükseltilir.
- (3) Ertelemeleri göstermektedir.
- (4) 1978 yılında 12 yıllık listede yapılması gereken fakat ertelenmiş olan yüzde 10'luk ve 1979 ve 1983 yıllarında, 22 yıllık listede yapılması gereken yüzde 5'erlik gümrük indirimleri 1 Ocak 1988 tarihinde yapılmıştır.

Katma Protokol'de, Türkiye ile AT arasında işgücünün serbest dolaşımının 1976-1986 yılları arasında gerçekleştirilmesi ifade edilmiştir. Bu noktada, Topluluk gerekli adımları atmamıştır. Katma Protokol'de ifade edilen diğer önemli bir nokta ise Topluluğun üçüncü ülkelerle yapacağı ortaklık anlaşmalarından önce Türkiye'ye danışacağını belirtmesi olmuştur.

Türkiye-AT ortaklığının diğer önemli belgesi **Tamamlayıcı Protokol**'lerdir (Uyum Anlaşmaları). Tamamlayıcı Protokol'ler ile yeni üye ülkeler Ortaklık Anlaşması'na taraf olmuşlardır. 30 Nisan 1973 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türkiye ile AET Arasında Tamamlayıcı Protokol" ile İngiltere, Danimarka, İrlanda'nın ortaklığa uyumu sağlanmıştır. Anlaşma, 1 Ocak 1974 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu Protokol ile Katma Protokol ile Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 195 milyon ECU'lük mali yardıma 47 milyon ECU'lük ilave yapılarak mali yardım 242 milyon ECU olmuştur.

2 nci Tamamlayıcı Protokol, İspanya ve Portekiz'in tam üye olması nedeniyle yapılmıştır. Anlaşma, 23 Temmuz 1987 tarihinde imzalanmış, onay işlemlerinin uzayabileceği düşünülerek anlaşmanın ticari hükümleri, Topluluk tarafından alınan idari bir karar ile 1 Eylül 1987 tarihinde yürürlüğe konmuştur¹⁹ Anlaşmanın diğer hükümlerinin yürürlüğe girmesi, parlamentolardaki onay işlemlerinin bitmesinden sonra 1 Nisan 1988 tarihinde olmuştur.

Son Tamamlayıcı Protokol (Uyum Anlaşması), Yunanistan ile yapılmıştır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'dan önce AT üye olmasına rağmen siyasi nedenlerle Türkiye ile uyum anlaşması imzalamamıştır. Daha sonra Yunanistan'ı da kapsayan Uyum Anlaşması 20 Nisan 1988 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

3.3. Türkiye-Avrupa Topluluğu Ekonomik İlişkileri'nin Gelişimi

Türkiye ile AT ortaklığının hazırlık aşamasında, AT tek taraflı olarak bazı gümrük vergileri ve kotalarda çeşitli oranlarda indirimler yapmıştır. Geçiş aşamasında,

¹⁹ Ahmet Gökdere, **Avrupa Topluluğu** (Araştırma Dizisi Yayın No:2. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989), s. 174.

Katma Protokol ile birlikte AT, Türkiye'den ithal ettiği sanayi ürünleri üzerindeki gümrük ve eş etkili vergileri kaldırmayı taahhüt etmiştir. Fakat istisnalar dolayısıyla bazı sanayi ürünleri üzerindeki vergilerin kaldırılması zamana yayılmış ve bazı ürünler içinde kota sınırlaması getirilmiştir. Kotaların aşılması halinde ise vergi getirilmiştir.

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte başlayan gümrük indirimleri, ithal ikameci sanayileşme politikası izleyen Türkiye ekonomisini zorlamıştır. Türkiye gümrük indirimleri dolayısıyla uğradığı kayıpları telafi etmek için Topluluk'tan ödünlere arttırılması ve bazı maddelerin biraz daha esnekleştirilmesini istemiştir. 26 Nisan 1972 tarihinde AET'na verilen memorandumdaki talepler kabul edilmemiştir²⁰

1 nci Tamamlayıcı Protokol'ün (Uyum Anlaşması) 30 Haziran 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin sanayii ürünlerinde verdiği ödünlere yaygınlaşmıştır. Bu ödünlere nedeniyle gelişmekte olan Türk sanayii zorlanmaya başlamış, Türkiye çözüm için Katma Protokol'ün 60/1 maddesini dikkate alarak AT'ndan esneklik istemiştir²¹ Bu teklif AT tarafından kısmen kabul edilmiştir. Bunu da yetersiz bulan Türkiye yine Katma Protokol'ün 60/1 maddesine göre tüm yükümlülüklerini dondurmuş ve 1977-1978 yıllarında yapması gereken indirimleri ertelemiştir.

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı Türkiye-AT ilişkilerini sekteye uğratmıştır. Bu hareketin sonucunda, Yunanistan'daki askeri cunta yıkılmış, yerine geçen sivil Karamanlis Hükümeti, Topluluk ile ilişkileri sıkılaştırmıştır. Yunanistan AT'na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasında bir denge kuran Topluluk, Türkiye tam üye olmadan Yunanistan'ın tam üye olamayacağını belirtmiştir. Buna karşılık, Türkiye sanayiinin AT ile entegre olamayacak düzeyde olduğunu düşünerek ve çeşitli siyasi nedenlerle tam üyelik başvurusunda bulunmamıştır.

Topluluğun genişlemesi ve üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalar, Türkiye'nin elde ettiği ödünlere erozyona uğramasına neden olmuştur. Türkiye bu şartlar altında yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Buna karşılık, işçilerin serbest dolaşımı, tarım ürünlerinde taviz ve mali yardım konularında yeterince ilerleme sağlanamamıştır. Bu

²⁰ Karluk, a. g. e., s.371.

²¹ Türkiye ekonomisinin bir faaliyet sektörünü veya dış mali istikrarını tehlikeye düşürecek ciddi bozukluklar ortaya çıkar veya Türkiye'nin bir bölgesinin ekonomik durumunun bozulması şeklindeki güçlükler belirse, Türkiye gerekli korunma tedbirlerini alabilir. Bu tedbirler ve uygulama usulleri Ortaklık Konseyi'ne geciktirmeksizin bildirilir.

gelişmelerin nedenleri, AT'nun isteksizliği, Türkiye'deki kurumlar arasındaki gerekli uyumun olmaması ve siyasi istikrarsızlık olarak gösterilmiştir.

Türkiye-AT ilişkilerinde bu olumsuzluklar yaşanırken, Türkiye AT'ndan 9 Ekim 1978 tarihinde 5 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince yükümlülüklerinin dondurulması ve bu dönem içinde 8 milyar dolarlık mali yardım yapılması talebinde bulunmuştur. Topluluk, 21 Mayıs 1979 tarihinde Türkiye'ye verdiği cevapta, 5 yıllık bağımsızlık dönemini kabul etmiş fakat kredi ve diğer ödün taleplerini reddetmiştir²² Bu gelişme sonunda, Türkiye ve AT karşılıklı olarak ilişkilerin 5 yıllık süre için dondurulmasını kabul etmişlerdir. Kısa bir süre sonra iktidara gelen Süleyman Demirel başkanlığındaki azınlık hükümeti, AT ile olan ilişkilerin canlandırılmasına önem vermiştir. Türkiye, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile AT ve dünya ekonomisiyle entegre olma yolunu seçmiştir.

12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbe sonucunda Topluluk Türkiye olan ilişkilerini tek taraflı olarak askıya almıştır. AT ilişkilerin normal seyrine dönebilmesi için sivil demokrasiye geçilmesi şartını koşmuştur. Askerlerin demokrasiye geçme kararı ile yapılan 1983 seçimlerinde iktidara gelen Turgut Özal başkanlığındaki hükümet, AT ile ilişkileri yeniden canlandırmaya çalışmıştır. 17 Şubat 1986 tarihinde toplanan AT Konseyi, AT Komisyonu'nun ilişkilerin canlandırılması teklifini Yunanistan'ın itirazına rağmen kabul etmiştir. Türkiye-AT Ortaklık Konseyi, 6 yıl aradan sonra 16 Eylül 1986 tarihinde yeniden toplanmıştır. Bu toplantıda, Türkiye'nin karşısına Yunanistan engeli çıkmış ve AT tarafı ortak bir görüş oluşturamamıştır.

Bu olumsuzluklara rağmen Türkiye, AT ile olan ilişkilerini ciddiye aldığını göstermiş ve AT ile İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nı kurmuştur. Bu gelişmelerden sonra 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, AT'na başvurmuştur. Türkiye'nin başvurusu incelenmek üzere 27 Nisan 1987 tarihinde AT Bakanlar Konseyi tarafından AT Komisyonu'na gönderilmiştir. Öte yandan Türkiye'nin çağrısıyla, 1986 yılından sonra toplanamayan, Ortaklık Konseyi'nin 25 Nisan 1988 tarihinde toplanması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıdan önce toplanan Ortaklık Komitesi toplantısında, AT Yunanistan'ın Kıbrıs itirazı üzerine Türk işçilerin serbest dolaşımı, 4 ncü Mali Protokol, gümrük indirimleri ve kotalar konusunda ortak görüş sağlayamamıştır.

²² Karluk, a. g. e. , s. 371.

18 Aralık 1989 tarihinde toplanan AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyeliği konusundaki görüşlerini açıklamıştır. Açıklamaya göre, Türkiye ekonomik, sosyal ve siyasi alanda Topluluğa üye olacak düzeyde değildir. Fakat AT, Türkiye ile ilişkileri her alanda geliştirmeye yönelik paket hazırlanmasına karar vermiştir. Topluluk ayrıca tek pazarı oluşturmadan (1992) yeni bir üye almayacağını belirtmiştir. 21 Ocak 1992 tarihinde Türkiye-AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalanmıştır. İlişkiler teknik ve ekonomik alanda yeniden canlanmıştır.

11-12 Ocak 1992 tarihlerinde Edinburg'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nda Türkiye, Malta ve Güney Kıbrıs ilişkilerin daha da güçlendirilmesi kararı çıkmıştır. Ardından 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde yapılan Kopenhag'taki Zirve'de de aynı yönde karar çıkmış ve Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanması kararlaştırılmıştır. Türkiye-AB ilişkileri 28 Eylül 1994 tarihinde insan hakları ihlalleri iddiaları ve Demokrasi Partisi'nin kapatılması nedeniyle gerginleşmiş, Avrupa Parlamentosu, Karma Parlamento Komisyonu'nun işlevini dondurmıştır. Gelen tepki ve itirazlar nedeniyle Gümrük Birliği'nin tamamlanması, bir yıl gecikmeli olarak 1 Ocak 1996 tarihinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, AB ile Gümrük Birliği'ni, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) çerçevesinde gerçekleştirmiş ve Türkiye, AB Müktesebatı'nda şimdiye kadar denenmemiş bir hukuki yapı içinde önemli bir yük altına girmiştir²³ 1/95 sayılı OKK'nın ardından, AB Komisyonu, Gümrük Birliği'ni gerçekleştiren tarafların ekonomik gelişmişlik ve buna bağlı olarak rekabet güçlerindeki farklılıkları göz önünde bulundurarak, Gümrük Birliği'nin getireceği yeni rekabet ortamına Türk sanayi sektörünün kolay uyum sağlaması, Türkiye'nin AB ile altyapı bağlantısının iyileştirmesi (kara ulaştırması, limanlar, havaalanları, demiryolları, telekomünikasyon, enerji v.b.) ve ekonomiler arasındaki farkın azaltılabilmesi için Türkiye'ye vereceği mali kaynağın bir bölümünü sağlayacak bir mali yardım paketini kapsayan tek taraflı bir deklarasyon yayınlamıştır.

²³ Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye** (Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8. Ankara. Turhan Kitabevi, 1997), s. 309.

Tablo 3: AB'nin Mali İşbirliği Deklarasyonu

Yardımanın Amacı	Kaynak	Miktar
1996 yılında başlayan beş yıllık bir dönem için (HİBE)	AB Bütçesi	375 mECU
Gümrük Birliğinin ardından Türkiye'nin rekabet gücünün iyileştirilmesi için (KREDİ)	Avrupa Yatırım Bankası (AYB)	750 mECU (sözlü ifade)
YAP çerçevesinde (1992-1996) (Telekomünikasyon, enerji, çevre, ulaştırma altyapısı için)	AYB	300-400 mECU
MEDA Programı (1996-1999) (HİBE)	AB Bütçesi ve AYB	Toplam 3.4 milyar ECU'den pay
Türkiye'nin talebi ve özel ihtiyaç halinde uluslararası finans kurumlarıyla işbirliği içinde mevcut finansman olanaklarının kullanılması olasılığı	Olağanüstü, orta vadeli makro ekonomik yardım	Belirsiz

Kaynak: DTM

Türkiye AB'nin Gümrük Birliği çerçevesinde vermesi gereken yardımlardan henüz yararlanamamıştır. Buna karşılık, Türkiye 1996-1999 döneminde MEDA Programı çerçevesinde AB'nden 235.963.046 ECU yardım almıştır. Türkiye 1992-1996 döneminde, AB'nin Yenileştirilmiş Akdeniz Programı'na (YAP) katılmış, bu program çerçevesinde 339,5 milyon ECU'lük proje finansmanı sağlamıştır²⁴

AB Komisyonu Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi ve ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla "Türkiye için Avrupa Stratejisi" hazırlamış, bu çerçevede Türkiye'ye toplam 150 milyon euro tutarında bir kaynak ayrılması öngörülmüştür. AB 1999-2001 yılları arasında kendi bütçe kaynaklarından 15 Milyon euro, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimini hızlandırmak amacıyla alınacak önlemlerin uygulanmasına ilişkin olarak da 135 Milyon euro'luk hibe şeklinde yardımda bulunmayı planlamıştır.

Gümrük Birliği'nin, Türk sanayini olumsuz bir şekilde etkileyeceği düşünüldüğü için bazı kesimler Gümrük Birliği'ne kuşkuyla bakmışlardır. Fakat beklenenin aksine, Türk sanayii Gümrük Birliği'ne birçok sanayi dalında kolay uyum sağlamıştır. Bu konu 3 ncü bölümde incelenecektir.

Türkiye-AB ilişkilerinde Gümrük Birliği ile sağlanan olumlu gelişmelere karşın 11-12 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da yapılan AB Zirvesi'nde, AB Türkiye'yi genişleme perspektifinin dışında bırakmıştır. Bu Zirve'de Merkezi ve Doğu Avrupa

²⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/mali/yap.htm> (18 Ağustos 2000).

(MDA) ülkeleri, Güney Kıbrıs ve Malta'nın AB'ne adaylığı onaylanmış ve görüşme takvimleri belirlenmiştir. Buna karşılık, Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmemiştir.

Bu gelişmeler üzerine Türkiye, AB ile ilişkilerini sadece ekonomik düzeyle sınırlandırmış ve siyasi hiçbir konuyu görüşmeme kararı almıştır. Türkiye'nin aldığı bu karar, etkili olmuştur. 11-12 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı yönünde karar çıkmıştır. Bu kararın alınmasında dünya konjonktüründeki gelişmelerle birlikte Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin artmış olması ve ABD'nin AB'ne yaptığı telkinler ve Türkiye ile Yunanistan'da yaşanan deprem felaketlerinin iki ülke ilişkilerini yumuşatması etkili olmuştur.

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesinin ardından 11 Nisan 2000 tarihinde Lüksemburg'ta Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplanmıştır. Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde mevzuatın yakınlaştırılması için sekiz alt komite oluşturulması kararı almıştır. Bunlar; Tarım ve Balıkçılık, İç Pazar ve Rekabet, Ticaret, sanayi ve AKÇT ürünleri, Ekonomik ve Parasal Birlik, sermaye hareketleri ve istatistikler, Yenilikçilik, Ulaşım, çevre ve enerji, Bölgesel politika, istihdam ve sosyal politika ve Gümrükler, vergileme, uyuşturucu trafiği ve para aklama alt komiteleridir.

17 Ağustos Depremi'nden sonra AB İnsani Yardım Ofisi ilk etapta Türkiye'ye 4 milyon euro daha sonra 11 milyon euro tutarında acil ihtiyaç ve insani yardımda bulunmuştur. Depremden sonra 8 Ekim 1999 tarihinde toplanan Ekonomik ve Mali Konsey (ECOFIN) Avrupa Yatırım Bankası kanalıyla Türkiye'ye 600 milyon euro tutarında yeniden imar ve altyapının rehabilitasyonu için yardımda bulunma kararı almıştır²⁵ AB'nin vereceği 600 milyon euro'luk mali yardımın, yeniden yapılanma çalışmalarının yanısıra deprem bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin desteklenmesine yönelik olarak kullanılması öngörülmüştür. Bu yardımın 450 Milyon euro'luk kısmı üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

²⁵ EU Bulltein **EU gurantee for a € 600 million EIB loan facility to rebuild Turkey the eartquake** (IP/99/772. Brussels, 20 October 1999), s. 1.

Tablo:1.3 Marmara Depremi'nden AB'nin Türkiye'ye Vermeyi Öngördüğü Mali Yardımlar

Amaç	Kaynak	Miktar	Gerçekleşme
Konut Yardımı	AB Bütçesi (Hibe)	30 mEURO	14 Eylül 1999 tarihi itibarıyla kullanıma hazırdır
Yeniden İmar	AYB (Kredi)	600 mEURO	14 Eylül 1999 tarihi itibarıyla kullanıma hazırdır
Türkiye için Avrupa Stratejisi Yardımı	AB Bütçesi (Hibe)	135+15 mEURO	En geç Ocak 2000 tarihinden itibaren kullanılabilir.
MEDA II Programı	AB Bütçesi ve AYB	Türkiye'ye pay ayrılacaktır	Türkiye'ye önemli bir pay ayrılacağı teyid edilmiştir
Makro-ekonomik yardımlar	Mevcut finansman olanakları	-	Türkiye'nin talebi halinde makro-ekonomik yardım yapılması

Kaynak: DTM

AB Komisyonu 2000 yılında Türkiye'ye 177 milyon euro mali yardımda bulunmayı planlamıştır. Mali yardımın 127 milyon euro'luk kısmı MEDA II Programı'ndan Türkiye ayrılan pay, 5 milyon euro Gümrük Birliği'ni desteklemek için ayrılan pay ve 45 milyon euro ise Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak paydan oluşmaktadır²⁶ AB Komisyonu'nun Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla ayırdığı 45 milyon euro'luk mali yardım daha taslak halinde olup Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilmesi gerekmektedir²⁷

19-20 Haziran 2000 tarihinde Fiera'da toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları, Komisyon'dan Türkiye'ye yapılan yardımların tek çatı altında toplanması için gerekli çalışmaları yapmasını istemiştir²⁸ Yeni oluşturulacak çatı MEDA Programı'nın altında toplanacaktır. MEDA Programı çerçevesinde yapılan mali yardımlar oybirliğiyle yapıldığı için Türkiye herhangi bir AB ülkesinin vetosuna maruz kalması durumunda bu yardımlar kullanılamayacaktır. Bu durum, Türkiye ile diğer aday ülkelerle arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Türkiye bugüne kadar MEDA

²⁶ EU Bulltein, **EU allocates additional funds to Turkey for the pre-accession strategy** (IP/00/348. Brussels, 10 April 2000).

²⁷ EU Bulltein, **Commission proposes new steps to further implement the pre-accession strategy for Turkey** (IP/00/839. Brussels, 26 July 2000).

²⁸ Presidency Conclusions, **Santa Maria da Fiera European Council** (19-20 June 2000)

kaynaklarından 375 Milyon euro'luk hibe ve yine 375 Milyon euro'luk kredi ve 4 ncu Mali Protokol'den 600 euro'yu veto nedeniyle kullanamamıştır. Türkiye AB ilişkilerinin geleceği siyasi gelişmelere bağlı olduğu kadar ekonomik ilişkilere de bağlıdır. İlişkilerin sağlıklı yürüyebilmesi için tarafların ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEME SÜRECİNİN TÜRKİYE'YE ETKİSİ

1. Avrupa Toplulukları'nda Genişleme Süreci

Avrupa'da "Birlik" fikri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasıyla bütünleşme ileri düzeye götürülmüştür. AET'na dahil ülkeler kendi aralarında Gümrük Birliği'ni oluşturarak bütünleşme yolunda başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. AET'na üye ülkelerin hızlı bir şekilde Gümrük Birliği'ne gitmeleri, İngiltere'ye Topluluk ile olan ticareti güvenlik altına alma zorunluluğunu hissettirmiştir²⁹ AET'na girmeyen İngiltere kendisiyle aynı fikri paylaşan ülkelerle (Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Portekiz) 4 Ocak 1960 tarihinde çok fazla siyasi bağlayıcılığı olmayan, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur.

AET'nun EFTA'ne göre başarılı olması, Topluluğa kuşkuyla bakan ülkeleri kendisine çekmiştir. İngiltere, 31 Temmuz 1961 tarihinde AET'na giriş için görüşmelere başlayacağını belirtmiştir. Görüşmeler başladıktan sonra uzun sürme eğilimine girmeye başlamıştır. Bu gelişme üzerine 2-3 Haziran 1962 tarihlerinde İngiltere Başbakanı Macmillan, de Gaulle'ü ziyaret ederek, İngiltere'nin Avrupa Birliği fikrine inandığını, ABD'den bağımsız olarak eşit bir şekilde AET'na katılmak istediğini

²⁹ Derek W. Urwin, *The Community of Europe* (Seventh Impression. New York: Longman Group Limited, 1993), s.118.

kendisine belirtmiştir³⁰ Fransa devlet başkanı de Gaulle, İngiltere Başbakanı'nın bu sözlerini inandırıcı bulmamış ve İngiltere'nin AET'na üyeliğine karşı olduğunu belirtmiştir.

Fransa'da yaşanan siyasi konjonktür ve seçimlerde alınan yenilgi üzerine de Gaulle, görevinden istifa etmiş ve yerine gelen George Pompidou, İngiltere'nin başvurusunu veto etmeyeceğini belirtmiştir. İngiltere'nin başvurusunun ardından 10 Mayıs 1967 tarihinde İrlanda, 11 Mayıs 1967 tarihinde Danimarka ve 21 Temmuz 1967 tarihinde Norveç tam üyelik için AET'na başvurmuştur.

1 Aralık 1969 tarihinde La Haye'de yapılan Topluluk Zirvesi'nde, genişleme konusunda görüş birliğine varılmıştır. Üyelik için başvuran ülkeler ile görüşmeler başlamış ve bir yıl sürmüştür. İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç için Katılma Anlaşması, 22 Ocak 1972 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. İngiltere'nin AET'na girişi 28 Ekim 1971 tarihinde Avam Kamarası'nda kabul edilmiştir. Danimarka ve İrlanda'da yapılan halkoylamasında Anlaşma kabul edilmiş, Norveç'te ise Anlaşma halk tarafından kabul edilmemiştir. Bu sonuca göre, 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Anlaşma ile birlikte Topluluğun üye sayısı dokuza yükselmiştir.

Topluluk petrol şoklarının neden olduğu ekonomik sorunlarla uğraşırken, Yunanistan'da **Albaylar Cuntası**'nın düşmesiyle birlikte kurulan Karamanlis Hükümeti, 12 Haziran 1975 tarihinde Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. AT Komisyonu, Yunanistan'ın üyelik başvurusunu ekonomik gerekçeler ile Görüş (Avis) Raporu'nda olumsuz yönde cevaplandırmıştır³¹ Bu görüşü dikkate almayan AT Bakanlar Konseyi, siyasi nedenlerle tam üyelik görüşmelerinin başlaması yönünde karar almıştır.

Yunanistan ile görüşmeler, 27 Temmuz 1976 tarihinde başlamış ve 28 Mayıs 1979 tarihinde Atina'da Yunanistan'ın tam üyeliği ile ilgili Katılma Anlaşması imzalanmıştır³² Anlaşma'ya göre, 5 yıllık bir "Geçiş" dönemi öngörülmüş ve bu dönem

³⁰ Karluk, a. g. e. ,s.10.

³¹ Can Baydarol, **Avrupa Birliğinin Genişlemesi** (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını. Ankara, 1998),s.10.

³² Karluk, a. g. e. , s. 13.

içinde gümrük tarifelerinin kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi'ne(OGT) uyulması amaçlanmıştır. Topluluk, geçiş döneminin tamamlanması beklemeden 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan'ı 10 ncu üyesi yapmıştır. Yunanistan'ın katılımı ile genişleyen Topluluk, Danimarka'ya bağlı Grönland'ın halkoylamasında ayrılma kararı vermesiyle küçülmüştür. Grönland, 1 Şubat 1985 tarihinde Topluluk'tan ayrılmıştır.

Avrupa Topluluğu'nun (AT) üçüncü genişlemesi, İspanya ve Portekiz'in katılımı ile olmuştur. İspanya, 1962 yılından itibaren AT ile ilişkisini, tam üyelik perspektifi üzerine koymuş ve 28 Temmuz 1977 tarihinde tam üyelik için başvurmuştur. AT Komisyonu, 29 Kasım 1978 tarihinde olumlu yönde görüş bildirmiş ve AT Bakanlar Konseyi, 19 Aralık 1978 tarihinde Komisyon'un görüşünü benimsemiştir. Görüşmeler altı yıl sürmüş ve 12 Haziran 1985 tarihinde imzalanan Katılma Anlaşması ile İspanya, 1 Ocak 1986 tarihinde AT'na tam üye olmuştur.

Portekiz, EFTA üyesi olduğu için AT ile EFTA arasında sinai ürünler için serbest ticaret bölgesinin kurulmasıyla, Topluluk'la olan ilişkisi geliştirmiştir. Portekiz, 28 Mayıs 1977 tarihinde tam üyelik için Topluluğa başvurmuştur. AT Komisyonu 19 Mayıs 1978 tarihinde olumlu görüşünü açıklamış ve Konsey, 6 Haziran 1978 tarihinde yaptığı toplantıda, Portekiz ile tam üyelik görüşmelerinin başlamasına karar vermiştir. Portekiz, 1 Ocak 1986 tarihinde AT'na tam üye olmuştur. Portekiz ve İspanya'nın katılımıyla Topluluğun üye sayısı 12'ye çıkmıştır.

Topluluk, dünya konjonktürünün değişmesiyle birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa'da Sovyet güdümünden kurtulan ülkelere karşı ilgisiz kalmamıştır. Topluluğun en güçlü ve büyük devleti olan Batı Almanya, 3 Kasım 1990 tarihinde Doğu Almanya ile birleşmiştir. Böylece Topluluk "de facto" olarak genişlemiştir. Birleşme sonrasında Almanya'nın AT ve kıta içindeki etkinliği artmıştır.

Topluluk, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Birliği (AB) adını almasından sonra dördüncü genişlemeyi gerçekleştirmiştir. Bu Genişleme'de, Avusturya, İsveç ve Finlandiya AB'ne tam üye olmuştur. Avusturya, 17 Temmuz 1989 tarihinde tam üyelik için Topluluğa başvurmuştur. AT Komisyonu Avusturya'nın başvurusuna 1 Ağustos 1991 tarihinde olumlu cevap vermiştir. AB Bakanlar Konseyi kararıyla, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın tam üyelik görüşmeleri 1 Şubat 1993 tarihinde başlamıştır. Avrupa Parlamentosu, 4 Mayıs 1994 tarihinde almış olduğu karar ile Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Norveç'e AB'nin kapısını açmıştır. Bu

ülkelerde yapılan halkoylamalarından Norveç hariç olumlu sonuç alınmıştır. Böylece Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1 Ocak 1995 tarihinde AB'nin üyesi olmuştur.

AB, hızla değişen kıta ve dünya konjonktüründe yerini belirlemeye çalışmıştır. AB, dördüncü genişlemeden sonra tam üyelik için başvuran aday ülkelere karşı izleyeceği politikaları belirlemiştir. AB, 9-10 Aralık 1994 tarihlerinde Essen'de yaptığı AB Zirve'de MDA ülkeleri, Güney Kıbrıs, Malta ve Türkiye için Katılım Öncesi Strateji'yi (Pre-Accession Strategy) belirlemiştir. Türkiye için bu strateji, 4 Ekim 1998 tarihinde AB Komisyonu tarafından açıklanan "Türkiye için Avrupa Stratejisi"dir.

Katılım Öncesi Strateji, 9- 10 Aralık 1994 tarihlerinde Essen'de yapılan AB Zirvesi'nde kabul edilmiştir³³ Bu strateji, iç pazarın bütünleşmesi, Trans- Avrupa Ağları, bölgesel işbirliği, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikaları'nda (ODGP) işbirliği, Adalet ve İçişleri'nde işbirliğini kapsamaktadır. Bu Strateji'nin amacı, MDA ülkelerinin siyasi, ekonomik ve adli konularda AB'ne uyumunu sağlamak olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Avrupa Anlaşmaları, yapıcı diyalog ve Phare Programı'nın araç olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Katılım Öncesi Strateji, aday ülkelere katılım öncesinde AB Müktesebatı ile uyum sağlamaları ve gelecekteki üyeliklerine hazırlanmaları konularında yardım etmektedir.

AB, 14-15 Aralık 1996 tarihlerinde yapılan Dublin Zirvesi'nde aday ülkelerin her türlü ihtiyaçlarına destek olmak için "**Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji**"sini kabul etmiştir. Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Strateji ile Katılım Öncesi Strateji'ye ek olarak Katılım Ortaklıkları araç olarak kullanılmış ve aday ülkelerin AB'ne uyumu daha hızlı sağlanmaya çalışılmıştır.

Avrupa Anlaşmaları, Katılım Öncesi Strateji'nin önemli unsurlarından biridir. MDA ülkeleri-AB arasında 1992-1996 yılları arasında imzalanarak yürürlüğe giren Avrupa Anlaşmaları, taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel, ve mali alanda işbirliğini sağlamak, MDA ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ülkelerin aşamalı olarak AB'ne entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla düzenlenmiş olan "Ortaklık Anlaşmaları"dır³⁴

³³ Renzo Daviddi ve Fabienne Ilakovitz, "The Eastern enlargement of the European Union" **European Economic Review** (Elsevier Science B.V, 1997), s. 674.

³⁴ <http://www.tcmb.gov.tr/> (5 Haziran 2000).

Katılım Ortaklıkları, aday ülkenin tam üyeliğe hazırlanmak için yerine getirmesi gereken temel kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ve bu önceliklere destek olmak için AB'nin vereceği mali yardımları ve bu yardımların koşullarını gösteren, aday ülke ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları kapsamlı bir metindir³⁵ Kısa vadeli öncelikler 12 aylık bir dönemde tamamlanması gereken hususları, orta vadeli öncelikler ise bir yıldan uzun bir vadeye sahip olan hususları belirlemektedir³⁶ AB, aday ülkelere, kısa ve orta vadeli önceliklere destek olmak için, 2000 yılından itibaren yılda 3 milyar euro'dan fazla yardımda bulunma kararı almıştır³⁷ Aday ülkelerin bu yardımdan yararlanabilmesi için Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyması (Şartlılık) gerekmektedir.

Ulusal Program, AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından hazırlanan AB Müktesebatı'na uyumda atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulanmaya sokulma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile uyum takvimini gösteren kapsamlı bir faaliyet planıdır.

Tarama (screening), AB ile aday ülke arasında AB Müktesebatı'nın analitik incelenmesini kapsamaktadır. Bu çalışmanın hedefi, uyum sürecinde ve tam üyelik görüşmeleri esnasında AB Müktesebatı'nı daha iyi anlayarak ortaya çıkabilecek sorunları belirlemek ve çözmek, bu şekilde süreci hızlandırmaktır. Tarama, AB Komisyonu teknik servisleri ile aday ülke kamu yönetimi yetkilileri arasında mevzuatların 31 temel başlık altında incelenmesi için kurulan bir diyalog mekanizmasıdır.

Katılım Görüşmeleri, AB Komisyonu tam üyelik hazırlıklarında, orta vadede (1-5 yıl arası) üyelik koşullarını yerine getirebilmek için yeterli ilerleme kaydetmiş ülkelerle ve Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getiren tüm aday ülkelerle, tam üyelik görüşmelerinin başlatılmasını, AB Konseyi'ne tavsiye etmektedir. Komisyon, aday ülkelerin siyasi, ekonomik ve diğer kriterleri yerine getirmede ne ölçüde ilerlediğini **Düzenli İlerleme Raporları** ile belirlemekte ve önerilerini Konsey'e sunmaktadır.

Komisyon, bu raporların hazırlanması esnasında Tarama Raporu (Screening Report), Avrupa Anlaşmaları, Katılım Ortaklıkları ve AB Müktesebatı'nın

³⁵ <http://www.tcmb.gov.tr/> (5 Haziran 2000).

³⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/ABgenisleme/genisleme.htm> (5 Haziran 2000).

³⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **a. g. e.**, s. 11.

benimsenmesi için Ulusal Programlar gibi bütün izleme araçlarını etkin bir şekilde kullanarak Düzenli İlerleme Raporlarını hazırlamaktadır. Konsey, Komisyon'un raporlarını inceleyerek aday ülkelerle tam üyelik görüşmelerine başlanması, sürdürülmesi ya da tam üyeliğe kabul edilmesi konularında son kararları almaktadır.

Katılım Görüşmeleri, AB'ne üye devletler ve aday ülke arasında iki taraflı **katılım konferansları** ile yürütülür. Aday ülkelerin AB'ne üye olmaları için 31 temel başlıkta, AB ile anlaşmaları gerekmektedir. Burada AB'nin hedefi, aday ülkelerin tam üye olduktan sonra AB'nin hızını ve genel yapısını bozma ihtimallerini ortadan kaldırmaktır.

AB, geçiş sürecinin başından itibaren aday ülkelere ekonomilerini ve altyapılarını düzeltmek için yardımda bulunmuştur. AB, bu finansman ve uzmanlık desteğini, çevre alanında ISPA (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), tarımsal ve kırsal kalkınma alanında SAPARD (The Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development), AB Müktesebatı alanında teknik danışmanlık için TAIEX (The Technical Assistance Information Exchange Office), altyapı alanında PHARE Programı ile sürdürmektedir. Bu programlar içinde en önemlisi PHARE Programı'dır.

PHARE Programı, 1989 yılında Polonya ve Macaristan'a demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişlerine yardımcı olmak için kurulmuştur. Daha sonra diğer aday ülkeler de programın içine dahil edilmiştir. PHARE Programı, yıllık 1.5 milyar dolarlık bütçe ile Müktesebat alanında kurum inşası ve yatırım harcamalarına finansman desteği sağlamaktadır³⁸

Tablo 5: PHARE Programı'ndan Yararlanan Ülkeler (1990-1998)

Ülkeler	Polonya	Romanya	Bulgaristan	Macaristan	Litvanya
Fon(milyon €)	1.732	972	747	864	272
Ülkeler	Letonya	Slovakya	Slovenya	Estonya	Çek Cum.
Fon(milyon €)	207	253	131	163	390

Kaynak: Eurostat, **The Phare Programme 1990-1998**

³⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları**, (Odak Ofset, Ankara, 1999), s, 9- 13.

Tablo 5’de görüldüğü üzere PHARE Programı çerçevesinde AB’den en fazla yardım alan ülkeler, Polonya, Romanya ve Macaristan olmuştur. AB, 24-25 Mart 1999 tarihlerinde Berlin’de yaptığı Zirve Toplantısı’nda aday ülkelerin Birliğe mümkün olduğunca hızlı bir şekilde uyum sağlamaları için 2000-2006 yılları arasında Katılım Öncesi Fonlar’dan 18.720 milyon euro tutarında yardımda bulunma kararı almıştır. Bu imkanlar (Tablo 6), Phare Programı, Tarım Fonu ve Yapısal Fonlar’dan sağlanacaktır

Tablo 6: Katılım Öncesi İmkanları (1999 Fiyatlarıyla Milyon €)

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Katılım Öncesi İmkanları	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120
-Phare Prog.	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560	1.560
-Tarım Fonu.	5.20	5.20	5.20	5.20	5.20	5.20	5.20
-Yapısal Fon.	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040

Kaynak: European Comission, *Enlargement*, October 1999, s. 58.

Aday ülkeler, PHARE Programı’nın yanı sıra Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve uluslararası mali kuruluşlardan yardım alarak mali ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. AYB, 1999 yılında aday ülkelere 2.4 milyar euro tutarında mali yardımda bulunmuştur³⁹ AYB aday ülkelere verdiği krediler Tablo 7’de verilmiş, 1999 yılında bu imkanlardan 396 milyon euro ile en fazla Romanya yararlanmıştır.

³⁹ <http://eib.eu.int/loans.htm> (11 Haziran 2000).

Tablo 7: Avrupa Yatırım Bankası (AYB) ve Aday Ülkeler 1999

	Toplam	Katılım Öncesi İmkanlar	SEKTÖRLER				
			Enerji	İletişim	Su İdaresi	Sanayi Hizmetleri	Global Borçlar
MDA Ülkeleri	2173	(1267)	39	1578	119	125	312
Romanya	396	-	4	392	-	-	-
Slovenya	375	(375)	-	375	-	-	-
Polanya	270	-347	-	200	-	-	147
Çek Cum.	270	(270)	-	195	50	-	25
Slovakya	270	-	-	200	-	40	30
Macaristan	170	(170)	35	-	-	85	50
Bulgaristan	128	-	-	80	28	-	20
Letonya	98	(70)	-	58	20	-	20
Litvanya	84	-	-	63	21	-	-
Estonya	35	(35)	-	15	-	-	20
G. Kıbrıs	200	(200)	100	100	-	-	-
Türkiye⁽¹⁾	90	-	-	-	38	-	52
Genel Toplam	2463	(1467)	139	1678	157	125	364

Kaynak: EIB, *Annual Report 1999*, s. 132-133.

(1) Türkiye, AB- Akdeniz Ortaklığı imkanlarından yararlanmıştır.

2. Genişleme Sürecinde Stratejiler

AT'nun Tek Avrupa Senedi ile Tek Pazar'a dönüşmesinin ardından Maastricht Antlaşması'yla Avrupa'da yeni ve daha derin bir bütünleşme başlamıştır. Topluluk, Maastricht Antlaşması'nda Avrupa Vatandaşlığı, Ekonomik ve Sosyal Bütünlük, Eğitim, Sağlık ve Kültür, Çevre, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası, Sanayi Politikası, Tüketicinin Korunması, Araştırma ve Geliştirme, Trans-Avrupa Ağları konularında aldığı kararlarla iç bütünleşmeyi sağlama yönünde önemli adım atmıştır. Topluluk, Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) hedefini kesinleştirmiş ve takvimi

belirlemiştir. Ülkelerin EPB'in uyum kriterlerini yerine getirmeleri farklı olacağı için Değişken Geometrilik Avrupa ve Çok Vitesli Avrupa yaklaşımı gündeme gelmiştir.

Maastricht Antlaşması'nın O maddesi, tüm Avrupa ülkelerinin tam üyelik için AB'ne başvurabileceğini belirtmiştir. Bu Madde'ye göre, tam üyelik için tek kısıtlama, Avrupalılık ön şartıdır. Bu yaklaşım çok esnek olduğu için 1993 Kopenhag Zirvesi'nde Maastricht Antlaşması'nın ilgili maddesini tamamlayıcı yönde bir karar alınmıştır. Buna göre; AB'ne katılacak her ülkenin, demokratik sistemi benimsemesi, kurum ve kuruluşlarında istikrar sağlaması, insan haklarına saygılı olması, azınlık haklarını koruması, serbest piyasa ekonomisini tesis etmesi ve AB'nin siyasi amaçlarını, EPB oluşturma hedefini benimsemesi gerekmektedir. AB bu çerçevede kalarak, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'nden sonra tam üyeliğe aday 11 ülke için altı yaklaşım benimsemiştir.

Seçmeli Avrupa Yaklaşımı, bütünleşmeyi ortadan kaldıran bir yaklaşımdır. Bu Yaklaşım, üye devletlerin Avrupa hedefleri içinde sanki bir menü içinden seçmiş gibi çıkarlarına en uygun hedefleri belirlemeleri ve bütünleşmenin bu boyutlarını benimsemelerini hedeflemiştir⁴⁰ Bu Yaklaşım, AB'nin asgari politikalar üzerinde yükselen farklılıklar gösteren bir bütünleşme alanı olmasını öngörmüştür. Bu Yaklaşım, AB'nin kuruluş amacının dışında Serbest Ticaret Bölgesi'ne benzemektedir. Bu yüzden İngiltere'nin dışındaki diğer AB ülkelerinden destek görmemiştir.

Avrupa Birleşik Devletleri (United States of Europe) Yaklaşımı, AB'ni federe devletler yapısına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu Yaklaşım'a göre; üye ülkeler AB'nin geliştirdiği her politikayı aynı derecede benimseyip uygulayacaklardır. Bu da, üye ülkelerin egemenlik haklarını devretmeleri anlamına gelmektedir. Bu Aşama'da, ülkeler sadece EPB için yetki devrini kabul etmişlerdir. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile Adalet ve İçişleri Alanları'daki yetki devri için Hükümetlerarası görüşmeler devam etmektedir.

Çok Vitesli Avrupa (Multi Speed Europe) Yaklaşımı, üye ülkelerin, AB'nin geliştirdiği politikalara farklı sürelerde uyum sağlamalarına imkan tanıyan bir yaklaşımdır. Bu Yaklaşım'da, ortak hedeflere ulaşmak için bir üye devletler grubunun olması yeterlidir. Diğer üye devletlerin de bu ortak hedeflere daha sonra ulaşmak

⁴⁰ Emre Gönen, "Avrupa Birliği'nin Yeni Mimarisi ve Türkiye İle İlişkilerine Yansıması" **İKV Dergisi**, Sayı:138 (Ekim 1997), s.37.

istemeleri, bu yaklaşımın esasını oluşturmaktadır. Çok Vitesli Avrupa Yaklaşımı, hem tam üye hem de aday ülkeler için bir bütünleşme seviyesi öngörmektedir. Öngörülen seviyeden sapmalar istisnai bir durumdur. Süreçte hızlı olan ülkelerin bütünleşmeyi daha da derinleştirmelerine veya yavaş ülkelerin sürecin dışında kalmalarına izin verilmemektedir. Bütünleşme seviyesi diğer ülkelere göre daha yavaş ilerleyen ülkelerin hızına göre belirlenmektedir.

Değişken Geometrili Avrupa (Europe of Variable Geometry) Yaklaşımı, ülkeleri bütünleşme seviyesi bakımından iki gruba ayırmaktadır. Bunlar; bütünleşmiş üye ülkeler grubu (merkez çekirdek) ile çeşitli alanlarda ve seviyelerde bütünleşen diğer ülkelerdir. Merkez çekirdek içinde yer alacak ülkelerin Maastricht Antlaşması'nda belirtilen kriterlere uyması gerekmektedir. Merkez çekirdeğe katılan ülkeler, diğer ülkeler üzerinde "çekim etkisi" yaratarak bütünleşme sürecinin hızlanmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşımda bütünleşme seviyesi, merkez çekirdeğin içindeki ülkelere göre belirlenmekte ve bütünleşme ve genişleme hedeflerinin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Genişlemenin yavaş yavaş gerçekleştirilmesi öngörülmekte ve aday ülkelerin bütünleşme hedefine uyum sağlamaları için geçiş aşamasında bu ülkelere AB tarafından mali yardım yapılmaktadır.

Tek Merkezli Birbirine Geçmiş Halkalar (Europe of Concentric Circles) Yaklaşımı, AB'nin bütünleşme ve genişleme süreçlerinin eş zamanlı olarak işletilebilmesini sağlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu Yaklaşım'ın temel amacı, genişleme sürecini AB'nin kendi iç dinamiğine zarar vermeyecek şekilde gerçekleştirmektir. Tek merkezli halkaların en içte kalanı merkez halkadır. Merkez halka içindeki ülkeler bütünleşme sürecinde derinleşmeyi ve hızlanmayı hedefleyen ülkelerdir. Bu ülkelerin ODGP oluşturmaları ve EPB' gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Merkez çekirdeğin dışındaki ikinci halkayı ise tüm üye ülkeler ile tam üyeliğe aday olan ortak ülkeler oluşturmaktadır. Tek merkezli dış halka ise yakın gelecekte AB'ne tam üyelik hedefi olmayan ve AB ile ticaret anlaşmaları olan ülkelere meydana gelmektedir.

Bu Yaklaşım'ın temelinde, AB'ne tam üye veya tam üyeliğe aday ülkelerin AB tarafından belirlenmiş ortak politikalara zaman içinde uyumunu sağlamak yatmaktadır. Ülkeler ortak politikaları benimsedikçe, tek merkezli halkaların sayısı ikiye inmekte ve

zaman içinde tüm ülkeler merkez halkaya girmektedir. Halkalar arasındaki geçişler objektif kriterlere göre yapıldığında, Türkiye'nin yeri, 3 ncü halkaya denk gelmektedir.

Esnek Bütünleşme (Flexible Integration) Yaklaşımı, AB politikalarını iki gruba ayırmaktadır İlk grupta, uyulması zorunlu politikalardan meydana gelmekte ve bu politikalar, AB'nin ortak paydasını oluşturmaktadır. İkinci grupta ise seçimlik politikalar yer almaktadır. AB'ne tam üye veya tam üyeliğe aday ülkeler, bu politikalardan istediklerini benimsemektedirler. Bu Yaklaşım, AB'ne dahil olmak isteyen tüm aday ülkelere tam üyelik hakkı tanımaktadır. Bunun için tek şart ise ülkelerin ortak paydayı oluşturan politikalara uyum sağlamalarıdır⁴¹

3. Kopenhag Zirvesi ve Tam Üyelik Kriterleri

AB Devlet ve Hükümet Başkanları, 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ta toplanmış, başta ekonomik sorunlar olmak üzere Birliğin genişlemesi, rekabet gücünün artırılması ve istihdam konularını ele almışlardır⁴² Bu Zirve'de, AB Devlet ve Hükümet Başkanları aday ülkelerin öne sürülen ekonomik ve siyasi kriterleri (Kopenhag Kriterleri) yerine getirmeleri halinde AB üyeliğine kabul edilmeleri kararını almıştır. Kopenhag kriterleri, üç temel başlık altında ele alınmıştır. Bunlar;

- demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak, (siyasi kriterler)
- işleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak, (ekonomik kriterler)

⁴¹ Karluk, a. g. e, s. 22-30.

⁴² Conclusion of the Presidency, **European Council in Copenhagen**, (DOC/93/3. Copenhagen, 22 June 1993).

Müktesebatı'na uyum, AB Müktesebatı'nı uygulayabilmek için idari ve hukuki kapasite

AB Komisyonu, aday ülkelerin değerlendirmesini bu kriterlere ve bunların alt başlıklarına göre yapmakta ve görüşlerini Düzenli Rapor'lar halinde AB Konseyi'ne sunmaktadır. Bu Rapor'larda, aday ülkelerin tam üyelik yolunda aldıkları mesafe ve yerine getirmek oldukları yükümlülükler de yer almaktadır. Kopenhag Kriterleri ile birlikte aday ülkeler, AB'ne üye olabilmek için sadece ekonomik kriterleri değil sınırları kesin bir şekilde çizilmiş olan siyasi kriterleri yerine getirmek durumunda kalmaktadır. 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde, AB Devlet ve Hükümet Başkanları, aday ülkelerle görüşmelere başlanması için, Kopenhag Kriterleri'nin esas alınması hususunda görüş birliğine varmışlardır.

4. Amsterdam Antlaşması'nda Tam Üyelik

AB Devlet ve Hükümet Başkanları, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde Hollanda'nın başkenti Amsterdam'da toplanmışlardır. Bu Zirve'de, AB'ne üye ülkelerin EPB yolundaki adımları, istihdam, özgürlük, adalet, güvenlik ve Birliğin diğer ülkelerle olan ilişkileri ele alınmıştır. Amsterdam Zirvesi'nde, Sosyal Avrupa yönünde de önemli bir adım atılmıştır. Buna göre; Avrupa Parlamentosu sosyal konularda bir karar alacağı zaman konu ile ilgili sivil toplum örgütlerine danışacaktır⁴³

Amsterdam Zirvesi'nde, AB'ne üye ülkeler iki yıl boyunca çeşitli konferans, toplantı ve tartışma platformlarında ele alınan Amsterdam Antlaşması konusunda anlaşmışlardır. Ülkeler, Antlaşma'yı 12 Ekim 1997 tarihinde imzalamışlar ve Antlaşma 15 ülkenin onayından geçtikten sonra 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşması'ndan sonra Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Antlaşması ve son olarak

⁴³ EU Bulltein, *The President of European ESC and The Amsterdam Summit*. (O/ 97/971. Brussels, 19 June 1999), s. 1.

Amsterdam Antlaşması, AB'nin kendi kendini koruması ve sürdürülebilirliği için önemli bir garanti olmuştur⁴⁴

Amsterdam Antlaşması getirdiği bir değişiklikle, tam üyelik koşullarından genişlemenin siyasal anlamını ve yöntemini belirleyen Maastricht Antlaşması'nın O Maddesi Kopenhag kriterleri ile ilişki kurulmuş bir şekilde Amsterdam Antlaşması'nın F Madde'sine taşınmıştır. Bu değişikle AB, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukukun üstünlüğüne verdiği önemi ortaya koymuştur. AB'ne tam üyelik başvurusunda bulunan ülkelerin insan haklarına ve temel hak ve özgürlüklere uymaları gerektiği yazılı metin haline getirilmiştir.

Amsterdam Antlaşması'nda AB, aday ülkeler için "hareketli hedef" kavramı oluşturmuştur. Bu Antlaşma'yla birlikte, aday ülkelere AB'ne üye olma veya yakın işbirliğine gitme seçenekleri getirilmiştir. AB, ayrıca tam üyelik için başvuran MDA ülkeleri, Kıbrıs ve Malta hakkındaki görüşünü Gündem 2000'de açıklayacağını belirtmiştir. Amsterdam Zirvesi'nden sonra yapılan Aday Ülkeleri Bilgilendirme Toplantısı'nda, tam üyelik konusunda hiçbir şeyin garanti olmadığı ve herşeyin aday ülkelerin çabalarına bağlı olduğu belirtilmiştir.

5. Gündem 2000 Raporu

AB Komisyonu, 16 Temmuz 1997 tarihinde Gündem 2000 Raporu'nu "daha güçlü ve geniş birlik" parolasıyla açıklamıştır. Rapor'da, AB'nin daha etkin çalışabilmesi için yapısal reformların gerekliliği vurgulanmıştır. AB Komisyonu'nun üye sayısının azaltılması ile AB Konseyi'ndeki oy ağırlığının yeniden belirlenmesi işinin 2000 yılından önce yapılması ve Hükümetlerarası Konferans'ın 2000 yılında en kısa sürede toplanması kararlaştırılmıştır. AB Komisyonu, Gündem 2000'de yapısal fonlar, Ortak Tarım Politikası (OTP), genişleme ve finansman konularını ele almış ve AB'nin bu konulardaki hedeflerini çizmiştir.

⁴⁴ Statement by the President of Council of the EU, **Entry into force of the Treaty of Amsterdam on 1 May 1999 More democracy and ability to act for the European Union an important Step towards Enlargement**, (C/99/128 7740 Presse128. Brussels, 28 April 1999) , s.1.

AB Komisyonu, AB'nin uzun vadeli eğilimlerini de ortaya koymuştur. Bunlar; sokaktaki adam ve kadının düşüncelerini, nüfus eğilimlerini, yeni teknolojileri, piyasa ve kurumların yeniden yapılandırılmasını, ekonominin küreselleşmesini ve çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasını kapsamıştır⁴⁵ Gündem 2000 Raporu'nda, ayrıca AB'nin kendi sorunlara çözümler üreten yeni tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.

Gündem 2000'de ele alınan en önemli konulardan birisi genişleme olmuştur. Komisyon, Gündem 2000'de AB'ne tam üyelik başvuran Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan ve Slovakya hakkındaki görüşlerini Kopenhag Kriterleri çerçevesinde açıklamıştır⁴⁶ AB Komisyonu tarafından adaylığı tescil edilen MDA ülkelerinden Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya ile tam üyelik görüşmelerinin 1998 yılında başlaması AB Bakanlar Konseyi'ne önerilmiştir⁴⁷

AB Güney Kıbrıs'ın tam üyelik görüşmelerini ise, Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin işleyişini düzenleyen 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı'nın (OKK) imzalanması sırasında veto yetkisini kullanmaya hazırlanan Yunanistan'ın bu girişimini engellemek için Hükümetlerarası Konferans'ın bitiminden 6 ay sonra başlayacağını ilan etmiştir⁴⁸

Türkiye ise aday ülkeler kapsamında değerlendirilmeyip farklı olarak ele alınmış ve 1987 yılındaki Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna verilen cevap tekrarlanmıştır. Komisyon, Türkiye hakkındaki görüşünü Gündem 2000'den ayrı bir rapor hazırlayarak belirtmiştir. AB Komisyonu, Türkiye-AB ilişkilerini geliştirmeyi ve ilişkileri Gümrük Birliği'nin ötesine taşımaya içeren bir dizi öneriyi **Reflection Paper** olarak adlandırılan Komisyon Bildirisi ile 15 Temmuz 1997 tarihinde yayımlamıştır⁴⁹ Komisyon, Türkiye'nin Gümrük Birliği nedeniyle oluşan yeni rekabet ortamına ayak

⁴⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Gündem 2000" **Güncel Avrupa** (Sayı:5-6. Ankara: Tisamat Basım Sanayii, 1997), s. 11.

⁴⁶ EU Comission, **Enlargement** (Preparing for Accession, Brussels, 1998), s. 5.

⁴⁷ <http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/wip/opinions.htm> (17 Haziran 2000)

⁴⁸ Karluk, **a. g. e**, s. 79.

⁴⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Güncel Avrupa** (Sayı:5-6. Ankara: Tisamat Basım Sanayii, 1997), s. 19.

uydurabilmesini için gerekli düzenlemeleri yapması ve AB ile yakın işbirliğine gitmesi gerektiği vurgulamıştır.

AB Türkiye'nin 375 milyon ECU'lük mali yardım ve diğer yardımlardan yararlanabilmesi için demokratikleşme ve insan hakları konularında ilerleme kaydetmesi, Yunanistan ile arasındaki sorunları iyi komşuluk ve uluslararası hukuk çerçevesinde çözmesi ve Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir çözüm bulunması şartına bağlamıştır. Türkiye'den bu şartları isteyen AB, MDA ülkelerine herhangi bir karşılık beklemeden milyarlarca ECU'lük yardımda bulunmuştur.

6. Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri'nin Türkiye Açısından Sonuçları

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'ta yapılan 63 ncü AB Zirvesi'nde, genişleme süreci, EPB ve Komisyon'un hazırladığı Gündem 2000 Raporu ele alınmıştır. Bu Zirve'de, Birliğin genişlemesinin ön şartı olarak, Amsterdam Antlaşması'nın kurumlara yönelik hükümlerine uygun olarak, AB kurumlarının işleyişinin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi kabul edilmiştir. Zirve'de ayrıca AB'ne üye ülkeleri, aday ülkeleri ve diğer Avrupa ülkelerini biraraya getirecek Avrupa Konferansı'nın kurulması kararlaştırılmıştır.

AB Devlet ve Hükümet Başkanları genişleme ile ilgili olarak Gündem 2000'de yer aldığı şekliyle 10 MDA ülkesi ve Güney Kıbrıs'ın tam üyeliğe adaylığını kabul etmiştir. Bu ülkeler'den Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerinin 30 Mart 1998 tarihinde başlaması kabul edilmiştir. Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan, ve Slovakya ile görüşmelere başlamak için hazırlık yapılması kararı alınmıştır.⁵⁰

Lüksemburg AB Konseyi, Türkiye'nin tam üyelik ehliyetine sahip olduğunu Başkanlık Bildirisi'nin 31 nci paragrafında belirtmiştir. Fakat, Lüksemburg AB Konseyi, tam üyelik görüşmelerini ele almayı sağlayacak yeterli siyasi ve ekonomik şartların henüz oluşmadığını ifade etmiş, Türkiye'yi aday ülkeler arasına almamıştır.

⁵⁰ Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, "Türkiye- AB İlişkileri Çıkmaz Sokakta" **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi** (Prof. Dr. Rıfat Üstün'ün Anısına Armağan. No;163, Sayı:1- 2 Eskişehir: A.Ü. Basımevi,1999) s.343- 364.

Lüksemburg AB Konseyi, AB Komisyonu'ndan "Türkiye için Avrupa Stratejisi" hazırlamasını istemiştir. AB, aday ülkeleri aynı kriterler (Kopenhag Kriterleri) çerçevesinde değerlendirdiğini belirtmiş ve aday ülkelerin bu kriterleri yerine getirmelerine ve AB Müktesebatı'na uyumlarına göre tam üye olacaklarını belirtmiştir.

Lüksemburg AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi'nin 19 ncu ve 20 nci Madde'lerinde yer alan eğitim, öğretim ve araştırma alanlarda verilen mali desteklerden Türkiye'nin de yararlanabileceğini belirtmiştir⁵¹ Bu mali desteklerden yararlanmanın koşulu ise Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni getirilmesi olarak belirtilmiştir. Lüksemburg AB Konseyi, Türkiye'nin insan haklarına ve azınlık haklarına saygı ve azınlıkların korunması, Yunanistan ile olan sorunların uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözülmesi ve Kıbrıs sorununa BM Güvenlik Konseyi Kararları'na uygun bir çözüm bulunması şartlarını ileri sürmüştür⁵² Bu gelişmeler karşısında, 14 Aralık 1997 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, AB ile olan siyasi diyalogu kesme ve 12 Mart 1998 tarihinde toplanacak olan Avrupa Konferansı'na katılmama kararı almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin AB ile olan siyasi diyalogu kesmesinin ardından 15-16 Haziran 1998 tarihlerinde Cardiff'te yapılan AB Zirvesi'nde, Türkiye ile ilgili alınan kararlar, Lüksemburg Zirvesi'ne nispeten olumlu olmuştur. Zirve sonunda yayınlanan Başkanlık Bildirisi'nde, 1998 yılında diğer aday ülkeler gibi Türkiye hakkında da ilerleme raporu hazırlanacağı belirtilmiştir. Bu Rapor'un Ankara Antlaşması'nın 28 nci Maddesi'ne ve Lüksemburg Zirve Kararları esas alınarak hazırlanacağı belirtilmiştir⁵³

AB Komisyonu, 4 Kasım 1998 tarihinde aday ülkelerin izleme raporlarını yayınlamıştır. Bu raporlarda, Türkiye'nin de yer alması bir anlamda, sembolik de olsa, AB'ne adaylığının teyidi olmuştur. 11-12 Aralık 1998 tarihlerinde Viyana'da yapılan AB Zirvesi'nde alınan kararlar, Lüksemburg ve Cardiff Zirvesi'nde alınan kararlar ile

⁵¹ Avrupa Komisyonu, **Türkiye İçin Avrupa Stratejisi** (COM(98) 124 Final, 4 Mart 1998), s. 1.

⁵² European Commission, **Luxemburg European Council** (Presidency Conclusion DOC/97/24. Luxembourg., 13 December 1997), s.5.

⁵³ Ankara Antlaşması'nın 28 nci Maddesi: Antlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin Türkiyece üstlenebileceği gösterdiğinde, Akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.

aynı doğrultuda olmuştur. Bu Zirve’de, AB Komisyonu’nun hazırladığı “Türkiye için Avrupa Stratejisi” raporu kabul edilmiştir⁵⁴

Dünya konjonktürünün hızla değişmesi, Balkanlarda yaşanan istikrarsızlıklar (Kosova Savaşı) ve Almanya’da iktidar değişikliği, 3-4 tarihlerinde Almanya’nın Köln şehrinde yapılan AB Zirvesi öncesinde, Türkiye lehine önemli bir gelişme olmuştur. Fakat Zirve sonunda yayınlanması gereken Başkanlık Bildirisi’nden Türkiye ile ilgili iki madde (61 ve 62. Madde) Yunanistan ve İsveç’in itirazı üzerine çıkarılmıştır. Sonuç Bildirisi Taslağı’nın “Genişleme Süreci” bölümündeki ilgili maddelerde, Köln AB Konseyi, Türk Hükümeti’nin AB’ne adaylık konusunda yaptığı çalışmalardan övgüyle söz etmiş ve Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’yi aday ülke yapmak ve Aday Ülkeler Bakanlar Toplantısı’na davet etmek için gerekli çabanın gösterileceğini ifade etmiştir⁵⁵ Yunanistan ve İsveç’in itirazı nedeniyle Köln Zirvesi’nden Türkiye ile ilgili herhangi bir karar çıkmamıştır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan **Helsinki Zirvesi**’nde Türkiye aday ülke ilan edilmiştir. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Türkiye’de ve 8 Eylül 1999 tarihinde Yunanistan’da yaşanan deprem felaketlerinin Türkiye ve Yunanistan’ı yakınlaştırması ve Başbakan Bülent Ecevit’in Finlandiya Başbakanı Paavo Lipponen’e 10 ve 24 Aralık 1999 tarihlerinde yazdığı iki mektup, Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye adaylık statüsünün verilmesinde etkili olmuştur.

Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’ye adaylık statüsünün verilmesinin ardından 11 Nisan 2000 tarihinde Lüksemburg’ta Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplanmış ve sekiz alt komitenin oluşturulması kararlaştırılmıştır. AB ile üyelik görüşmelerinin başlatılması Kopenhag Siyasi Kriterleri’nin yerine getirilmesine bağlı olduğu için bu konuda Türkiye’nin gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Türkiye, insan hakları konusundaki eksikliklerini gidermek için Başbakanlığın *1997/17 sayılı Genelgesi*yle İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu’nu oluşturmuştur. Türkiye’nin AB’ne hazırlık çalışmalarını koordine edip ve **Ulusal Programı** hazırlaması gereken AB Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Teşkilatı ve Görevleri Hakkında 4587*

⁵⁴ Presidency Conclusion, **Vienna European Council**, (SN 300/98. Vienna, 11 and 12 December 1998), s.20.

⁵⁵“Dışlamanın Sistematiği” **Hürriyet**, (5 Haziran 1999).

Sayıli Kamunu'nun 28 Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe girmesiyle kurulmuştur. Türkiye, AB Genel Sekreterliği'ni kurma konusunda ağır davranmıştır.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AB ile teknik diyalogu sürdüreceğ, koordinasyonu sağlayacak ve AB'ne üyelik için Ulusal Programı'ı hazırlayacaktır. Türkiye Ulusal Program'ın taslak metnini hazırladıktan sonra AB Komisyonu ile görüşmelere başlayacak ve 2000 yılı Ekim ayı ortasına kadar da nihai metni Komisyon'a sunacaktır. Ulusal Program hazırlıklarının, Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlıkları ile eşzamanlı olarak yürütülmesi hususu büyük önem arz etmektedir. AB Komisyonu'nun ise, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni en geç Ekim ayının sonuna kadar AB Konseyi'ne sunması gerekmektedir.

AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Günter Vergeugen, 15-17 Temmuz 2000 tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı ziyarette Türkiye-AB ile ilişkileri konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Günter Verheugen, Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hazırlanmakta olduğunu belirtmiştir

7. Diğer 12 Aday Ülkenin Avrupa Birliği'ne Uyumu

AB Komisyonu 1998 yılından itibaren aday ülkelerin tam üyelik doğrultusunda yaptığı ilerlemeleri içeren Düzenli Rapor'ları Konsey'e sunma kararı almıştır. **Düzenli Rapor**'da, AB Komisyonu, aday ülkelerin siyasi, ekonomik ve AB Müktesebatı'na uyum kriterlerini yerine getirmede ne ölçüde ilerlediğini belirtip, önerilerini Konsey'e sunmuştur. Komisyon, Konsey için hazırlamış olduğu Düzenli Rapor'ların analizlerinin sentezini ve ayrıca bir dizi tavsiye içeren bir **Karma Belge** hazırlamıştır.

AB Komisyonu aday ülkeleri değerlendirirken Kopenhag Kriterleri'ni esas aldığını belirtmiştir. AB Komisyonu'nun 1998 yılında yayınladığı ilk düzenli raporda 10 MDA ülkesi, Türkiye ve Güney Kıbrıs yer almıştır. Malta tam üyelik başvurusuna askıya aldığı için, AB Komisyonu Malta hakkında geniş çaplı bir rapor hazırlamamıştır. Komisyon, Türkiye ile görüşünü hazırlarken, Lüksemburg AB Konseyi'nde alınan karar gereğince hazırlanan 4 Mart 1998 tarihli raporu esas almıştır.

Tablo 8: Aday Ülkelerin Nüfusları ve AB İle Ortaklık İlişkileri

Ülkeler	Nüfus (Bin)	Ortaklık Anlaşması Tarihi	Tam için Üyelik Başvuru Tarihi	AB ile Dış Ticaret(milyon €)		
				İhracatı	İthalatı	Açığı
Polonya	38.500	16 Aralık 1991	5 Nisan 1994	16.107	28.063	11.956
Türkiye	65.000	12 Eylül 1973	14 Nisan 1987	13.589	22.068	8.480
Çek Cum	10.400	5 Ekim 1993	17 Ocak 1996	14.662	17.112	2.450
Macaristan	10.300	16 Aralık 1991	31 Mart 1994	14.464	16.747	2.283
Slovenya	2.000	10 Haziran 1996	10 Haziran 1996	5.224	6.726	1.502
Romanya	23.200	8 Şubat 1993	22 Haziran 1995	5.122	6.275	1.153
Slovakya	5.400	6 Ekim 1993	27 Haziran 1995	5.361	5.673	311
Estonya	1.600	12 Haziran 1995	24 Kasım 1995	1.756	2.684	928
Bulgaristan	8.800	1 Mart 1993	14 Aralık 1995	2.230	2.426	196
Litvanya	3.700	12 Haziran 1995	8 Aralık 1995	1.409	2.375	966
G. Kıbrıs	700	19 Aralık 1972	3 Temmuz 1990	428	2.118	1.690
Malta	336	5 Aralık 1970	3 Temmuz 1990	763	1.970	1.208
Letonya	2.700	12 Haziran 1995	13 Ekim 1995	1.385	1.806	421
TOPLAM	17.2440					

Kaynak: EU Comission, **Enlargement: Preparing for Accession**, S.3.,

<http://www.magnet.mt/info/location.html> (3 Temmuz 2000),

http://kypros.org/cgi-bin/AT-Kypros_Netsearch.cgi (3 Temmuz 2000).

Aday ülkelerin AB ile olan ticari ilişkileri verildikten sonra aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri'ne uyumu değerlendirilecektir. Aday ülkelerin nüfusları, ortaklık ilişkilerinin geçmişi ve AB ile dış ticaretleri Tablo: 2.4'te gösterilmiştir. AB ile en eski ortaklık ilişkisine Türkiye sahiptir. Türkiye nüfus sayısı olarak aday ülkelerin toplam nüfusunun ¼'nden daha fazladır. Dış ticaret hacmi açısından AB en büyük ortağı, Polonya'dır. AB'ne aday ülkeler arasında Türkiye Birliğin ikinci en büyük ticareyt ortağı Türkiye'dir. Türkiye'nin AB'ne ihracatı, 13.589 milyon euro AB'den ithalatı ise 22.068 milyon euro'dur. AB ile dış ticareti en az açık veren ülke 196 milyon euro ile Bulgaristan'dır.

Bu Çalışma'da Kopenhag Kriterleri'nin ekonomik kriterleri üzerinde daha ağırlıklı durulacak, siyasi kriterlerde ise mevcut durum kısaca belirtilecektir. 1998 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları'nın siyasi kriterler değerlendirme kısmına bakıldığında; AB'ne aday MDA ülkelerinde demokrasinin fiilen uygulanması ve insan hakları, azınlık hakları ve azınlıkların korunması konularında eksiklikler olmakla beraber, Slovakya hariç tüm aday ülkeler, siyasi kriterleri yerine getirmiştir. AB

Komisyonu, 1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları'nda siyasi kriterler açısından Slovakya'nın durumunda hızlı bir iyileşme içinde olduğu dile getirmiştir.

AB Komisyonu insan hakları ve azınlıklar konusunda, Türkiye'de çok az bir iyileşmenin olduğunu belirtmiştir. Azınlıklar konusunda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan Kürtler azınlık olarak nitelendirilmiştir. Türkiye ise azınlık konusunda sınıflandırmanın Lozan Antlaşması'nda yapıldığını sadece Rum ve Ermenilerin azınlık olduğunu ve bu azınlıkların ise hiçbir sorunu olmadığını belirtmiştir.

Komisyon, ayrıca aday ülkelerde yargı bağımsızlığı ve yargının güçlendirilmesi ve yolsuzluklarla mücadele konusunda siyasi irade eksikliği olduğunu ifade etmiştir. AB Komisyonu aday ülkeleri ekonomik kriterler açısından değerlendirmiş, aday ülkelerin mevcut durumu verilmiş ve tavsiyeler Karma Belge ile dile getirilmiştir.

Macaristan, AB Komisyonu'nun 1998 ve 1999 Yılı İlerleme Raporu'na göre, işleyen bir piyasa ekonomisine sahiptir. Orta vadede, AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçleri dayanma yeteneğine sahiptir. Macaristan, AB ile mevzuatın yakınlaştırılması konusunda önemli adımlar atmıştır. AB Komisyonu, Macaristan'ın makro ekonomik istikrar ve yapısal istikrar tedbirlerini devam ettirmesi ve kendi mevzuatını AB'nin EPB alanındaki mevzuat ile uyumlaştırması halinde euro bölgesine katılmaksızın EPB'ye katılabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık, Komisyon Macaristan'ın diğer aday ülkeler gibi bazı iç piyasa yasaları, Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi oranlarının uyumlaştırması konusunda yavaş olduğunu belirtmiştir⁵⁶ Bu eksikliklere rağmen Macaristan AB Müktesebatı'nın benimsenmesi konusunda olumlu adımlar atmıştır.

Macaristan'ın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 9'da verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH 1999 yılında yüzde 4.3 oranında büyümüştür. Yıllık ortalama enflasyon ise 1998 yılında yüzde 14.3 iken 1999 yılında yüzde 9.9'a düşmüştür. İşsizlik oranı, 1995 yılından itibaren devamlı düşmüştür. Macaristan'ın cari işlemler açığı 1999 yılında 2.100 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Bütçe dengesi, 1998 ve 1999 yıllarında GSYİH'nin yüzde 4.7 ve 3.9'u oranında fazla vermiştir. Macaristan' toplam dış borcu, 1998 yılında 23.9 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Net

⁵⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları (Ankara. Tisamat Basım Sanayi, 1999), s. 24.

doğrudan yabancı sermaye girişi ise 1995 yılında 1.585 milyon euro iken 1999 yılında 415 milyon euro olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9: Macaristan – Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	1.5	1.3	4.6	5.1	4.3	
Enflasyon Oranı							
-Yıllık Ortalama	Yüzde	28.3	23.5	18.3	14.3	9.9	Nisan
-Aralık- Aralık	Yüzde	28.4	19.7	18.5	10.4	10.7	Nisan
İşsizlik Oranı (Yılsonu itibariyle)	Yüzde	10.2	9.9	8.7	7.8	7.1	Mart
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-6.6	-3.2	-5.4	4.7	3.9	
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-5.5	-3.7	-2.1	-4.8	-4.5	
	Milyon Euro	-1.837	-1.319	-840	-2.059	-2.100	Oc-Mart
Dış Borç							
Borç-İhracat Oranı		186	144	97	104		
Toplam Dış Borç		24.5	21.7	20.9	23.9		
Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi	GSYİH Yüzdesi	10.0	4.4	3.6	3.1		
	Milyon Euro	3.408	1.585	1.464	1.293	415	

Kaynak: European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes; Hungary No: 2 May 2000), s. 3.
<http://www.ksh.hu/eng/imf/nsdp.html> (22 Ağustos 2000).

AB Komisyonu, **Polonya**'nın işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine büyük ölçüde sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Polonya AB Müktesebatı'nı benimseme konusunda yavaş davranmıştır. Bu durum, Polonya'nın AB'ne hemen üye olma isteğiyle çelişki yaratmıştır⁵⁷ Polonya 1999 yılında Ocak-Eylül döneminde özelleştirmeden bütçeye 2.6 milyar dolar gelir sağlamıştır⁵⁸ AB, Polonya'ya ekonomik istikrar tedbirlerini devam ettirmesi ve kendi mevzuatını EPB mevzuatı ile uyumlulaştırması durumunda, euro bölgesine katılmaksızın EPB'e katılabileceğini, belirtmiştir. Buna karşılık, Polonya tarımda yapısal reform ve adalet ve içişlerinde yeterli çabayı gösterememiştir.

⁵⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a. g. e. s. 22.

⁵⁸ http://europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/2000_1/pol.htm (25 Haziran 2000)

Polonya'nın GSYİH'sı 1999 yılında yüzde 4.1 oranında büyümüştür. Yıllık ortalama enflasyon, uygulanan sıkı para ve maliye politikalarıyla birlikte 1995 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Enflasyon, 1999 yılında yüzde 7.3 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı, 1999 yılında yüzde 13 olarak gerçekleşmiştir. Genel hükümet bütçesi, 1995 yılından sonra devamlı açık vermiştir. Bütçe açığı, 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 3.5'ne denk gelmiştir. Cari işlemler dengesinde, Güney Doğu Asya ve Rusya krizi ve dış talepteki durgunluk nedeniyle önemli miktarda açık oluşmuştur⁵⁹ Cari işlemler açığı, 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 11.6'sı oranında gerçekleşmiştir. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, son yıllarda devamlı artmıştır. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1999 yılında 6.760 milyon euro olarak gerçekleşmiş ve bu rakam GSYİH'nın yüzde 4.7'ne denk gelmiştir.

Tablo 10: Polonya- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	7,0	6,1	6,9	4,8	4,1		
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	27,8	19,9	14,9	11,8	7,3		
-Aralık-Aralık	Yüzde	21,9	18,7	13,2	8,6	9,8	9,8	Nisan
İşsizlik Oranı (Yılsonu itibarıyla)	Yüzde	13,3	12,3	11,2	10,6	13,0	13,6	Nisan
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-2,1	-2,5	-3,1	-3,0	-3,5		
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	0,7	-2,4	-3,2	-4,2	-7,6	-8,3	Mart-Mart
	Milyar Euro		-1,1	-3,8	-6,0	-11,6	-1,5	Mart
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı		169	173	163	161	195		
-Toplam Dış Borç		33,6	37,9	44,5	48,6	54,1		
Net Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	1,1	1,8	2,2	4,4	4,7		
	Milyon Euro	867	2159	2682	5487	6760	1567	Ocak-Ara

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Poland, No:2 May-2000), s. 3

AB Komisyonu, **Çek Cumhuriyeti**'nin işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olduğunu

⁵⁹ http://www.europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/2000_1/pol.htm (14 Temmuz 2000).

belirtmiştir. AB, 1999 Yılı Aday Ülke İlerleme Raporu'nda, Çek Cumhuriyeti'nin kendi mevzuatını AB Müktesebatı'na uydurma hızının diğer aday ülkelere göre yavaş olduğunu ifade etmiştir. AB, yavaşlamaya neden olarak idare içinde eşgüdümün sağlanamamasını göstermiştir.

AB Çek Cumhuriyeti'nin kendi mevzuatını EPB Müktesebatı ile uyumlaştırması halinde orta vadede EPB'e katılabileceğini belirtmiştir. Çek Cumhuriyeti, 2000 yılında özelleştirmeyi hızlandırma karar almıştır. Buna göre, bankacılık ve telekomünikasyon alanında stratejik konumları olan kurumların hisselerini satma kararı almıştır⁶⁰

Tablo 11: Çek Cumhuriyeti-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	5.9	3.8	0.3	-2.3	-0.2		
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	9.1	8.8	8.5	10.7	2.1	3.6	Oc-Nis
-Aralık- Aralık	Yüzde	7.9	8.6	10.0	6.8	2.5	3.4	Nis-Nis
İşsizlik Oranı⁽¹⁾	Yüzde	4.0	3.9	4.8	6.5	9.5	9.0	
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-1.2	-1.8	-2.1	-2.4	-0.6		
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-2.6	-7.4	-6.1	-1.9	-2.0		
	Milyon Euro	-1.047	-3.381	-2.835	-941	993		
Dış Borç								
Borç-İhracat Oranı	Yüzde	57	71	72	72	50		
Toplam Dış Borç	Milyar Euro	13.0	16.9	19.6	20.9	22.8		
Net Doğrudan Yab. Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	4.9	2.4	2.4	3.6	4.2		
	Milyon Euro	1.931	1.005	1.125	2.216	3.288 ⁽²⁾		

Kaynak: European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Czech Republic. No:2 May-2000), s. 2.

(1) Yılsonu itibariyle (2) Tahmin edilen

Çek Cumhuriyeti'nin reel GSYİH büyüme oranı, 1999 yılında yüzde -0.2 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama enflasyon 1998 yılında yüzde 10.7 iken 1999 yılında yüzde 2.1 düzeyine inmiştir. İşsizlik oranı Ocak 2000 verilerine göre, yüzde 9.0

⁶⁰ European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Czech Republic. No:2 May-2000), s. 1.

olmuştur. İşsizlik oranı, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir⁶¹ Genel hükümet bütçe açığı, 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 2.4'ü oranında gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığı 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 1.9'na eşit olmuştur. Çek Cumhuriyeti'nin dış borç stoku, 1995 yılında 13 milyar euro iken 1999 yılında 22.8 milyar Euro olmuştur. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1995 yılında 1.931 milyon euro iken 1999 yılında yaklaşık 3.288 milyon euro olmuştur. Bu veriler ışığında doğrudan yabancı sermaye girişinde belli bir istikrar olduğu gözükmemektedir.

AB Komisyonu, 1998 Düzenli İlerleme Raporu'nda, **Slovenya**'nın işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine, bazı eksiklikleri olmasına karşın sahip olduğunu belirtmiştir. AB, buna paralel olarak Slovenya'ya ekonomik istikrar tedbirleri ve yapısal reformları sürdürmek şartıyla, kendi mevzuatını EPB uyumlaştırdığı zaman euro bölgesine katılmaksızın EPB'e katılabileceğini belirtmiştir. Slovenya, AB Müktesebatı'nı benimseme yönünde iyi bir tempo yakalamıştır. AB, Slovenya'yı AB Müktesebatı'na uyum konusunda en hızlı ilerleyen aday ülke olarak belirtmiştir.

Slovenya'daki makro ekonomik göstergelerin sunulduğu Tablo 12'ye bakıldığında, reel GSYİH'da istikrarlı bir büyümenin olduğu görülmektedir. Reel GSYİH 1999 yılında yüzde 3.7 büyümüştür. Yıllık ortalama enflasyon 1995 yılında yüzde 13.5 iken 1999 yılında yüzde 6.2 düzeyine inmiştir. İşsizlik oranı 1999 yılında yüzde 7.5 olarak gerçekleşmiştir. Genel hükümet bütçe dengesi 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 0.6'sı kadar açık vermiştir. Slovenya'nın dış borç stoku 1999 yılında 5.4 milyar euro olmuştur. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1999 yılında 78 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. En çok yabancı sermaye, 283 milyon euro ile 1997 yılında gelmiş ve bu miktar GSYİH'nın yüzde 1.6'sına denk gelmiştir. Slovenya'nın ekonomik performansının, olağanüstü olumsuz bir dış gelişme olmazsa olumlu bir seyir izleyeceği tahmin edilmektedir⁶²

⁶¹ European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Czech Republic No:1-ECFIN/D.2. Brussels, March 2000), s. 1.

⁶² European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Slovenia No: 1 ECFIN/ D.1 Brussels, March 2000, 2000) s.1.

Tablo 12: Slovenya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	4.1	3.5	4.6	3.9	3.7		
Enflasyon Oranı								
Yıllık Ortalama	Yüzde	13.5	9.9	8.4	7.9	6.2	6.9	Mart
Aralık- Aralık	Yüzde	9.0	9.0	8.8	6.5	8.0	9	Mar-Ma
İşsizlik Oranı ⁽¹⁾	Yüzde	7.4	7.3	7.4	7.8	7.5		
Genel Hükümet Bütçe Dengesi ⁽²⁾	GSYİH Yüzdesi	-0.3	0.1	-1.5	0.8	-0.6		
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-0.1	0.2	0.2	-0.2	-2.9		
	Milyon Euro	18	31	32	-3	58	-60	Ocak- Şub
Dış Borç								
Borç-İhracat Oranı	Yüzde	27	37	38	42	50		
Toplam Dış Borç	Milyar Euro	2.3	3.2	3.8	4.3	5.4		
Net Doğrudan Yab. Ser. Girişi	GSYİH Yüzdesi	0.9	0.9	1.6	0.8	0.3		
	Milyon Euro	135	146	283	150	78 ⁽³⁾		

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Slovenia, No:1 ECFİN/D.2. Brussels, March 2000) s. 2

(1) Yılısonu itibariyle

(2) Yerel yönetimler hariç

(3) Tahmin edilen

AB Komisyonu 1998 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda, **Estonya**'nın işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine, bazı eksiklikleri olmasına karşın, sahip olduğu belirtilmiştir. Estonya, AB Müktesebatı'nı benimseme konusunda bazı alanlarda hızlı, bazı alanlarda ise yavaş adım atmıştır. Özellikle idari ve adli kapasite, iç pazarın kilit konularında (standartlar ve belgeleme, fikri mülkiyet hakları, veri koruma, devlet yardımlarının izlenmesi) tarım, tarım ve sosyal işlerde yavaşlama olmuştur. AB, bu konularda Estonya'dan gerekli çabanın gösterilmesini istemiştir⁶³

Estonya'nın ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 13'de sunulmuştur. Estonya'nın reel GSYİH büyüme oranı 1997 yılından itibaren düşmeye başlamış ve bu oran 1999 yılında yüzde -4.7 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomideki bu küçülmede Rusya Krizi'nin büyük etkisi olmuştur. İşsizlik oranı 1999 yılında yüzde 11.7 olarak

⁶³ http://www.europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/1999_3/est.htm (17 Temmuz 2000).

gerçekleşmiştir. Genel hükümet bütçesi açığı, 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 4.7'ne denk gelmiştir. Estonya'nın dış borç stoku, 1999 yılı itibariyle 2.67 milyar euro'ya ulaşmıştır. Doğrudan yabancı sermaye girişi, miktar olarak Macaristan ve Polonya gibi ülkelere göre düşük olmasına rağmen GSYİH'ya oranı bakımından yüksektir. En çok doğrudan yabancı sermaye girişi, 575 milyon euro ile 1998 yılında olmuştur.

Tablo 13: Estonya-Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	4,3	3,9	10,6	4,0	-4,7		
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	29,0	23,1	11,2	8,2	3,3		
-Arahtan Aralığa	Yüzde	28,8	14,9	12,5	4,3	3,9	3,1	Nis-Nis
İşsizlik Oranı (Yılsonu itibariyle)	Yüzde	9,7	10,0	9,7	9,9	11,7		
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-1,2	-1,9	2,2	-0,3	-4,7		
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-4,4	-9,2	-12,1	-9,2	-6,2		
	Milyon Euro	-1,8	-4,8	-7,8	-6,8	-4,6		
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	-	-	73,0	66,0	73,0		
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	-	-	2,32	2,48	2,67		
Net Doğrudan Yab. Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	5,6	2,5	2,8	10,9	4,5		
	milyon \$	199	111	130	575	233		

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Estonia, No:1 ECFIN/D.2 Brussels, March 2000) s. 2

AB Komisyonu, 1998 ve 1999 Yılı Aday Ülke İlerleme Raporları'nda **Güney Kıbrıs**'ın işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olduğunu belirtmiştir. AB, gerekli düzenlemeleri yapmak şartıyla Güney Kıbrıs'ın EPB'e katılabileceğini ifade etmiştir. Güney Kıbrıs, AB Müktesebatı'nı benimseme konusunda ilerleme kaydetmiş fakat çevre, sosyal politika ve adalet ve içişleri alanında henüz tam ilerleme sağlayamamıştır. AB,

telekomünikasyon, malların serbest dolaşımı, adalet ve içişlerinde yeni kurumlar oluşturulmasını istemiştir.⁶⁴

Güney Kıbrıs'ın makro ekonomik göstergelerine bakıldığında (Tablo 14), reel GSYİH 1999 yılında yüzde 5.0 oranında büyümüştür. Yıllık ortalama enflasyon, devamlı düşme eğiliminde olup, 1999 yılında yüzde 1.4 düzeyine inmiştir. İşsizlik oranı, 1999 yılında yüzde 3.4 olarak gerçekleşmiştir. Genel hükümet bütçesi devamlı açık vermiş, bütçe açığı 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 5.5'ne denk gelmiştir. Bütçe açığının artmasının en büyük nedeni ise Güney Kıbrıs'ın silahlanmaya ayırdığı kaynakların büyüklüğü olmuştur. Güney Kıbrıs'ın cari işlemler dengesi devamlı açık vermiş, cari işlemler açığı 1999 yılında 537 milyon euro ile GSYİH'nın yüzde 6.6'na denk gelmiştir. Güney Kıbrıs'ın dış borcu stoku 1999 yılında 6.6 milyar euro'ya ulaşmıştır.

Tablo 14: Güney Kıbrıs- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1996	1997	1998	1999
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	2,0	2,5	5,0	5,0
Enflasyon Oranı					
-Yıllık Ortalama	Yüzde	3,0	3,6	2,2	1,4
-Aralık-Aralık	Yüzde	2,5	3,9	0,9	2,4
İşsizlik Oranı (Yılsonu itibariyle)	Yüzde	3,1	3,4	3,3	3,4
Gen. Hük. Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-3,4	-5,3	-5,5	-5,0
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-5,4	-4,0	-6,6	-
	Milyon Euro	-375	-299	-537	-
Dış Borç					
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	-	186	163	-
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	-	6,8	6,4	-
Net Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	-	-	-	-
	Milyon Euro	-	-	-	-

Kaynak: European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Cyprus, No:1 ECFIN/D.2 Brussels, March 2000) s. 2

AB Komisyonu yayınladığı Düzenli İlerleme Raporları'nda, **Slovakya**'nın işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesi kriterine yakın olduğunu belirtmiştir. AB Slovakya'nın bu kriterleri

⁶⁴ http://www.europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/1999_3/cyp.htm (15 Temmuz 2000).

54
tam olarak yerine getirebilmesi için yapısal reformlara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir⁶⁵
Buna karşılık, Slovakya, bütçe açıklarını kapatmak ve uyguladığı makro ekonomik
uyum programının başarısı için özelleştirmede kararlı olduğunu ifade etmiştir.
Hükümet, Slovak Telekom Şirketi'nin çoğunluk hissesinin satışından önemli miktarda
gelir beklemektedir. Hükümet ayrıca demiryollarındaki ve GSM operatörlüğündeki
kamu hissesinin özelleştirilmesi için gerekli çalışmalara başlamıştır⁶⁶

Slovakya, kendi mevzuatını AB Müktesebatı ile uyumlaştırmak için idari ve adli
kapasitesinin geliştirilmesinde önemli ilerleme kaydetmiştir⁶⁷ Slovakya, AB
Müktesebatı'nın bazı konularında (kamu hizmeti reformu, kalkınma, mali kontrol,
adalet ve içişleri) yavaş davranmıştır.

---

⁶⁵ EU Commission and Government of The Slovak Republic, **Joint Assessment of Medium-term Economic Policy Priorities of the Slovak Republic** (Brussels, February 2000), s. 29-36.

⁶⁶ EU Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Slovak Republic No:1. Brussels. March 2000), s. 2.

⁶⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **a. g. e.** s.22.

Tablo 15: Slovakya- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişme

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	6.9	6.6	6.5	4.4	1.9	-	
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	9.9	5.8	6.1	6.7	10.6	15.6	Ocak
-Aralık-Aralık	Yüzde	7.2	5.4	6.4	5.6	14.2	15.9	Mar-Mar
İşsizlik Oranı⁽¹⁾	Yüzde	13.1	11.3	11.8	12.5	17.1		
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	1	-1.7	-3.6	-4.8	-3.4		
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	2.3	-11.2	-10.0	-10.1	-5.0	-0.9	Ocak
	Milyar Euro	0.3	-1.7	-1.7	-1.8	-0.8	-0.01	Ocak
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	53	72	84	91	85	83	Ocak
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	4.4	6.2	9	10.1	10.3	10.4	Ocak
Net Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	1.2	1.4	0.9	2.5	1.8	3.3 ⁽²⁾	
	Milyon Euro	148	157	74	384	384	-60	Ocak

Kaynak: European Commission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Slovak Republic, No:1 ECFIN/D.2 Brussels, March 2000) s. 2

(1) Yılsonu itibariyle (2) Tahmin edilen

Slovakya makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 15’de verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH 1998 yılında yüzde 4.4, 1999 yılında ise yüzde 1.9 oranında büyümüştür. GSYİH büyüme oranındaki bu azalmanın en önemli nedeni, hükümetin uyguladığı makro ekonomi politikası olmuştur. Yıllık ortalama enflasyon, 1999 yılında yüzde 10.6 iken Ocak 2000’de enflasyon yüzde 15.6 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon’daki bu artışın en önemli sebebi, hükümetin yaptığı fiyat ayarlamaları olmuştur. Cari işlemler dengesi, 1999 yılında 1 milyar euro açık vermiş ve bu rakam GSYİH’nın yüzde 5.8’ne denk gelmiştir. 1999 yılında büyümenin düşmesine karşın cari işlemler dengesi açığı, yarı yarıya azalmıştır. Cari açığın artmamasının en önemli sebebi, sağlam ihracat yapısı olmuştur⁶⁸ Slovakya’nın dış stoku, 1999 yılında 10.4 milyar euro düzeyine ulaşmıştır. Doğrudan yabancı sermaye girişi, 1999 yılında 664 milyon euro olarak gerçekleşmiştir.

⁶⁸ EU Commission, a. g. e, s. 3

AB, Malta'nın işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olduğunu belirtmiştir. Malta ekonomisi, turizm ve imalat sektörü ağırlıklı olup, milli parası (Malta Lirası), ECU(Euro), Sterlin ve ABD Doları'ndan oluşan bir sepete bağlanmıştır. Malta, 1989 yılından itibaren sabitlendirilmiş döviz kuru uygulamaktadır. AB, Malta'nın kendi mevzuatını EPB mevzuatı ile uyumlaştırdığı takdirde, euro bölgesine katılmaksızın, EPB'e katılabileceğini belirtmiştir.

Malta, AB Müktesebatı'nı kabul etmede bazı konulardaki adımlar sınırlı kalmıştır. AB, bu konuları hizmetlerin serbest dolaşımı alanında uyumlaştırma ve uygulama hariç, kilit iç pazar konuları (fikri ve sinai mülkiyet hakları, veri koruma, malların ve kişilerin serbest dolaşımı) ve rekabet yasaları (devlet yardımlarının denetimi, anti-tröst, ticari nitelikli devlet tekelleri) şeklinde sıralamıştır AB, Malta'nın AB Müktesebatı'na uyum için çevre, gümrükler, tüketici politikası, balıkçılık, deniz ulaşımı ve bölgesel politika alanında gerekli kurumları oluşturmasını istemiştir⁶⁹

Malta'nın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 16'da verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH'da istikrarlı bir büyüme söz konusu olup, büyüme 1999 yılında yüzde 4.6 olmuştur. Yıllık ortalama enflasyon, 1999 yılında yüzde 2.4 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı 1999 yılında yüzde 5.4 seviyelerinde oluşmuştur. Cari işlemler dengesinde 1996-1999 döneminde hızlı bir iyileşme görülmüş, bu iyileşmede hizmet sektörünün büyük payı olmuştur⁷⁰

⁶⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a. g. e. s. 35.

⁷⁰ EU Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Malta, ECFIN/D.1,Brussels, March 2000), s. 1

Litvanya, özellikle kamu alımları, fikri ve sinai mülkiyet hakları sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı, rekabet ve iç pazar konularında mevzuatın uyumlaştırılması için iyi bir ilerleme sağlamıştır. Tarımın bazı alt sektörlerinde (hayvancılık) ilerleme sağlanmasına karşın bazı alt sektörlerde (balıkçılık) ilerleme sağlanamamıştır. Litvanya, Katılım Ortaklığı'nın kısa vadeli önceliklerinin çoğunu karşılamak için adımlar atmıştır. Fakat, ekonomik reform, iç pazar ve idari kapasite(mali denetim) alanlarındaki öncelikleri tam olarak ele almak için yeterli adım atmamıştır⁷²

Litvanya'nın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 17'de verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH 1999 yılında yüzde -4.9 oranında büyümüştür. Ekonomideki bu küçülmenin nedenleri ise Rusya Krizi ve GSYİH'nin yüzde 10'na eşdeğer üretim yapan petrol rafinerisini (Mazeikiu) yeniden yapılandırmak için geçici olarak üretiminin durdurulması olmuştur⁷³ Yıllık ortalama enflasyon, 1995 yılında yüzde 39.6 iken 1999 yılında yüzde 2.4 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyondaki bu düşüşte, zayıf iç talep ve tarımsal ürünlerdeki arz fazlası etkili olmuştur.⁷⁴ İşsizlik oranı, 1999 yılında ekonomideki daralma nedeniyle artmış ve 1999 yılında yüzde 14.0 olarak gerçekleşmiştir. Genel hükümet bütçe açığı, 1997 yılından sonra hızla artmıştır. Bütçe açığının artmasının en önemli nedeni ise Mazeikiu petrol rafinerisinin geçici olarak kapatılması olmuştur. Cari işlemler açığı, 1998 yılında Rusya Krizi ve diğer olumsuzluklar nedeniyle 1.158 milyon euro açık vermiş, bu rakam GSYİH'nin yüzde 12.2'sine denk gelmiştir. Ülkenin dış borç stoku, 1999 yılında 1,8 milyar euro düzeyine ulaşmıştır. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1998 yılında 827 milyon euro olarak gerçekleşmiş ve bu rakam GSYİH'nin yüzde 8.6'na denk gelmiştir.

⁷² Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a. g. e., s.37.

⁷³ EU Comission, a. g. e., s. 1.

⁷⁴ EU Comission, **European Economy Supplement C**, (Country notes. Lithuania No:1. Brussels, March 2000), s. 2.

Tablo 17: Litvanya- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	3.3	4.7	7.3	5.1	-4.1	4.2	Oc-Mart
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	39.6	24.6	8.9	5.1	0.8	0.8	Oc.-Nis.
-Aralık-Aralık	Yüzde	35.8	13.1	8.3	2.4	0.3	-	-
İşsizlik Oranı⁽¹⁾	Yüzde	17.5	16.4	14.1	13.3	14.0	-	-
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-1.6	-2.8	-0.7	-5	-7	-	-
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-10.2	-9.2	-10.2	-12.2	-11.2	-	-
	Milyon Euro	-470	-569	-865	-1.158	-1.274	-	
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	26	2	27	33	30	-	-
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	0.6	0.9	1.2	1.5	1.8	2.0	Mart
Net Doğrudan Yabancı Girişi	GSYİH Yüzdesi	1.2	1.9	3.4	8.6	3.9	-	
	Milyon Euro	56	122.0	313	827	285	-	

Kaynak: EU Comission, **European Economy Supplement C**, (Country notes. Lithuania, No:2 ECFIN/D.1,Brussels, May 2000), s. 2.

(1) Yılsonu itibarıyla

AB Komisyonu, 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda **Letonya**'yı işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu fakat AB içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine olmadığını belirtmiştir. AB Komisyonu, Litvanya'nın orta vadede bu kritere uyma kapasitesine sahip olduğunu belirtmiştir. AB Komisyonu ayrıca Letonya'nın isterse kendi mevzuatını EPB Müktesebatı ile uyumlaştırdığı takdirde Euro bölgesine katılmaksızın EPB'e katılabileceğini belirtmiştir.

Letonya, mevzuatını AB Müktesebatı ile uyumlaştırma konusunda ilerleme kaydetmiştir. Letonya, standartlar ve belgeleme, rekabet ve devlet yardımları gibi kilit iç pazar konularında idarenin güçlendirilmesi için önemli adımlar atmıştır. Buna karşılık, telekomünikasyon, tarım, balıkçılık, işçi sağlığı ve güvenliği, gümrükler, bölgesel politika ve mali denetim alanında yeterli şekilde ilerleme sağlayamamıştır. Fakat, Letonya, Katılım Ortaklığı'nın kısa vadeli önceliklerinin çoğunu ele almıştır⁷⁵

⁷⁵ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a. g. e., s. 36.

Tablo 18: Letonya- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	-0.8	3.3	8.6	3.6	0.1	-	
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	25.1	17.7	8.4	4.7	2.4	-	
-Aralık-Aralık	Yüzde	23.2	13.1	7	2.8	3.2	3.7	Nis- Nis
İşsizlik Oranı ⁽¹⁾	Yüzde	18.9	18.3	14.4	13.8	13.9	9.0	Nisan
Genel Hükümet Bütçe Dengesi*	GSYİH Yüzdesi	-3.9	-1.7	0.1	-0.8	-3.8	-	
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-0.4	-5.5	-6.1	-11.7	-10.7	-	
	Milyar Euro	0.0	-0.3	-0.3	-0.7	-	-	
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	31	28	27	35	-	-	
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	0,5	0,6	0,7	0,9	-	2,0	
Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi	GSYİH Yüzdesi	5,5	7,4	9,2	4,7	3,8 ⁽²⁾	-	
	Milyon Euro	216	299,0	395	185	-	-	

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Latvia No:1,Brussels, March 2000), s, 2

Yılsonu itibariyle(2) Tahmin edilen

Letonya'nın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 18'de verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH büyüme oranı 1999 yılında yüzde -1.3 olarak gerçekleşmiştir. Letonya ekonomisi son zamanlarda durgunluktan kurtulup, yavaş yavaş canlanmaya başlamıştır. Fakat, sıkı para ve maliye politikaları ve düşük özel tüketim nedeniyle, 2000 yılındaki büyüme hedefinin biraz sapma ihtimali vardır⁷⁶ Yıllık ortalama enflasyon, 1995 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde düşmüştür. Enflasyon, 1999 yılında yüzde 2.4 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı, 1999 yılında yüzde 13.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, oldukça yüksektir. Cari işlemler açığı 1999 yılında 700

⁷⁶ European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Latvia No: 1, Brussels, March 2000), s, 2.

milyon euro olmuş ve bu rakam GSYİH'nın yüzde 11.7'ne denk gelmiştir. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1998 yılında 185 milyon euro olarak gerçekleşmiştir.

AB Komisyonu 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda, **Bulgaristan**'ın, işleyen bir piyasa ekonomisine ve Birlik içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmadığını belirtmiştir. AB Komisyonu, Bulgaristan'ın orta vadede bu kriterlere uymasının zor olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Komisyon Bulgaristan'ın IMF ile imzaladığı orta vadeli ekonomik istikrar programı ile orta vadede iki kritere uyum sağlayabileceğini belirtmiştir.

Bulgaristan, AB Müktesebatı'na uyumun devlet yardımları, tarım teşvik ve fonları, mali denetim alanlarında ilerleme sağlamıştır⁷⁷ Bulgaristan, Katılım Ortaklığı için kısa vadeli önceliklerin tamamının yerine getirilmesinde ilerleme sağlamıştır⁷⁸

Tablo 19: Bulgaristan- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	2.9	-10.1	-6.9	3.5	2.5	-	
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	62.1	123.0	1.082	22.3	0.4	0.6	Şubat
-Aralık-Aralık	Yüzde	32.9	310.8	578.5	1	6.5	8.8	Şubat
İşsizlik Oranı⁽¹⁾	Yüzde	11.1	12.5	13.7	12.2	14.7	18.1	Şubat
Genel Hükümet Bütçe Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-5.1	-15.3	-0.3	1.3	-0.9	-	
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-0.2	0.2	4.2	-1.8	-5.5	-	
	Milyar Euro	-20	13	376	-197	657	-	
Dış Borç							-	
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	151	158	155	184	244	-	
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	7.7	7.7	8.8	8.8	9.6	-	
Net Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi	GSYİH Yüzdesi	0.6	10	4.9	3.3	3.9 ⁽²⁾	-	
	Milyon Euro	69	86	445	358	739	-	

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Bulgaria No: 1, Brussels, March 2000), s, 2

(1) İşsizlik oranı, ulusal tanıma göredir. (2) Tahmin edilen

⁷⁷ <http://www.europarl.eu.int/enlargement/briefings/en/6a2.htm#3> (22 Ağustos 2000)

⁷⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **a. g. e.**, .36.

Bulgaristan'ın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 19'da verilmiştir. Buna göre, reel GSYİH 1999 yılında yüzde 2.5 büyümüştür. Yıllık ortalama enflasyon, 1999 yılında yüzde 0.4 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı, 1999 yılında yüzde 0.9 olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler dengesi, 1999 yılında 657 milyon euro açık vermiş, bu rakam GSYİH'nın yüzde 5.5'ne denk gelmiştir. Cari işlemler açığının artma nedenleri, Bulgar Levası'nın değerlenmesiyle ithal tüketim ve sermaye mallarına olan güçlü talep ve ihracattaki düşüş olmuştur. Bulgaristan'ın dış borç stoku, 1999 yılında 9.6 milyar euro olmuştur. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1998 yılında 358 milyon euro iken 1999 yılında 739 milyon euro olmuştur.

AB Komisyonu, 1998 ve 1999 yıllarındaki Düzenli İlerleme Raporları'nda Romanya'nın işleyen bir piyasa ekonomisine ve Birlik içinde rekabet baskısına ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmadığını belirtmiştir

Romanya, AB Müktesebatı'na uyumun devlet yardımları, kamu alımları ve bankaların denetimi konularında ilerleme sağlamıştır. Buna karşılık, standartlar ve belgeleme, fikri ve sinai mülkiyet, çevre, veri koruma, rekabet konularında ilerleme sağlanamamıştır. Romanya, Katılım Ortaklığı için gerekli olan kısa vadeli önceliklerin bir çoğunu yerine getirememiştir. Romanya hükümetinin ekonomik reformların uygulanmasında gevşek davranması, ekonomideki durgunluğun devam etmesi, siyasi ve ekonomik disiplinsizlikler AB'ni kaygılandırmıştır.

Romanya'nın makro ekonomik göstergelerindeki gelişmeler Tablo 20'de verilmiştir. Tablo'ya bakıldığında reel GSYİH büyüme oranı son üç yılda negatif olmuş, 1999 yılındaki büyüme oranı yüzde -3.2 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomideki durgunluğun en büyük nedeni, Rusya Krizi ve Kosova Savaşı'nın olumsuz etkileri olmuştur. Yıllık ortalama enflasyon, 1999 yılında yüzde 45.8 düzeyinde seyretmiştir. Bu oran, AB'ne aday ülkeler arasında Türkiye'den sonraki ikinci büyük enflasyon oranı olmuştur. İşsizlik oranı, 1999 yılında yüzde 6.2 iken Ocak 2000'de yüzde 11.9 düzeyine yükselmiştir. Cari işlemler açığı, 1999 yılında GSYİH'nın yüzde 3.8'ne denk gelmiştir. Romanya'nın dış borç stoku, 1999 yılında 8.7 milyar euro olmuştur. Net doğrudan yabancı sermaye girişi, 1999 yılında 1.012 milyar euro olup, GSYİH'nın yüzde 2.8'ne denk gelmiştir.

Tablo 20: Romanya- Makro Ekonomik Göstergelerdeki Gelişmeler

	Oran	1995	1996	1997	1998	1999	2000	En son
Reel GSYİH Büyüme Oranı	Yüzde	7.1	3.9	-6.1	-5.4	-3.2	-	-
Enflasyon Oranı								
-Yıllık Ortalama	Yüzde	32.3	38.8	154.8	59.1	45.8	-	-
-Aralık-Aralık	Yüzde	27.8	56.9	151.4	40.6	54.9	48.9	Mar-Mart
İşsizlik Oranı⁽¹⁾	Yüzde	8.0	6.7	6.0	6.3	6.2	11.9	-
Genel Hükümet Bütçe Dengesi⁽²⁾	GSYİH Yüzdesi	-26	-4.0	-4.5	-5.1	-3.3	-	-
Cari İşlemler Dengesi	GSYİH Yüzdesi	-5.0	-7.3	-6.1	-7.2	-3.8	-	-
	Milyar Euro	-2.3	-3.3	-2.4	-3.3	-1.4	-0.01	Ocak
Dış Borç								
-Borç-İhracat Oranı	Yüzde	74	89.0	95	103	88	-	-
-Toplam Dış Borç	Milyar Euro	9.1	10.8	10.5	11.4	8.7	-	-
Net Doğrudan Yab. Sermaye Girişi	GSYİH Yüzdesi	1.2	0.7	3.5	5.0	2.8		
	Milyon Euro	545	334	1.388	2.331	1.012 ⁽³⁾	31	Ocak

Kaynak: European Comission, **European Economy Supplement C** (Country notes: Romania No: 1, Brussels, March 2000), s. 2

(1) Yılısonu itibariyle

(2) Özelleştirme gelirleri hariç

(3) Tahmin edilen

Siyasal alanda daha güçlü bir işbirliği konularında fikir ayrılığına düşen AB, Tek Pazar ve euro bölgesini genişletmeyi öncelikli amaç olarak ele almıştır. AB, EPB kriterleri yerine getiren aday ülkeleri euro bölgesine alabileceğini belirtmiştir. Aday ülkelerin ekonomik performanslarında ise Romanya dışında düzelme eğilimine girmiştir. AB Komisyonu'nun yayınladığı **Scenarios Europe 2000** adlı çalışmasına göre, İzlanda, İsviçre ve Norveç'in tam üyelik için başvurmaları halinde 2004 yılında AB'ne katılabilecekleri belirtilmiştir. AB 2005-2008 yılları arasında ise MDA ülkeleri, Güney Kıbrıs ve Malta'nın tam üye olacağını belirtmiştir. Birlik, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine 2007 yılında başlama niyetinde olduğunu belirtmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOPENHAG KRİTERLERİ AÇISINDAN TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN PERFORMANSI

1. Türkiye Ekonomisi'nin Genel Görünümü

Türkiye, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan kara ve deniz parçası üzerinde kurulmuştur. Ülkenin, üç tarafı denizlerle çevrili ve 814.578 km² alana sahiptir. Türkiye'nin toplam nüfusu 1997 Genel Nüfus Sayımı'na göre, yaklaşık 63 milyon kişi olarak tespit edilmiştir. 8 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (8 nci BYKP) göre, Türkiye'nin nüfusu 2000 yılında 66.757 milyon kişi olarak tahmin edilmiştir. 8 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonunda nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı; 0-14 yaş grubunda yüzde 28.27, 15-64 yaş grubunda yüzde 65.84 ve 65 ve yukarısı için yüzde 5.89 olarak tahmin edilmiştir⁷⁹

Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasıla'sı (GSMH) 1998 yılında yaklaşık 206 milyar dolar iken 1999 yılında 187.3 milyar dolara inmiştir. Kişi Başına Gelir 1998 yılında 3.255 dolar iken 1999 yılında 2.878 dolara düşmüştür. Bu düşüşte, 1999 yılında ekonomideki yaşanan durgunluk ile iki büyük deprem felaketinin altyapı ve sanayi tesislerine önemli ölçüde hasar vermesi etkili olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, 1999 yılında ekonomi yüzde -6.4 oranında daralmıştır.

⁷⁹ DPT, 8 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Yayımlanmamış), s. 93.

Tablo 22: Bütçe Dengesi (1995-2000)

Yıllar	Gider (Milyar TL)	Gelir (Milyar TL)	Bütçe Açığı (Milyar TL)	Bütçe Açığı/ GSMH
1995	1.724.000	1.409.250	-314.944	-4.0
1996	3.961.308	2.727.958	-1.233.350	-8.2
1997	8.050.252	5.815.099	-2.235.153	-7.6
1998	15.614.441	11.811.064	-3.803.377	-7.2
1999	28.017.791	18.973	9.044.500	-10.9
2000 ⁽¹⁾	11.380.871	7.479.578	-3.901.293	

Kaynak: Maliye Bakanlığı

(1) Ocak-Mart dönemi

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) 1988 yılı sonrasında sürekli artmış ve 1993 yılında GSMH'nin yüzde 12'sine ulaşarak 1994 yılında yaşanan mali krizin en önemli nedenini oluşturmuştur⁸⁰ 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirleri dolayısıyla 1995 yılında kamu açıklarında bir miktar iyileşme sağlanmış ise de bu düzelme, sonraki yıllarda devam ettirilememiş ve KKBG'nin GSMH'ya oranı 1999 yılında yüzde 15'e yükselmiştir.

Kamu açıklarındaki artışın nedenleri arasında 1992 yılından itibaren hızla artan faiz ödemelerine ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler ilk sırayı almıştır. Faiz ödemeleri, 1990 yılında GSMH'nin yüzde 3.52'sine 1999 yılında ise yüzde 13.70'ne denk gelmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler 1990 yılında GSMH'nin yüzde 0.31'ne 1999 ise yılında yüzde 3.51'ne eşit olmuştur. Cari harcamalarda artış daha düşük düzeyde kalmış buna karşılık yatırım harcamalarının GSMH'ya oranı düşmüştür⁸¹

Türkiye 1990 yılından sonra kredi notunun düşük olması nedeniyle dış piyasalardan borçlanmakta zorlanmış, bu yüzden iç piyasadan borçlanmaya ağırlık verilmiş ve sonuçta iç borç stokunun GSMH'ya oranı devamlı artmıştır. Türkiye'nin iç borç stoku Temmuz 2000 verilerine göre, 30.943.973 milyar TL olarak gerçekleşmiştir⁸²

⁸⁰ <http://www.dpt.gov.tr/esk/2000/sunus2.ppt> (10 Ağustos 2000)

⁸¹ Maliye Bakanlığı, **Kamu Hesapları Bülteni** (2000)

⁸² <http://www.hazine.gov.tr/> (20 Ağustos 2000)

Türkiye'nin dış borcu, 1999 yılı sonu itibariyle 23.472 milyon doları kısa vadeli, 78.309 milyon doları orta ve uzun vadeli olmak üzere 101.781 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Orta ve uzun vadeli borçların 43.307 milyon doları kamuya ait dış borçlardan oluşmaktadır. 2000 yılının ilk çeyreğinde Türkiye'nin dış stoku 103 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir

Türkiye'de toplam işgücünün yaklaşık yüzde 45'i tarım sektörü tarafından istihdam edilmesine karşılık, tarım sektörü katma değer açısından 1990-1998 döneminde ortalama olarak GSYİH'nin yüzde 15.9'unu yaratmıştır. Türkiye'deki tarım sektörünün temel özelliği, küçük çiftliklerin ve gizli işsizliğin yaygın olmasıdır. Tarım sektörü üretiminin önemli bir kısmı destekleme fiyat politikası kapsamının dışında bulunmakta fakat tarımsal girdilere yönelik sübvansiyonlardan yararlanmaktadır⁸³

Türkiye'de 1980 yılı öncesinde ithal ikamesiyle korunan sanayii 1980 yılından itibaren ihracata yönelmiş, atıl kapasiteler kullanılmaya başlanmıştır. Kamu'nun sanayi sektöründe sabit sermaye yatırım payı 1980 yılından sonra giderek azalmıştır⁸⁴ Sanayi ürünlerindeki ihracat artışına rağmen ihracatı yapılan ürünlerin önemli bir kısmı tarıma dayalı sanayi dallarına ilişkindir. Toplam sanayi ihracatı içinde en önemli kalemler gıda, dokuma, tekstil, giyim ve deri giyim makineleridir

İmalat sanayiinde özel kesim ağırlıkta olup, istihdamın yaklaşık yüzde 20'si bu işyerleri tarafından sağlanmaktadır. Özel sektör işletmelerinin büyük bir çoğunluğu Küçük ve Orta Boy İşletmeler'den (KOBİ) oluşmaktadır. 1999 yılı verilerine göre, imalat sanayi GSYİH'nin yüzde 13.0'nı karşılamaktadır.

Türkiye'de hizmet sektörünün nispi ağırlığı son yıllarda hem istihdam hem de katma değer açısından artmıştır. Hizmet sektörünün içinde yer alan ulaştırma sektöründe 1980'li yıllardan sonra karayoluna önem verilmiş, havayolu ise son yıllarda hızla gelişmiştir. Buna karşılık demiryollarına cumhuriyetin ilk yılları hariç pek önem verilmemiştir. Turizm sektörü, 1980'li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinin en önemli gelir kaynağı olmuştur. Haberleşme sektörü ise son yıllarda kapasite ve kalite

⁸³ Zafer YÜKSELER, **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Sisteminin Değerlendirilmesi** (Ankara: DPT Yayını, 1999), s. 16-17.; Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi** (2. Baskı Yayın No: 51, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını 1993), s. 278-281.

⁸⁴ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi** (6. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım. 1999), s.242

yönünden önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye bu alanda dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir.

Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KIT) Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda kaynak yetersizliği, girişimci, teknik bilgi ve beceri eksikliği ile 1929 yılındaki ekonomik buhran sonucunda ortaya çıkan devletçilik ilkesi gereği kurulmuştur. Devlet tarafından kurulan KİT’leri stratejik alanlar hariç belli bir plan çerçevesinde özel girişime devredilmesi kararlaştırılmış fakat bu kurumlarda siyasetin ön plana çıkması sonucunda esas amaç gerçekleştirilememiştir. KİT’leri özel teşebbüse öncü olmuş ve daha sonra bu özel teşebbüsler Türkiye ekonomisinin dinamiğini oluşturmuştur.

KİT’leri aşırı istihdam, yapılamayan ikame yatırımları ve sabit sermaye yatırımları nedeniyle hantallaşmış ve finansman yapıları bozulmuştur. Sonuçta KİT’lerine yapılan transfer harcamaları büyük oranda artmıştır. KİT’lerinin finansman yükünün artması ve asli görevlerini yerine getirdikleri düşüncesiyle 1983 yılından sonra özelleştirilmeleri gündeme gelmiştir.

Özelleştirmeye erken başlanılmasına karşılık istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu olumsuz sonuçta, özelleştirmenin yeterince benimsenmemesi, siyasi çıkarlar ve özelleştirme sonunda özel tekeller yaratılacağından korkulması etkili olmuştur. Özelleştirmeden 1985-1988 yılları arasında sadece 28.6 milyon dolar gelir sağlanmıştır. Özelleştirmeden en fazla gelir 2000 yılı Ocak-Ağustos döneminde 3.100 milyon dolarla elde edilmiştir. 57 nci Hükümet 9 Aralık Kararları çerçevesinde özelleştirmeye hız vermiş, özelleştirme hasılatı 5.200 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 23: Türkiye’de Özelleştirme’den Sağlanan Gelirler (Milyon \$)

Yıllar	1985-1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Sağlanan Gelir	28.6	131.2	486	243.8	422.9	565.5	411.8
Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ⁽¹⁾	
Sağlanan Gelir	572.5	292	465.5	1019.7	23.3	5.200 ⁽²⁾	

Kaynak: ÖİB, **Türkiye’de Özelleştirme** (Ankara, 2000) s.31.

(1) Ocak-Temmuz

(2) Toplam özelleştirme hasılatının 3.100 milyon doları nakit olarak alınmıştır.

Türk bankacılık sistemini denetleyen ve devletin haznedarlığını yapan Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) 3 Ekim 1931 tarihinde kurulmuş ve 1 Ocak 1932

tarhinde resmen çalışmaya başlamıştır. TCMB'ni günün koşullarına uydurmak için 26 Ocak 1970 tarihinde *1211 Sayılı Kanun* kabul edilmiştir. Daha sonra TCMB Kanunu'nda yapılan değişikliklerle TCMB'nin Hazine'ye ve KİT'lerine daha fazla kredi vermesi sağlanmıştır. Bu nedenle TCMB'nin temel işlevi, etkin bir para politikası yürütmekten çok kamu kesiminin finansman açığını kapatmak olmuştur. 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 21 Nisan 1994 tarih, 3985 sayılı Kanun ile TCMB'nin Hazine'ye vermekte olduğu kısa vadeli bir avans miktarı sınırlanmıřtır⁸⁵

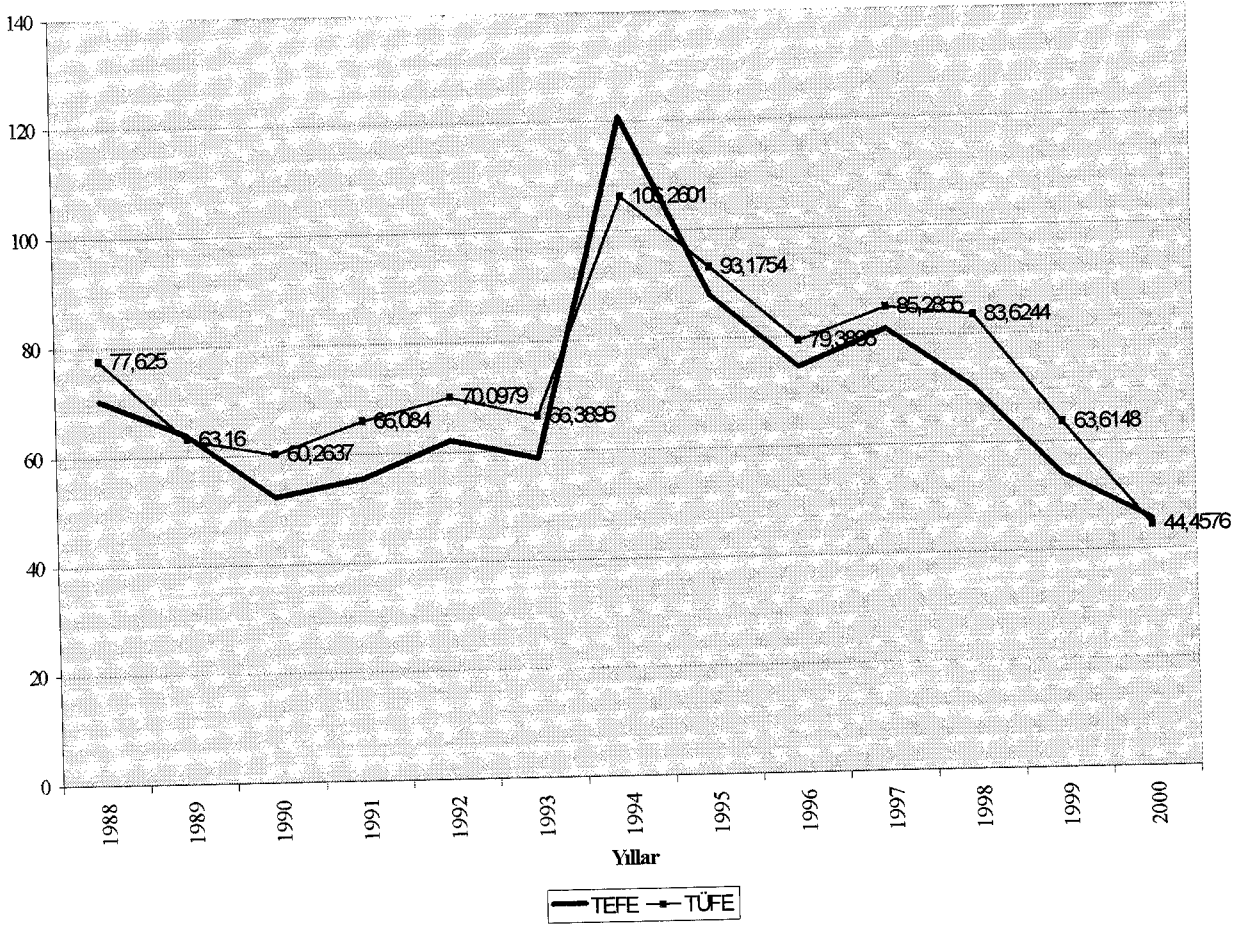
Sermaye piyasasının sağlıklı gelişebilmesi için 1981 yılında *Sermaye Piyasası Kanunu* ıkartılmış, 1982 yılında ise menkul kıymetler piyasasının idaresinden, kontrolünden ve mevzuatının düzenlenmesinden sorumlu olan Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur. 1985 yılı sonunda, İştambul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) resmen kurulmuştur. İMKB hızla gelişerek dünyanın en fazla kazandıran menkul kıymet borsaları arasına girmiştir. İMKB 2 Haziran 1999 tarihinde Londra Borsası ile işbirliği protokolü imzalamış ve uluslararası alanda güvenilir menkul kıymetler borsası olduğunu ispatlamıştır. İMKB'nde Hisse Senetleri Piyasası, Tahvil ve Bono Piyasası, Repo-Ters Repo Pazarı, Gayrimenkul Sertifikaları Pazarı, Uluslararası Pazar'da işlem yapılmaktadır.

Türkiye'de fiyatlar genel seviyesi 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren artmaya başlamış 1980 yılında Tüketiciler Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) yüzde hızla ykselmiřtir⁸⁶ Bu oranlar daha sonra düşmüş ve 1988 yılından sonra tekrar yükselmeye başlamıştır. Türkiye'de 1988-2000 döneminde TEFE ve TÜFE'ndeki gelişmeler Şekil 1'de gösterilmiştir. 1994 yılındaki mali krizin etkisiyle yıl sonu itibariyle TEFE yüzde 149.6, TÜFE yüzde 125.5 olarak gerçekleşmiştir. Daha sonraki dönemde enflasyon oranlarında Güney Doğu Asya ve Rusya krizlerinin talebi kısımasıyla önemli oranda düşüş gerçekleşmiştir. Enflasyon, 9 Aralık Kararları çerçevesinde 2000 yılında TEFE'nde yüzde 20, TÜFE'nde yüzde 25 olarak açıklanmıştır. Fakat 2000 yılının ilk yedi ayında toplam TEFE ve TÜFE sırasıyla yüzde 19.8 ve 20.5 olarak gerçekleşmiştir.

⁸⁵ TCMB, *TCMB Kanunu* (Bölüm: 2, Madde: 50)

⁸⁶ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye Ekonomisi* (Dördüncü Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992), s. 332-334.

Şekil 1: Yıllara Göre TEFE ve TÜFE Oranları⁽¹⁾ (1988- 2000)

Kaynak: TCMB

(1) Yıllık Ortalama

Türkiye dış ticaret ve cari işlemler dengesine bakıldığında (Tablo 24), ithalatın artış hızı ihracatın artış hızından fazladır. Dış ticaret açığı turizm gelirleri, işçi gelirleri ve bavul ticareti ile kapatılmaya çalışılmıştır. 2000 yılında hedeflenen cari işlemler açığı 2.848 milyar olmasına karşılık, Ocak-Nisan dönemindeki açık 3.544 milyar dolar gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığı artmasının en büyük nedeni Merkez Bankası'nın uyguladığı döviz kuru politikası nedeniyle TL'nin değerlenmesi sonucunda ihracatın azalması ve ithalat artması olmuştur.

Tablo 24: Seçilmiş Ödemeler Dengesi Göstergeleri (1994-2000)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ⁽¹⁾	2000 ⁽²⁾
İhracat-FOB (Milyar \$)	18,4	22	32.40	32.60	31.2	29.3	28,2	11.2 ⁽³⁾
İthalat-CIF (Milyar \$)	23,3	35,7	43.6	48.6	45.9	40.7	46,0	20.3 ⁽³⁾
Bavul Ticareti (Milyon \$)			8.842	5.849	3.689	1.835	2.050	893 ⁽⁴⁾
Turizm Gelirleri (Milyon \$)	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	4.500	7.200	1.157 ⁽⁴⁾
İşçi Gelirleri (Milyon \$)	2.627	3.327	3.542	4.229	5.397	5.353	5.350	1.446 ⁽⁴⁾
Dış Borç Faiz Ödemeleri (Milyon \$)	3.923	4.303	4.200	4.588	4.823	3.988	6.435	1.756 ⁽⁴⁾
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti dahil)	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.364	-2.848	-3.544 ⁽⁴⁾

Kaynak: DTM, Maliye Bakanlığı

(1) Programlanan

(2) Gerçekleşen

(3) Ocak-Mayıs

(4) Ocak-Nisan

Türkiye ihracatı teşvik önlemlerini Gümrük Birliği ve GATT Uruguay Turu çerçevesinde yeniden düzenlemiştir⁸⁷ İhracatın sektörel dağılımına Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması'na (ISIC Revize 3) bakıldığında (Tablo 25), imalat sanayinin ilk sırayı aldığı görülmektedir. İmalat sanayi ihracatı 2000 yılı Ocak-Mayıs döneminde 10.206 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ürünleri ihracatı içinde en önemli payı, hazır giyim, dokumacılık ve demir çelik almıştır⁸⁸ İhracatta ikinci sırayı Tarım ve Ormancılık sektörü almıştır. Türkiye'nin toplam ihracatı 1999 yılında 26.587 milyon dolar, 2000 yılı Ocak-Mayıs döneminde 11.167 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

⁸⁷ Karluk, *Türkiye...*, s. 460-461.

⁸⁸ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko6.xls> (16 Ağustos 2000)

Tablo 25: İhracatın Sektörel Dağılımı (1996-2000)

	1996	1997	1998	1999	2000 ⁽¹⁾
Toplam İhracat (Milyon \$)	23.224	26.261	26.973	26.587	11.167
-Tarım ve Ormancılık	2.434	2.678	2.700	2.394	789
-Balıkçılık	26	33	17	38	11
-Madencilik ve Taşocakçılığı	368	404	363	385	150
-İmalat Sanayi	20.358	23.132	23.873	24.755	10.206
-Diğer	16	12	20	15	10

Kaynak: DTM

(1) Ocak-Mart dönemi

Türkiye’de ithalat üzerinde herhangi yasaklama bulunmamaktadır. 31 Aralık 1992 tarih, 21452 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 92/3902 sayılı Karar ile 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren ithalata tek bir gümrük vergisi ve tek bir fon uygulaması getirilmiştir. 1994 yılında ithalat rejiminde yapılan bir değişiklikle koruma amacı taşımadığı için yaklaşık 2600 maddedeki Toplu Konut Fonu (TKF) kaldırılmıştır.

Türkiye’nin ithalatında ilk sırayı ara malları almaktadır (Tablo 26). 1999 yılında ara malı ithalatı 26.568 milyon dolar iken 2000 yılı Ocak-Mayıs döneminde 13.676 milyon dolar olmuştur. İthalatta ikinci sırayı sermaye malları almış, sermaye malları ithali 1999 yılında 8.729 milyon dolar iken 2000 yılı Ocak-Mayıs döneminde 4.004 milyon dolar olmuştur. Üçüncü sırada tüketim malları yer almıştır. Türkiye’nin 1999 yılı toplam ithalatı 40.687 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 26: İthalatın Sektörel Dağılımı (1996-2000)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ⁽¹⁾
Toplam İthalat	35.709	43.627	48.559	45.935	40.687	20.370
-Sermaye Malları	8.119	10.336	11.052	10.661	8.729	4.004
-Ara Malları	25.078	28.737	31.871	29.575	26.568	13.676
-Tüketim Malları	2.416	4.424	5.335	5.328	5.062	2.597
-Diğerleri	95	129	301	372	327	91

Kaynak: DTM

(1) Ocak-Mayıs dönemi

Türkiye’nin dış ticaret dengesi devamlı açık vermesine karşılık işçi gelirleri ve turizm gelirlerinden sağlanan gelirlerle cari işlemler dengesi, fazla açık vermemiştir (Tablo 24). Cari işlemler dengesi 1998 yılında 1.984 milyar dolar fazla vermiştir. 2000

yılında cari işlemler dengesinin 2.588 milyon dolar açık vermesi planlanmış fakat ithalatın TL'nin değerlenmesi nedeniyle artması karşısında cari işlemler dengesi beklenenin üzerinde açık vermeye başlamıştır

Türkiye'de döviz kurları serbest piyasada belirlenmekte olup, Merkez Bankası gerektiğinde döviz alım ve satımı yaparak döviz kurlarını ayarlamaktadır. Döviz kurlarının kamu otoritesinden bağımsız olarak belirlenmesine Şubat 1990 tarihinde izin verilmiştir⁸⁹ Türkiye'de döviz kurları gerçekçi kur politikaları izlendiği için TL'nin değer kaybı enflasyon ile aynı oranda olmuştur. Buna karşılık 9 Aralık Kararları'nda döviz kurları ileriye dönük olarak belirlenmiştir. Merkez Bankası belirlenen kurların altında veya üstünde kalınması halinde piyasa müdahale edeceğini açıklamıştır. Böylelikle enflasyon beklentisinin kırılması amaçlanmıştır. Uygulanmakta olan programın ilk aylarında TL değerlendiği için ithalatta yüzde 40'lara varan artış gerçekleşmiştir.

Türkiye'ye 1980 yılına kadar önemli miktarda yabancı sermaye girişi olmamıştır. 24 Ocak 1980 Kararları yabancı yatırımcılara güven vermiş ve 1980 yılından itibaren yabancı sermaye girişi yavaş yavaş artmaya başlamıştır⁹⁰ 2000 yılı Ocak-Mart döneminde Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı 523 milyon dolara ulaşmıştır. Buna karşılık aynı dönemde dışarı çıkan sermaye miktarı 553 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye son yıllarda önemli miktarda sermaye ihraç eden ülke haline gelmiştir.

---

⁸⁹ Karluk, **Türkiye...**, s. 535- 538.

⁹⁰ Ramazan Uludağ, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması** (Ankara: Alf Matbaacılık, 1991), s.52-56.

Tablo 27: Yıllara Göre Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	İzin Verilen		Gerçekleşen		Net
	Kümülatif	Yıllık	Giriş	Çıkış	
1981	663	338	141	46	95
1985	1.439	235	158	59	99
1990	6.652	1.861	788	88	700
1995	16.919	2.938	935	163	772
1998	24.077	1.645	982	409	573
1999	25.767	1.690	823	685	138
2000 ⁽¹⁾	26.289	521	523	553	-30
1981-2000			11.235⁽²⁾	3.517⁽²⁾	7.718⁽²⁾

Kaynak: DPT

(1) Ocak-Mart dönemi (2) 1981-2000 Mart sonu

Türkiye ekonomisi 1970’li yılların ortasından itibaren kronik enflasyon ortamında yaşamaktadır. Devamlı artan KKBG nedeniyle iç piyasadan borçlanılmış, özel kesimin yüksek enflasyon nedeni ile yatırım yapması imkansız hale gelmiştir. 1999 yılı sonunda reel faizler sürdürülemez düzeye yükselmiş, fiyat artışları tekrar hızlanma eğilimine girmiş ve iki büyük deprem felaketi ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu şartlar altında yeni ekonomik önlemler alınması gerekmiştir.

2. 9 Aralık Kararları ve Destekleme Düzenlemesi

Türkiye’nin yaşadığı ekonomik zorluklar ciddi tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. 9 Aralık 1999 tarihinde Merkez Bankası Başkanı yaptığı açıklamada, Uluslararası Para Fonu (IMF) İcra Direktörleri Kurulu’nun 30 Haziran 1998 tarihinde onayladığı **Yakın İzleme Programı**’na (Staff-Monitored Program) ek olarak mali yardım destekli para ve kur politikası ekseninde bir **Destekleme Düzenlemesi** (Stand By Arrangement) için IMF’ye başvurulacağını açıklamıştır⁹¹ Bu kapsamda uygulanacak program 2000-2002 dönemini kapsayacaktır. Programın temel amaçları;

- Üç yıllık bir dönem sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek,
- Reel faizleri hızlı bir şekilde aşağı çekmek,

⁹¹ <http://www.tcmb.gov.tr/> (15 Temmuz 2000);

<http://www.imf.org/external/np/sec/nb/1998/nb9822.htm> (17 Temmuz 2000).

- Kamu finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak,
- Finans sektörünün reel kesimi destekleme işlevini yeniden sağlayarak ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamını tesis etmek,
- Ekonomiye etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşturacak yapısal reformları süratle gerçekleştirmek

olarak açıklanmıştır.

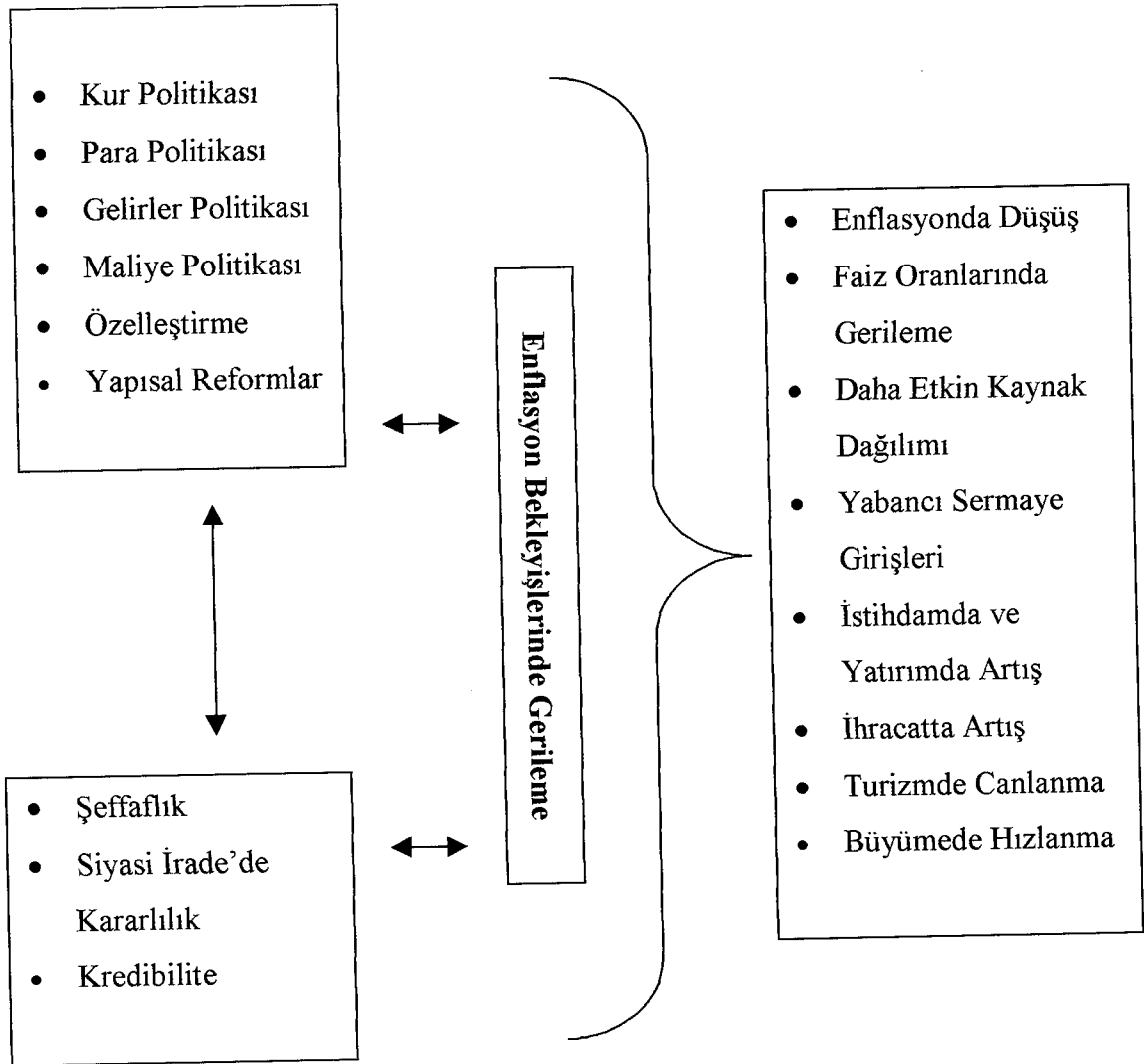
Merkez Bankası Başkanı ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı'nın imzalamış olduğu **Niyet Mektubu** (Letter of Intend) 22 Aralık 1999 tarihinde IMF İcra Direktörleri Kurulu'nda kabul edilmiştir. IMF üç yıllık Destekleme Düzenlemesi çerçevesinde Türkiye'ye 2.892 milyon SDR yaklaşık 4 milyar dolar mali destek vermeyi kabul etmiştir⁹²

Program'ın temel makro ekonomik hedefleri; 12 aylık TÜFE artış hızını 2000 yılı sonunda yüzde 25'e, 2001 yılı sonunda yüzde 12'ye, 2002 yılı sonunda ise yüzde 7'lere indirmek, aynı dönemde TEFE artış hızını ise sırasıyla yüzde 20, yüzde 10 ve yüzde 5'lere çekmek, yüzde 30 civarlarındaki reel faizleri düşürerek ekonominin potansiyel büyüme hızının yükselmesine katkıda bulunmak, bu çerçevede büyüme hızının 2000 yılında yüzde 5.5, 2001-2002 döneminde ise yüzde 5-6 aralığında tutmaktır. Program'da cari işlemler açığının 2000-2002 döneminde GSMH'ya oranının yüzde 1.5-2.0 düzeylerine indirilecektir. Programın diğer önemli hedefleri ise kamu kesimi finansman dengesinde kalıcı bir iyileşme sağlamak ve böylece kamu borç stokunun GSMH'ya oranını 2000 yılında yüzde 58 seviyesinde tutmak, sonraki yıllarda ise aşağıya çekmektir. Uygulanmakta olan ekonomik istikrar programı dört ana unsura dayanmaktadır⁹³

⁹² <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1999/pr9966.htm> (18 Temmuz 2000)

⁹³ <http://www.dpt.gov.tr/esk/2000/sunus2.ppt> (20 Temmuz 2000).

Şekil 2: 2000-2002 Enflasyonla Mücadele ve Yeniden Yapılanma Programı

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/program.html> (24 Ağustos 2000)

Birinci unsur, kamu kesimi faiz dışı dengesinde bir iyileşme sağlayarak kamu borç stokunu sürdürülebilir bir yapıya kavuşturacaktır. Bunun için ek gelir ve kurumlar, özel iletişim, özel işlem ve faiz vergisi getirilmiş, temel gıda maddeleri dışındaki ürünlerde KDV yüzde 2 oranında artırılmış, çeşitli gelirler üzerinden alınan stopaj oranları yükseltilmiş, Devlet İç Borçlanma Senetleri'nin değerlendirme yöntemi değiştirilmiş, peşin verginin üçer aylık dönemlerle ödenmesine ilişkin olarak Bakanlar Kurulu Kararı çıkartılmış, 2000 yılı bütçesinin faiz, personel ve sosyal güvenlik transferleri dışındaki ödeneklerinin yüzde 2'si bloke edilmiştir.

İkinci unsur, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası izlemektir. Bu politika kapsamında memur maaşlarına 2000 yılının ilk yarısında yüzde 15, ikinci yarısında yüzde 10 oranında artış sağlanmıştır. Hükümet, Program'a olan güveni artırmak için memur ve sözleşmeli personel maaşları, asgari ücret ve kiradaki artışları, tütün, yaş çay ve hububat için destekleme alım fiyatlarını 2000 yılındaki hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde belirlenmiştir

Üçüncü unsur, para ve kur politikaları ile enflasyonun düşürülmesine yöneliktir. Döviz kuru 1 Dolar+0.77 Euro'dan oluşan kur sepetine bağlanmış ve hedeflenen enflasyon oranında artması sağlanmıştır. Merkez Bankası'nın net iç varlıkları ve net uluslararası rezervleri sınırlandırılmıştır

Dördüncü unsur, kamu dengesinde iyileşme sağlayacak ve enflasyonu düşürecek yapısal reformları gerçekleştirmektir. Bu kapsamda sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ve şeffaflık, özelleştirme, bankacılık sisteminin denetim ve gözetimi ve tarımsal destekleme alanlarında yeni kanunlar çıkarılmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu oluşturulmuş, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'ndan alınan kredilere yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Sosyal güvenlik kuruluşları için yeni düzenlemeler yapılmış, bütçede birlik sağlanması için Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Kamu Ortaklığı Fonu gibi çeşitli bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarına ait 61 bütçe kapsamına alınmış, Tahkim Kanunu çıkartılmış, Türk Telekom'un özel bir şirket olması sağlanmış, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu oluşturulmuş, iç borçlanma için Piyasa Yapıcılığı Sistemi getirilmiş, Sermaye Piyasası Kanunu değiştirilmiştir. 2000 yılı Ocak-Temmuz

döneminde özelleştirme, KİT'lerindeki kamu hisselerinin bir kısmının satılması, Petrol Ofisi'nin özelleştirilmesinden ve GSM lisans ihalesinden 5.2 milyar dolar gelir sağlanmış ve bu rakamın 3.1 milyar doları nakit olara tahsil edilmiştir. Bu rakamlarla 2000 yılında özelleştirmeden beklenen gelire ulaşılması mümkün görünmektedir.

Türkiye ekonomisi uygulanmakta olan 9 Aralık Kararları'nın başarılı olması halinde önemli bir gelişme gösterecektir. Türkiye bu sayede AB'ne tam üyelik için gerekli olan ekonomik kriterlerin önemli bir kısmına yerine getirmiş olacaktır.

3 Kopenhag Kriterleri ve Türkiye Ekonomisi

Türkiye'nin AB ile tam üyelik görüşmelerine başlayabilmesi için Kopenhag Siyasi Kriterleri yerine getirmelidir. Türkiye ekonomisi AB'ne üye olması için Kopenhag Ekonomik Kriterleri'ne uyması gerekmektedir. Bu Çalışma'da Türkiye ekonomisinin Kopenhag Ekonomik Kriterleri'ne uygunluğu değerlendirilecektir. Ekonomik kriterler, düzgün işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içinde rekabet edebilme kapasitesini kapsamaktadır. Söz konusu kriterler fiyat istikrarı, serbest piyasa koşullarının mevcut olması, rekabetçi fiyatların geçerliliği, beşeri ve fiziki sermaye yeterliliği, AB ile ticari entegrasyonun gelişme düzeyi, finansal piyasaların gelişmişliği gibi alt başlıkları içermektedir. Türkiye ekonomisi sayılan kriterlere göre değerlendirilecektir.

3.1. Düzgün İşleyen Bir Piyasa Ekonomisi'nin Varlığı

Düzgün işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, rekabetçi fiyatların geçerliliği ve ticaretin liberalizasyonu, piyasaya giriş ve çıkış serbestiliği, mülkiyet haklarını kapsayan düzenlemelerin bulunması ve iyi işlemesi, fiyat istikrarı ve sürdürülebilir kamu finansmanı ile dış denge dahil makro ekonomik istikrarın, ekonomik politikanın

temel ilkelerinde geniş bir uzlaşmanın sağlanması ve finans sektörünün gelişme düzeyini kapsamaktadır. AB Komisyonu bu kriterler çerçevesinde hazırladığı 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'nda, Türkiye'nin, bazı eksikliklere karşın, düzgün işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu belirtmiştir.

3.1.1. Rekabetçi Fiyatların Geçerliliği ve Ticaretin Liberalizasyonu

Türkiye'de fiyatlar genelde piyasa güçleri tarafından belirlenmekle birlikte, enflasyonun bir göstergesi olarak kullanılan 1994 bazlı TEFE'nde kamu kesiminin payı yüzde 23.2'dir⁹⁴ Kamu fiyatlarındaki artışların endeksin genel seviyesini etkilemesi sadece bu doğrudan etki unsurundan kaynaklanmamaktadır. Kamunun ürettiği malların bir çoğu özel sektörün ara malı olması nedeniyle kamu fiyatlarındaki artışlar özel sektördeki maliyetleri artırmak suretiyle dolaylı olarak maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Dolaylı olarak kamunun fiyatlar üzerinde belli bir ağırlığı vardır.

Rekabetçi fiyatların geçerliliğini test etmek için bir başka gösterge ise sektörlerdeki yoğunlaşma oranlarıdır. Bunun için DİE'nün 1997 yılında yaptığı İmalat Sanayii Yoğunlaşma Oranları'ndan yararlanılmıştır. Yoğunlaşma oranı, K sayıda işyerinin birikimli payı olarak tanımlanır. Büyüklük sıralamasına göre, ilk dört işyerinin kümülatif payı alınarak Yoğunlaşma Dereceleri (CR₄) oranı bulunur⁹⁵ DİE'nün yaptığı çalışmada imalat sanayiinde faaliyet gösteren kamuya ait işletmeler ile 10 veya daha fazla işçi çalıştıran işyerleri satış hasılatlarına göre ele alınmıştır. Yoğunlaşma Dereceleri (CR₄), 0-30 arasında ise düşük derecede (rekabet var), CR₄ 31-50 arasında ise orta derecede, CR₄ 51-70 arasında yüksek derecede ve CR₄ 71-100 arasında ise çok yüksek derecede yoğunlaşma olduğu belirtilmiştir.

DİE'nün 1997 yılında yaptığı çalışmaya göre, 123 sektörün 18'inde rekabet ortamı mevcut iken, 34 sektörde orta derecede yoğunlaşma, 27 sektörde yüksek derecede

⁹⁴ DPT, a.g.e. s. 2.

⁹⁵ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/IMALATYOG/1299ta.htm> (15 Ağustos 2000).

yoğunlaşma, 44 sektörde ise çok yüksek derecede yoğunlaşma vardır. Kamunun ve özel sektörün tekel olduğu piyasalarda fiyatların rekabetçi şartlarda belirlenmesi çok zordur.

Çalışma sonuçlarına göre, demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatı, motosiklet imalatı, metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, eğlence ve sportif amaçlı teknelerin yapımı ve onarımı, iç ve dış lastik imalatı, lastiğe sırt geçirilmesi ve yeniden işlenmesi, rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı, televizyon ve radyo alıcıları, ses ve görüntü kaydeden ve üreten teçhizat ve bunlarla ilgili araçların imalatı, nişasta ve nişasta ürünlerinin imalatında yoğunlaşmanın çok yüksek olduğu görülmüştür. Bu sektörlerde fiyatlar rekabetçi bir yapıda belirlenmemektedir.

Yoğunlaşmanın düşük olduğu sektörler ise kürk hariç giyim eşyası imalatı, tekstil elyafının hazırlanması ve iplik haline getirilmesi, tekstil dokumacılığı, öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı, metal eşya imalatı, derinin tabaklanması ve işlenmesi, diğer genel amaçlı makinaların imalatı ve hazır hayvan yemleri imalatıdır. Yoğunlaşma oranının düşük olduğu bu sektörlerde rekabetçi fiyatların mevcut olduğu söylenebilir. Yoğunlaşmanın orta derecede olduğu sektörlerde de rekabetçi fiyatlardan söz edilebilir. Fakat yoğunlaşmanın yüksek ve çok yüksek olduğu sektörlerde fiyatların rekabetçi bir yapıda belirlenmesi zor gözükmemektedir.

Yoğunlaşmanın yüksek ve çok yüksek olduğu sektörlerin yanı sıra tarım sektöründe destekleme alımlarındaki fiyatlar rekabetçi bir yapıda belirlenmemekte ve siyasi tercihler ön plana çıkmaktadır. Diğer önemli bir sorun KİT'lerde yapılan fiyat ayarlamalarının piyasanın içinde bulunduğu durumu yansıtmamasıdır. KİT'lerin ürünlerine yapılan zamlar enflasyon hedeflerine göre yapılmaktadır. Devlet yaptığı zamlarla piyasada beklentileri şekillendirmektedir.

Türkiye'de iç ve dış ticarete herhangi bir sınırlama ve yasaklama yoktur. İç ticarete herhangi bir alanda ticari faaliyette bulunacak gerçek veya tüzel kişi o meslek grubuyla ilgili birlik ve veya derneğe üye olmak zorundadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Belediyelerden gerekli izni aldıktan sonra faaliyette bulunmaktadır.

Türkiye'de ihracat yapmak isteyenlerin vergi numarası alması ve uğraştıkları meslekle ilgili oda ve derneklere ayrıca İhracatçılar Meclisi'ne üye olması gerekir. İthalatçı olmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler vergi numarasının olmasının yanı sıra Gümrük Müsteşarlığı'ndan izin almalıdır. İthalatçı ve ihracatçı belgesini alan gerçek

veya tüzel kişilik, ithalatı ve ihracatı yasaklanmış ürün, bitki ve hayvanların dışındaki tüm ürünlerin ithalatını ve ihracatını yapmakta serbesttir. Dış ticaretin serbest olmasına karşılık, bir malın ithalat miktarında meydana gelen mutlak veya nispi artışların veya bu malın ithalatının gerçekleştiği şartların aynı veya doğrudan rakip mallar üreten yerli üreticiler üzerinde ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidi oluşturması durumunda, bu zarar veya zarar tehdidini ortadan kaldırmak üzere, uluslararası yükümlülükler de dikkate alınarak, korunma önlemlerinin alınmasına, ilişkin usul ve esasları kapsayan *Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkındaki 6 Ekim 1995 tarih ve 95/7348 sayılı Karar* 19 Ocak 1995 tarih ve 22438 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Kanun’un 6 ncı Maddesi’ne göre, bir malın ithali, ülke menfaatleri gerektirdiği takdirde gözetime tabi tutulmaktadır. Yapılan soruşturma sonucunda, bir malın ithalat miktarlarında meydana gelen artışların aynı veya doğrudan rakip malların yerli üreticileri üzerinde ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidi oluşturduğunun belirlenmesi durumunda, söz konusu ürünlerin ithalinde korunma önlemi uygulanmasına karar verilebilir. Korunma önlemine konu bir malın ithali Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın iznine bağlanır. İzne tabi bir malın ithalatı miktar ve/veya değer sınırlaması yapılmak suretiyle kota uygulamasına tabi tutulabilir. İthalattaki serbestiyi engelleyici bir faktör ise dumping ve sübvansiyonlara karşı koyulan anti-dumping ve telafi edici vergilerdir⁹⁶

Türkiye, GATT/DTÖ kapsamında çok taraflı ticaret anlaşmalarını imzalamıştır⁹⁷ Türkiye, AB ile Gümrük Birliği’ni tamamladıktan sonra OGT uygulamaya başlamış ve dış ticareti serbestleştirmiştir. Sanayi ürünlerinde ithalatın serbestleşmesiyle birlikte sanayideki fiyatlar daha rekabetçi bir yapıda belirlenmektedir.

∞ Piyasa’da Rekabetçi Fiyatların Geçerliliği ve Ticaret’in Liberalizasyonu için devletin ekonomik hayattan çekilmesi bunun için de özelleştirmeye hız vermesi gerekmektedir. Özelleştirme yapılırken piyasada özel tekellerin oluşmamasına dikkat edilmelidir. Özel tekellerin oluşmasını önleyecek mevzuatın oluşturulması gerekmektedir. Türkiye’de yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerde rekabetin ve tüketicinin korunmasına yönelik yasalar daha etkin uygulanmalı ve toplum bu

⁹⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ITHALAT/MEVZU/MEVZU.HTM> (22 Temmuz 2000).

⁹⁷ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi* (Genişletilmiş Yenilenmiş 4.Baskı: Beta. İstanbul, 1996), s.259- 260.

konularda bilinçlendirilmelidir. Rekabet Kurumu'nun etkinliği artırılmalıdır. Tarım'da, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşması'na Ekli Tarım Anlaşması'nın öngördüğü şekilde fiyat sübvansiyonlarının azaltılması ve gelir sübvansiyonuna geçilmelidir.

3.1.2. Piyasaya Giriş Çıkış Serbestliği

Türkiye'de firmaların piyasaya giriş ve çıkışı yasal olarak serbesttir. Bazı stratejik sanayi dallarına girdi üreten sanayi dallarında yasal engeller mevcuttur. Diğer bir engel ise halk sağlığını korumayı hedefleyen düzenlemelerdir. DİE'nün Açılan ve Kapanan Şirket ve Firma İstatistikleri'ne bakıldığında piyasaya giriş ve çıkışların serbest olduğu görülmektedir. Fakat büyük miktarda fiziki ve beşeri sermaye gerektiren alanlara (demiryolu ve lokomotif sanayii, hava ve uzay taşıtları imalatı sanayii) giriş yasal olarak serbest olmasına rağmen fiziki olarak çok zordur.

Tablo 28: Açılan ve Kapanan Şirket ve Firmalar (1998-1999)

	1998	1999	2000(1)	2000(2)
Yeni açılan şirket ve kooperatifler	57.377	27.083	16.419	2524
Kapanan şirket ve kooperatifler	1.584	1.408	942	164
Yeni açılan firmalar	18.023	22.691	11.108	1823
Kapanan firmalar	11.940	10.166	7.335	1.170

Kaynak: DİE, **Haber Bültenleri**

(1) Ocak-Haziran Dönemi

(2) Haziran

Tablo 28'e bakıldığında, şirketlerin piyasaya girip çıkışlarında herhangi sınırlama olmadığı sonucuna varılabilir. 2000 yılı Haziran ayında yeni açılan 2524 şirketin 845'i toptan ve perakende ticaret, motosiklet ve motorlu araçlar ile kişisel eşyalar ve ev eşyalarının onarımı, 482'si imalat, 391'i inşaat, 250'si gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri, 214'ü ulaştırma, depolama ve haberleşme, 99'u otel ve lokantalar, 70'i mali-aracı kuruluş faaliyetleri, 52'si sağlık işleri ve sosyal hizmetler,

44'ü eğitim, 29'u diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri, 22'si tarım, avcılık ve ormancılık, 13'ü madencilik ve taşocakçılığı, 12'si elektrik, gaz ve su, 1'i balıkçılık sektöründe bulunmaktadır⁹⁸ Açılan şirketlerin büyük bir çoğunluğunun faaliyet alanlarının çok fazla fiziki ve beşeri sermaye gerektirmeyen alanlar olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere bazı sektörler giriş hukuku olarak mevcut olmasına rağmen fiziki olarak zordur.

Türkiye'de oligopol piyasalarda hakim durumun kötüye kullanılmasını engelleyecek kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. Piyasaya giriş-çıkışı denetleyen kurumların özelleştirilmesi piyasaları daha şeffaf hale getirecektir. Piyasadan çıkışta ise, İcra-İflas Kanunu'nun yetersiz olması nedeniyle iflaslar karlı duruma gelmiş, piyasadan çıkışlarda iflas tercih edilir olmuştur. Kanun'daki bu eksikliğin düzeltilmesi gerekmektedir.

3.1.3. Mülkiyet Haklarıyla ilgili Yasa ile Düzenlemelerin Bulunması ve İcra Edilebilmeleri

Türkiye'de sinai mülkiyet hakları ile ilgili ilk kanun, 23 Mart 1879 tarihli buluş belgeleri (patent) uygulamaları ile ilgili *Beratı Kanunu* olmuştur. Bu kanunla buluşlara, sadece incelemesiz buluş belgesi (patent) verilmesini sağlayan bir sistem getirilmiştir. Bu Kanun insan ve hayvan sağlığı ile ilgili ilaç ve ilaç üretim usullerinin korunmasını da içermemiş ve 1995 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Türkiye'de sinai mülkiyet haklarının tescil ve korunma işlemlerini 1994 yılına kadar Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda bağımsız bir daire olan Sinai Mülkiyet Dairesi Başkanlığı yürütmüştür.

19 Haziran 1994 tarih 544 sayılı *Türk Patent Enstitüsü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* ile Türk Patent Enstitüsü Başkanlığı (TPE) kurulmuştur. TPE'nün görevleri; patent, faydalı model, marka, endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretler mevzuatı ve diğer yasalarla koruma altına alınmış olan sinai mülkiyet haklarının ilgili mevzuat hükümleri uyarınca tescilini ve bu hakların korunması ile ilgili işlemleri yapmak, buluşların kullanımını izlemek, uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde

⁹⁸ DİE, "Açılan ve Kapanan Şirket ve Firma İstatistikleri" **Haber Bültenleri** (Ankara, Temmuz 2000), s. 2.

bulunmak, sınai mülkiyet hakları ile ilgili uluslararası anlaşmaların hazırlanmasına katkı sağlamak, bu anlaşmaların Türkiye'de uygulanmasını sağlamak, bilgi ve belgeleme merkezleri kurarak bu bilgileri kamunun kullanımına sunmak şeklinde sıralanmıştır. TPE ile ilgili iç mevzuat 24 Haziran 1995 tarih 551, 554, 555, 556, sayılı KHK'ler olarak yürürlüğe konmuş, ilgili ceza hükümleri de 3 Kasım 1995 tarihli 4128 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir.

Sınai ve fikri mülkiyet hakları içinde yer alan Markalar ve Hizmet Markaları Hukuku AB tarafından ikili koruma altına alınmıştır. Birinci koruma hak sahibinin mülkiyet hakkının korunması ikinci koruma ise mal ve hizmetin menşei ve kalitesinin güvence altına alınarak haksız rekabetin önlenmesidir. Böylelikle tüketicinin aklının karıştırılması önlenmiştir. Akıl karıştırmanın tanımı ise AB içinde ülkeden ülkeye değişmektedir⁹⁹ Türkiye'nin Markalar Hukuku AB mevzuatına uygundur.

AB 1996 yılında kabul ettiği yönergenin 18 nci Maddesi'ne göre " ... bir üye devletin veya bir üye devlet için tescil edilmiş tasarım hakkıyla korunan bir tasarım, o devletin telif hakları yasasına göre koruma altına alınmaya hak kazanmıştır" Türkiye'de tasarımlar Telif Hakları Yasası'nın hem 2/3 ve 4/4 Maddeleri uyarınca hem de yeni Endüstriyel Tasarım kararnamesi uyarınca korunmaktadır¹⁰⁰

Fikri mülkiyet haklarının AB sistemine paralel biçimde korunması amacıyla 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Ancak Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra teknik düzeyde sürdürülen çalışmalar sonucunda, Kanun'un bazı maddelerinin 1/95 sayılı OKK'nda atıf yapılan AB mevzuatı ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Bu Kanun'a göre, film yapımcıları komşu haklar içinde yer almamakta ve film yapımcılarını korunmamaktadır¹⁰¹ 5846 sayılı Kanun'a göre; Türkiye telif hakları ihlallerinde üç aydan bir yıla kadar hapis (bazı durumlarda üç yıla kadar) ve 300 milyondan 600 milyona kadar para cezası uygulanmaktadır. Türkiye'nin kültürel

⁹⁹ Virginia Brown Keyder, **Fikri Mülkiyet Hakları ve Gümrük Birliği**. Çeviren: Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu (İstanbul: İntermedia, 1996),s. 35.

¹⁰⁰ Keyder, a. g. e. s. 40.

¹⁰¹ Keyder, a. g. e. ,s.45-47.

ürünler ve hakların yürütülmesine yönelik kurumları nihai olarak kamunun denetimi altına almak istemesi AB normlarına uymamaktadır.

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili olarak veri tabanlarının ve kablo ve uydu yayınlarında eser sahibinin haklarının ve komşu hakların AB mevzuatına uygun değildir. Mevzuat çalışmaları sürdürülürken bu hususun da dikkate alınmasında fayda bulunmaktadır.¹⁰²

Türkiye sınai mülkiyet haklarının korunması alanında AB Müktesebatı'na uyuma hız vermiştir. Türkiye 1/95 sayılı OKK'ndan kaynaklanan yükümlülükleri doğrultusunda, Gümrük Birliği öncesinde; Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi Paris Metni'ne (4117 sayılı Kanun), İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına İlişkin Roma Sözleşmesi'ne (4116 sayılı Kanun), Sınai Mülkiyetin Korunması Hakkında Paris Sözleşmesi'nin Stokholm Metnine (94/5903 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Markaların Tescili Amacıyla Mal ve Hizmetlerin Uluslararası Sınıflandırılmasına İlişkin Nice Anlaşması'na (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşbirliği Antlaşması'na (4115 sayılı Kanun), Markaların Şekilli Elemanlarının Uluslararası Sınıflandırılmasını Tesis Eden Viyana Anlaşması'na (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Uluslararası Patent Sınıflandırılması İle İlgili Strazburg Anlaşması'na (95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), 1997 yılında da, Markaların Uluslararası Tescili Konusundaki Madrid Sözleşmesi ile İlgili Protokol'e (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Endüstriyel Tasarımların Uluslararası Sınıflandırılması Hakkında Lokarno Anlaşması'na (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı), Patent İşlemleri Amacıyla Mikroorganizmaların Tevdi Edilmesinin Uluslararası Kabulü Konusunda Budapeşte Anlaşması'na (97/9731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) katılmıştır¹⁰³ Türkiye 27 Ocak 2000 tarihinde Avrupa Patent Sözleşmesi'ne kabul edilmiş ve AB hukukuna uyum sağlamıştır¹⁰⁴

Türkiye 1/95 sayılı OKK uyarınca, sınai mülkiyet hakları alanında, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde uyum sağlanması gerekli konulardan

¹⁰² Keyder, a. g. e. , s. 52.

¹⁰³ Feridun Karakeçili ve Leyla Tunç Yeltin, "Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin AB ile Mevzuat Uyumlaştırma Yükümlülüğü Açısından Bulunduğu Nokta" *İKV Dergisi*, Sayı:141 (Ağustos 1998), s.35-36.

¹⁰⁴ <http://www.sanayi.gov.tr/anket/kitap/index.htm> (25 Temmuz 2000)

birisi de know-how ve ticari sırların korunması olmuştur. Türkiye'nin ticari sırları düzenleyen mevzuatı AB ile uyumludur¹⁰⁵

Türkiye sınai mülkiyet hakları alanında, 1/95 sayılı OKK'na göre, Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesinden itibaren 3 yıl içinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri arasında entegre devrelerin topografyalarının ve bitki türlerinin AB mevzuatına uygun şekilde korunması amacıyla hukuki düzenleme yapılması hususu da yer almaktadır. Bununla ilgili olarak hazırlanan entegre devre topografyalarının korunması hakkındaki Kanun Tasarısı'nın kanunlaşması ve bitki türlerinin korunması amacıyla sürdürülen Kanun Tasarısı hazırlama çalışmaları henüz tamamlanmamıştır¹⁰⁶

∞ Türkiye sınai mülkiyet haklarını daha etkin bir şekilde korumak için Dünya Bankası'ndan alınan 15 milyon dolarlık kredi ile **Sınai Mülkiyet Sitesi** kurma çalışmalarına başlamıştır. Bu Site'de özellikle marka ve patent gibi sınai haklarla ilgili davaların görüşüleceği ihtisas mahkemeleri kurulması planlanmıştır.

Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatın uygulanmasını yürütecek ihtisas mahkemeleri henüz kurulmamıştır. Bu Mahkemeler kuruluncaya kadar, bu konuda, geçici olarak, Asliye Ticaret, Asliye Hukuk ve Asliye Ceza Mahkemeleri görevlendirilmiştir¹⁰⁷ Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatın uygulanmasında görev alacak ihtisas mahkemelerinin kurulması için çalışmalar hızlandırılmalıdır. Bu kapsamda AB'nin MEDA Programı desteğiyle yürütülen ihtisas mahkemelerinin kurulması ve hakimlerin eğitimleri ile ilgili proje önemli bir gelişmedir.

¹⁰⁵ DPT, a. g. e. , s. 5. ve Keyder, a. g. e. ,s. 82-84.

¹⁰⁶ Karakeçili ve Yeltin, "Gümrük ....." **İKV Dergisi** (1998), s. 40.

¹⁰⁷ DPT, **Ekonomik Kriterler Alt Komitesi Raporu** (Yayımlanmamış) , s. 6.

3.1.4. Fiyat İstikrarı ve Sürdürülebilir Kamu Finansmanı ile Makroekonomik İstikrarın Sağlanması

Türkiye’de fiyatlar genel seviyesi 1970’li yıllardan sonra devamlı artma eğilimde olmuştur. Bu ortam içinde fiyatlar, enflasyonist beklentilerine göre şekillenmiştir. Türkiye’deki enflasyonun başlıca sebepleri arasında; ücret artışları, dolaylı vergi ve gümrük vergi oranlarındaki yükselişler, KDV gibi yeni vergi ve fonların ihdası, KİT ürünlerine yapılan yüksek zamlar, kredi faizlerinin yükselmesi, TL’nin hızlı aşırı değer kaybetmesi, kamu sektöründeki açıkların büyümesi, para arzının genişlemesi, ekonomide vergi dışı sektörün büyümesi, tekellerin etkinliğinin kırılmaması sonucunda eksik rekabet piyasalarında oluşan tekelci fiyat düzenlemeleri yer almaktadır.

Devlet artan kamu harcamaları karşısında gelirini yeterli düzeyde arttıramamıştır. Bu nedenle kamu açıkları hızla artmış, bu açığın kapatılması için iç piyasadan borçlanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca KİT ürünlerine zam yapılmış, yapılan zamlar maliyet enflasyonuna neden olmuştur¹⁰⁸ Devlet gelirlerini artırmak için vergi oranlarını yükseltmiş, yeni ek vergiler koymuş, vergi toplamada etkinliği sağlayacak tedbirleri yürürlüğe koymuştur. Yeni vergilerin mükellefleri yine aynı kişiler olduğu için vergilerin toplanmasında etkinlik sağlanamamıştır.

Merkez Bankası karşılıksız para basarak para arzını artırmış ve piyasada TL bollaşmış, bunun sonucunda TL’na olan güven azalmıştır. Enflasyonist ortamda tasarruf sahipleri ellerindeki paranın değerini korumak için dövize yönelmiştir. Döviz kurları yükselmiş, bu gelişmelerin sonucunda Merkez Bankası’nın döviz rezervleri azalmıştır. Azalan Merkez Bankası döviz rezervleri 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren uygulanan faiz ve kur politikaları sonucunda artmış ve istenilen düzeye gelmiştir. 11 Ağustos 2000 itibariyle Merkez Bankası döviz rezervi 24.535 milyon dolardır.

Türkiye’nin dış ticaret açığı 1999 yılında 10 milyar dolar gibi yüksek bir rakam olmasına rağmen işçi ve turizm gelirleri sayesinde cari işlemler dengesi yaklaşık 1.3 milyar dolar açık vermiştir. Türkiye’nin uluslararası döviz rezervleri, 28 Temmuz 2000

¹⁰⁸ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi** (İstanbul: Menteş Kitabevi, 1988), s. 149.

tarihi itibariyle 24.675 milyon dolar Merkez Bankası'nda, 14.713 milyon dolar Ticari Banka'larda olmak üzere toplam 40.398 milyon dolar'dır¹⁰⁹

Türkiye'de 9 Aralık Kararları bankacılık sektöründe olumlu bir atmosfer yaratmış, bankalar mevduat ve kredi faizlerini düşürerek programa olan güveni artırmıştır. Hazine'nin gerçekleştirdiği iç borçlanmalarda faiz oranları hızla düşmüştür. Devlet iç piyasadan daha düşük faizle borçlanırken IMF ile imzalanan Destekleme Düzenlemesi'ndeki performans kriterlerinin tamamına yakınına yerine getirdiği için dış piyasalardan daha rahat borçlanmaktadır. Enflasyon düşme eğilimine girmiş buna karşılık cari işlemler açığı Nisan 2000 itibariyle 3.544 milyon dolar'a ulaşmıştır. Cari işlemler açığının artmasının nedeni ithal mallarına olan talebin artması ve uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının yükselmesi olmuştur.

9 Aralık Kararları ve Destekleme Düzenlemesi ile açıklanan hedefler doğrultusunda makroekonomik istikrarın sağlanması ile birlikte enflasyon ve faizlerin düşmesi yatırımları artıracaktır. Türkiye ekonomisinin enflasyonist ortamdan kurtulması ile birlikte iç ve dış makro ekonomik istikrar sağlanmış olacaktır.

3.1.5. Ekonomik Politikanın Temel İlkelerinde Geniş Bir Uzlaşmanın Sağlanması

Türkiye'de şu anda iktidarda bulunan üç partili (DSP, MHP ve ANAP) Koalisyon Hükümeti'nin Programı, 4 Haziran 1999 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunmuştur. Üç farklı siyasi görüşe sahip koalisyon partileri hükümetin ekonomik uygulamaları konusunda görüş birliğine varmıştır. 57 nci Hükümet Programı'nda ekonomik sorunlar ve çözümleri şöyle ifade edilmiştir:

“Hükümetimiz, acil sorunların çözülmesi ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi, kronik enflasyonun süratle tek haneli düzeye indirilmesi, istikrarlı bir büyümenin sağlanması, sosyal devlet anlayışı ile gelir bölüşümünün iyileştirilmesi, refahın topluma yayılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını esas alan ve rekabetçi bir pazar ekonomisi anlayışına dayanan ekonomi ve maliye politikalarını özenle uygulamakta kararlıdır” :)

¹⁰⁹ TCMB, **Haftalık Basın Bülteni**, (10 Ağustos 2000).

Hükümet, bu doğrultuda 9 Aralık Kararları ile ilgili yapısal reformlar ve uygulanan politikalarda uzlaşma sağlamıştır. Merkez Bankası ileriye dönük döviz kurları açıklamasına rağmen tasarruf sahipleri dövize yönelmiş ve döviz tevdiat hesaplarında artış gözlenmiştir. 31 Aralık 1999 tarihinde toplam döviz tevdiat hesabı 44.534 milyon dolar ve DM iken 21 Temmuz 2000 tarihinde ise 50.514 milyon dolar ve DM olmuştur¹¹⁰ Tasarruf sahiplerinin dövize olan taleplerinin artmasının sebebi, Program'a fazla güven duymamaları olmuştur.

Türkiye'de enflasyon gibi temel ekonomik ve sosyal sorunla mücadelede tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Enflasyonla mücadele programı yürütülürken hükümet ve özel kesimle toplu iş görüşmelerine oturan sendikaların tahmin edilen enflasyon oranının üzerinde ücret artışı talep etmişler, üretim yapan bazı kesimler ise mal ve hizmet fiyatlarını hedeflenen enflasyon oranından daha fazla artırmışlardır. Bu tür ücret veya fiyat artışları Türkiye'de uygulanan enflasyonla mücadele programında geniş bir uzlaşma eksikliğini ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkelerde hükümet-işçi-işveren üçlüsü kimi zaman da işçi-işveren ikilisi arasında ülkeyi ilgilendiren temel ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne ve çalışma yaşamının öncelikli konularına yönelik anlaşmaların imzalandığı görülmektedir¹¹¹

Türkiye'de hükümet-işçi-işvereni biraraya getiren kurum Ekonomik ve Sosyal Konsey'dir. Bu Konsey, Başbakan ve 5 devlet temsilcisi ile Ziraat Odaları, TİSK, HAK-İŞ, DİSK ve TÜRK-İŞ'in birer temsilcisinden oluşmakta, ekonomik ve sosyal konular üzerinde tartışarak uzlaşmaya varmaktadır. Bu Konsey'in başkanı ve çoğunluğu devlete ait olduğu için tam bir uzlaşmaya varmak zorlaşmaktadır¹¹²

Hollanda, Avusturya, Belçika ve Almanya gibi AB ülkelerinde Ekonomik ve Sosyal Konsey'deki devlet temsilcilerinin sayısı azaltılmıştır. İşçi sendikalarının temsili, konfederasyonların üye sayılarına göre yapılmakta, işveren sendikalarının temsili ise en

¹¹⁰ TCMB, **Haftalık Basın Bülteni** (10 Ağustos 2000).

¹¹¹ TİSK, **Hükümet-İşçi-İşveren Kesimleri Arasında Uzlaşma ve Üçlü Anlaşmalar** (TİSK İnceleme Yayınları. Ankara:Plaka Matbaa, Ankara), s. 37.

¹¹² TÜHİS, **İş Hukukunun Güncel Sorunları Semineri** (Yayın No: 26. Ankara, 1997), s.111.

çok üye sahip veya üyeleri en çok işçi çalıştıran konfederasyonların katılımı şeklinde yapılmaktadır¹¹³

Türkiye’de devlet, sendika ve oda ve birliklerin temsilcilerinden oluşan Ekonomik ve Sosyal Konsey’e diğer sivil toplum örgütlerinin katılması gerekmektedir. Böylece ekonomik ve sosyal alanda uzlaşma gerektiren kararlar daha etkin bir şekilde uygulanır.

3.1.6. Finans Sektörü’nün Gelişme Düzeyi

Finans sektörü, Türkiye milli geliri içinde önemli bir paya sahip olup, hızlı bir gelişme ve çağdaş teknolojileri kullanma sürecine girmiştir. Türk finans sektörü Batı standardında otomasyon ve telekomünikasyon altyapısına kavuşmuştur. Öte yandan finans sektörü toplam tasarrufları yatırımlara yönlendirme işlevini yerine getirememiştir. Bunun nedeni, kamu kesiminin aşırı borçlanması olmuştur.

Finans sektörü 1980 yılından sonra derinleşmiştir. Bu yöndeki gelişme finansal derinleşmeyi gösteren M2/GSMH, M2Y/GSMH ve Mali Varlıklar Stoku (MVS)/GSMH oranlarına bakıldığında görülmektedir. M2/GSMH 1980 yılında yüzde 17.2 iken 1992 yılında yüzde 25.3 olarak gerçekleşmiştir. Mali Varlıklar Stoku (MVS)/GSMH 1980 yılında yüzde 22.8 iken 1992 yılında yüzde 44.0 olarak gerçekleşmiştir¹¹⁴.

Türkiye finans sektöründe önemli bir payı ve ağırlığı olan bankacılık kesiminde tipik bir oligopolcü yapı özelliği gösteren ileri derecede bir yoğunlaşma vardır. 1999 yılında repo da dahil olmak üzere toplam 99 milyar dolarlık mevduatın yüzde 40’ını kamusal sermayeli ticaret bankaları, yüzde 46’sını özel sermayeli ticaret bankaları elinde tutmuştur. Mevduat pazar payı yüzde 1’in altında olan ticaret bankalarının sayısı 35’tir. Bu küçük ticaret bankalarının varlığı, bir yandan oligopolcü yapıdaki ileri yoğunlaşmaya işaret ederken diğer yandan bankacılık sisteminin tümünün heterojen yapıda olduğunu göstermektedir¹¹⁵ Merkez Bankası tarafından Tasarruf Mevduatı

¹¹³ TÜHİS, a. g. e., s. 113.

¹¹⁴ İzzettin Önder ve Diğerleri, **Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar** (İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 132-133.

¹¹⁵ <http://www.tbb.org.tr/asp/1999.asp> (12 Ağustos 2000).

Sigorta Fonu'na devredilmiş olan beş özel ticaret bankasının (Egebank, Esbank, Yaşarbank, Sümerbank ve Yurtbank) mevduat payı yüzde 11, yabancı bankaların ise yüzde 3 olarak gerçekleşmiştir.

Kamusal sermayeli ticaret bankalarının TL mevduatlarının, sektör TL mevduat içindeki payı yüzde 63 iken bu oran özel sermayeli ticaret bankalarında yüzde 26 olmuştur. Buna karşılık bu grupların yabancı para mevduatlarının sektör yabancı para mevduatı içindeki payı, sırasıyla yüzde 17 ve yüzde 67'dir. Öte yandan, kamusal sermayeli ticaret bankalarının TL mevduatı bu grubun toplam mevduatı içinde yüzde 79 oranında paya sahipken, aynı oran özel sermayeli ticaret bankalarında yüzde 28 olmuştur. Toplam mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı kamusal sermayeli ticaret bankalarında yüzde 76, özel sermayeli bankalarında ise yüzde 63'tür.

Kamu bankaları ölçek büyüklüğü nedeniyle etkin bir şekilde çalışmamaktadır. Bu sorun hemen hemen tüm bankalar için geçerli olmakla birlikte özel bankalardan en fazla iki veya üç tanesi etkin bir şekilde çalışmaktadır¹¹⁶ Türk bankacılık sistemindeki bankalar, 1999 yılında da yüksek riskli bir ortamda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu risklerin bir bölümü gerçekleşmiş ve bu durum bankaların mali performanslarına ve bilançolarına yansımıştır. Risklerin en önemli nedeni kuşkusuz makro ekonomik dengesizliklerin ekonomik faaliyet ve ekonomik birimlerin davranışları üzerindeki olumsuz etkileri olmuştur.

Bankalar Kanunu 23 Haziran ve 19 Aralık 1999 tarihlerinde iki kez önemli değişikliğe uğramıştır¹¹⁷ Bu düzenlemeler ile bankacılık mevzuatı uluslararası düzenlemelere, tavsiyelere ve özellikle AB mevzuatına önemli ölçüde yaklaştırılmıştır. Bankaların denetiminde ve denetim sonuçlarının alınmasında etkinliğin artırılmasına yönelik düzenlemeler yanında, kurulma ve şube açma şartlarını ağırlaştırılan düzenlemeler getirilmiştir. Özel sermayeli bankalar ile kamu sermayeli bankalar

¹¹⁶ Selçuk Cingi, **Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü** (Türkiye Bankalar Birliği, Araştırma Tebliği, Serisi Sayı : 2000-01:İstanbul, Mayıs 2000), s. 26-27.

¹¹⁷ 23 Haziran 1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazete'de **4389 Sayılı Bankalar Kanunu** yayımlanmış, 25 Nisan 1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanunu ile ek ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. 19 Aralık 1999 tarih ve 23911 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4491 sayılı "**Bankalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun**" ile 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiş ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun oluşması ve işleyişine, genel risk ve kredi sınırlarına, Mevduat Sigorta Fonu'nun kapsam ve işleyişine ve Özel Finans Kurumları'na ilişkin düzenlemeler yapılmış, ayrıca Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun 40' inci maddesinde de yeni düzenlemeler yapılmıştır.

arasında rekabet eşitliğini bozan düzenlemeler kaldırılmıştır. Kredi tanımı AB'nin düzenlemelerine oldukça yaklaşmış, büyük kredi tanımı getirilmiş, dolaylı kredi özkaynak ilişkisi yeniden düzenlenmiş ve kredi özkaynak ilişkisi daraltılmıştır. Bunun yanında iştirak sınırı getirilmiştir. Risk yönetimi ve konsolide bazda bilanço hazırlanmasını zorunlu hale getiren düzenlemeler Kanun'da ilk kez yer almıştır. Konsolide bazda hazırlanan büyüklükler üzerinden denetim uygulaması düzenlenmiştir. Bir bankanın mali bünyesinin zayıflaması durumunda denetim otoritesinin hareket kabiliyeti artırılmış, mali bünyenin güçlendirilmesini sağlayacak ya da bankanın faaliyeti ile ilgili olarak alınacak tedbirlere ilişkin kararlar daha objektif kriterlere dayandırılmış ve karar sürecini hızlandıran değişiklikler getirilmiştir. Ortakların ve yöneticilerin şahsi sorumlulukları artırılmıştır. Mevzuata aykırı davranışlar nedeniyle ilk kez idari ceza sistemi getirilmiş, adli cezalar ise önemli ölçüde artırılmıştır. Bankaların faaliyete başlamaları, faaliyetlerinin izlenmesi, denetlenmesi ve denetim sonuçlarının karara bağlanması ve bir bankanın faaliyetinin sona erdirilmesi ile ilgili kararların alınması ve uygulanması amacıyla idari ve mali özerkliğe sahip **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu** oluşturulmuştur¹¹⁸

9 Aralık 1999 Kararları ile birlikte faizlerin düşmesi, finans sektörü tasarrufları üretken yatırımlara yönlendirme ana işlevini yerine getirmeye başlamıştır. Kredi kullanımında tüm kredilerde önemli derecede artış görülmektedir. Tablo 29'a göre, ihtisas kredileri kullanımı Temmuz 1999 tarihinde 2.121.891 milyar TL iken Temmuz 2000 tarihinde 3.395.973 milyar TL'na ulaşmıştır. Ticari Krediler her iki dönemde toplam kredi kullanımının yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

¹¹⁸ Türkiye Bankalar Birliği, **Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler** (İstanbul, 2000), s.3-7.

Tablo 29: Bankacılık Sistemi Kredi Hacmi ⁽¹⁾ (1999-2000)

KREDİLER(milyar TL)	Temmuz 1999	Temmuz 2000
Ticari Krediler	7.491.023	13.993.454
İhtisas Kredileri	2.121.891	3.395.493
- Tarımsal Krediler	1.274.920	2.248.973
- Küçük Esnaf ve Sanatkar Kredisi	471.755	600.750
- Konut Kredisi	287.080	410.668
- Diğer Krediler	88.136	135.102
TOPLAM KREDİ HACMİ	13.299.032	21.544.508

Kaynak: TCMB, **Haftalık Basın Bülteni** (3 Ağustos 2000)

(1) Mevduat Bankaları TL cinsinden Yurtiçi Kredileri

Bankalar Kanunu 23 Haziran ve 19 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan değişikliklerle AB Bankacılık Mevzuatına yakınlaştırılmıştır. Finans sektöründe kanun ve düzenlemelerin birçoğu AB mevzuatı ile uyumludur. Buna karşın, şirket hisselerinin elde edilmesi ve elden çıkarılması ile kollektif yatırım şirketlerine ve yatırım hizmetlerine ilişkin yönergeler konusunda AB Müktesabati'na daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Sigortacılık mevzuatının AB mevzuatına daha fazla yakınlaştırılması uygun olacaktır.

3.2. Avrupa Birliği İçinde Rekabet Edebilme Kapasitesi

Bu Kriter'in alt başlığında, ekonomide istikrarlı bir yapının olması, beşeri ve fiziki sermayenin yeterliliği, hükümet politikalarının dış rekabet gücünü etkileme derecesi, AB ile ticari entegrasyonun derecesi ve hızı, ekonomide küçük firmaların yaygınlığı ele alınacaktır. AB Komisyonu'nun 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'na göre, Türkiye ekonomisi Gümrük Birliği sonrasındaki rekabet artışına nispeten kolayca uyum sağlamıştır. Buna karşılık, yeterli ekonomik istikrara henüz ulaşamamıştır. Türkiye ekonomisinin rekabet kapasitesi enflasyonun düştüğü, kamu açıklarının azaltıldığı, mali piyasalara giriş ve çıkışın serbestleştirildiği bir ortamda artıracığı ifade edilmiştir.

3.2.1. Ekonomik Birimlerin Öngörülebilir ve İstikrarlı Bir Karar Alabilme Ortamının Bulunması

Türkiye’de yüksek enflasyon ve kamu kurumlarının işleyiş ve faaliyetlerinin şeffaf olmaması nedeniyle bilgiye zor ulaşılması ekonomik birimlerin uzun vadeli kararlar alabilmesini zorlaştırmaktadır. Mevcut ortam, ekonomik birimlerin uzun vadeli yatırım planlarına izin vermemiş ve bu durum tüketimi kamçılamıştır. Faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle üretken yatırımlar azalırken, devlet iç borçlanma senetlerine yatırım yapmak daha karlı hale gelmiştir. Merkez Bankası’nın 9 Aralık 1999 Kararları ile döviz kurlarındaki artışı 1 Ocak 2000-30 Haziran 2001 tarihleri arasında hedeflenen enflasyona göre sınırlandırması, faiz oranlarının düşürmüş ve kullanılan kredi tutarı artmıştır. Ekonomik birimlerin daha istikrarlı kararlar alabilmesi için Türkiye’nin enflasyon oranını AB düzeyine indirmesi gerekmektedir.

3.2.2. Beşeri ve Fiziki Sermaye’nin Yeterliliği

Türkiye beşeri sermaye bakımından AB ülkeleri ve AB’ne aday ülkelerin gerisindedir. Beşeri sermayenin kalitesini artıracak eğitim ve sağlık harcamalarının GSMH’ya oranı yukarıda sayılan ülkelerin çok gerisindedir¹¹⁹ Beşeri sermayenin önemli alt başlıklarından olan beslenme Türkiye’de yetersizdir. Beslenme yetersizliğinin yetersiz oluşunu nedenleri, beslenme bilgisinin yetersiz oluşu, hızlı nüfus artışı ve gelir yetersizliğidir. Türkiye’de halkın çoğunluğu protein gereksinmelerinin yüzde 80’nini tahıllardan sağlamaktadır. Beslenmenin bu şekilde olması özellikle çocuklarda enerji ve protein yetersizliğine neden olmaktadır¹²⁰

Beşeri sermayenin temeli sayılan eğitimde, okul öncesi okullaşma oranı, 1997 yılı itibariyle yüzde 8.9 olup öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 39’dur. Okul öncesi okullaşma oranı, AB’euro bölgesi içinde yer alan 11 ülke için yüzde 88 düzeyindedir.

¹¹⁹ <http://www.meb.gov.tr/index1.htm> (16 Ağustos 2000) ve <http://www.saglik.gov.tr/> (16 Ağustos)

¹²⁰ Ayşe Baysal, **Beslenmenin Sağlık ve Ekonomi Yönünden Önemi** (Ankara: Mili Produktivite Merkezi Yayınları, 1989), s. 11-19.

Türkiye’de ilköğretimde okullaşma oranı yüzde 88.9 iken AB (euro bölgesi) içindeki 11 ülkede ise yüzde 106’dır¹²¹ Türkiye’de kalifiye işgücü ve girişimcileri yetiştiren yükseköğretimde ise okullaşma oranı yüzde 22, AB (euro bölgesi) içindeki ülkelerde ise yüzde 48’dir. Bu orana göre, Türkiye’de ortaöğretimi bitirmiş her 100 kişiden 88’i açıkta kalmaktadır.

Türkiye’de 8 yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte eğitim harcamaları artmış, eğitimin Konsolide Bütçe harcamalarından aldığı pay, 1998 verilerine göre, yüzde 11 olarak gerçekleşmiştir¹²² Dünya Bankası’nın **Dünya’da Ekonomik Göstergeler 1999 Raporu**’na bakıldığında, 1996 verilerine göre, Türkiye eğitimdeki kamu harcamalarının GSMH’ya oranı, okuma-yazma oranı, ortalama eğitim süresi sıralamasında son sırada yer almaktadır. Türkiye’de 8 yıllık eğitime geçilmesiyle birlikte ortalama eğitim süresi artmıştır.

Tablo 31’e bakıldığında, Türkiye sağlık alanında yaptığı harcamalar açısından AB’ne üye ve aday ülkelerin arkasında yer almaktadır. Türkiye’de sağlık alanındaki yatırımların yetersizliği, eğitimsizlik ve bilgisizlik nedeniyle doğan her 1000 bebekten 40’ı ölmektedir. Bu sayı Romanya’da 22, Yunanistan’da 8’dir. Türkiye’nin sağlık harcamalarına GSMH’nın yüzde 3.8’i kadar pay ayırırken Almanya yüzde 10.4, İsveç yüzde 8.6 ve Bulgaristan yüzde 6.7 pay ayırmaktadır.

¹²¹ Worldbank, **World Development Indicators 1999**, s. 80.

¹²² <http://www.meb.gov.tr/index1.htm> (15 Ağustos 2000).

Tablo 30: AB ve AB'ne Aday Ülkelerin Eğitim Göstergeleri (1995-1997)

	Oku.-Yaz. Bilmeyen Erkeklerin (15-24) Oranı	Oku.-Yaz. Bilmeyen Kızların (15- 24) Oranı	Tahmini Eğitim Süresi (Erkek)	Tahmini Eğitim Süresi (Kız)	Eğitime Kamu Harcaması/G SYİH (1996)	Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı
Avusturya	-	-	14	14	5.6	12
Belçika	-	-	16	15	3.2	12
Danimarka	-	-	15	15	8.2	1
Finlandiya	-	-	15	16	7.6	-
Fransa	-	-	15	16	6.1	19
Almanya	-	-	15	15	4.8	17
Yunanistan	0	0	14	14	3.0	15
İrlanda	-	-	14	14	5.8	23
İtalya	0	0	-	-	4.7	11
Hollanda	-	-	16	15	5.2	-
Portekiz	0	0	14	15	5.5	12
İspanya	0	0	15	16	4.9	17
İsveç	0	0	14	15	8.3	11
İngiltere	0	0	16	17	5.4	18
Bulgaristan	0	1	12	13	3.3	17
Çek Cum.	-	-	13	13	5.4	19
Estonya	-	-	12	13	7.3	17
Macaristan	0	0	12	13	4.7	11
Letonya	0	0	11	12	6.5	13
Litvanya	0	0	-	-	5.6	16
Polonya	0	0	13	13	5.2	15
Romanya	1	0	12	11	3.6	20
Slovakya	0	0	-	-	4.9	18
Slovenya	0	0	-	-	5.8	14
Türkiye	2	8	11	9	2.2-11 ⁽¹⁾	28

Kaynak: Worldbank, World Development Indicators 1999, s.90-92.

(1) Sekiz yıllık eğitim dolayısıyla 1998 yılında eğitime yapılan harcamalardır

Tablo 31: AB ve AB'ne Aday Ülkeler'de Sağlık Düzeyi⁽¹⁾ (1999)

	Yeni Doğan Bebeklerde Ölümü	5 Yaş Altı Bebek Ölümü	Çocuk Ölümü		Sağlık Harcamaları/ GSYİH	Yaşam Süresi
			Erkek	Kız		
Avusturya	5	7	-	-	7.9	77
Belçika	6	7	-	-	7.6	77
Danimarka	6	6	-	-	7.8	75
Finlandiya	4	5	-	-	7.4	77
Fransa	5	6	-	-	9.8	78
Almanya	5	6	-	-	10.4	77
Yunanistan	7	9	-	-	7.1	78
İrlanda	5	7	-	-	6.7	76
İtalya	5	7	-	-	7.6	78
Hollanda	5	7	-	-	8.5	78
Portekiz	6	8	-	-	8.2	75
İspanya	5	7	-	-	7.4	78
İsveç	4	5	-	-	8.6	79
İngiltere	6	7	-	-	6.7	77
Bulgaristan	18	24	-	-	6.7	71
Çek Cum.	6	8	-	-	7.0	74
Estonya	10	13	-	-	5.8 ⁽²⁾	70
Macaristan	10	12	-	-	6.5	71
Letonya	15	19	-	-	3.5 ⁽²⁾	69
Litvanya	10	13	-	-	5.0 ⁽²⁾	71
Polonya	10	12	-	-	5.2	75
Romanya	22	26	7	5	2.9 ⁽²⁾	69
Slovakya	9	-	-	-	6.1 ⁽²⁾	73
Slovenya	5	6	-	-	7.1 ⁽²⁾	75
Türkiye	40	50	12	14	3.8	69

Kaynak: Worldbank, a. g. e, s. 110-112.

(1) World Development Indicators 1999'dan derlenmiştir.

(2) Sadece kamunun yaptığı harcamalardır

AB Komisyonu'nun 1999 Yılı Düzenli İlerleme Raporu'na göre, Türkiye fiziki sermaye açısından diğer gelişmekte olan ekonomilerle aynı düzeydedir. Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımları'nın GSMH'ya oranı, 1998 yılı itibariyle, yaklaşık yüzde 26'dır (Tablo 32). Buna karşılık, kamunun sabit sermaye yatırımları içindeki payı devamlı bir şekilde azalmıştır. Kamunun azalan yatırımlarının yerini özel sektör

doldurmuştur. Yatırım yapmanın maliyetleri yüksek olduğu için özel sektör yatırımları sınırlı kalmıştır.

Tablo 32: Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ya Oranı (1987-1998)

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH	24.6	26.1	22.5	22.6	23.7	23.4
Kamu	10.0	8.9	7.5	7.0	7.5	7.4
Özel	14.7	17.3	15.0	15.7	16.2	16.0
Yıllar	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH	26.3	24.5	24	25	25.3	25.6
Kamu	7.2	4.9	4.2	5.1	5.8	5.8
Özel	19.1	19.6	19.8	19.9	19.8	19.8

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998)

3.2.3. Hükümet Politikalarının Dış Rekabet Gücünü Etkileme Derecesi

Kamunun ekonomiye yaptığı müdahaleler ve ekonomide kamu payının yüksek olması, firmaların rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Kamu ve özel sektörün faaliyette bulunduğu bazı piyasalardaki rekabeti bozucu unsurlar mevcuttur. Bu piyasalarda hakim durumun kötüye kullanılması rekabeti bozmaktadır. Bu sorunların çözülmesi ve piyasaların daha rekabetçi bir yapıda düzenlenmesi için 4054 sayılı *Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun* 7 Aralık 1994 tarihinde kabul edilmiş, 13 Aralık 1994 tarihinde Resmi Gazete yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hâkimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamaktır¹²³ Kanun'u uygulamaktan sorumlu Rekabet Kurumu'nun karar organı olan Rekabet Kurulu ise, yaklaşık 27 aylık bir gecikmeyle 27 Şubat 1997 tarihinde atanmıştır. Kurum, teşkilatını 8 ay içinde tamamlayarak 5 Aralık 1997 tarihinde görevini ifa etmeye başlamıştır.

¹²³ Resmi Gazete, (Sayı : 22140 13 Aralık 1994)

Türkiye, AB ile Gümrük Birliği'ni tamamladıktan sonra dış ticaret mevzuatını AB Müktesebatı ile uyumlaştırma çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda yeni İhracat ve İthalat Rejim Kararı, 4458 sayılı *Gümrük Kanunu* kabul edilmiştir. Dahilde İşleme Rejimi ve 3577 sayılı *İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki Kanun* 25 Temmuz 1999 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 3577 sayılı Kanun'un amacı, ithalatta haksız rekabet hallerinden dampedinge veya sübvansiyona konu olan ithalatın sebep olduğu zarara karşı bir üretim dalının korunması amacıyla yapılacak işlemlere, alınacak önlemlere, gerekli ilke ve uygulama kararlarını verecek bir Kurul oluşturulmasına ve bunun görevlerine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır¹²⁴

Türkiye dış ticaret mevzuatını AB mevzuatı ile uyumlu hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini ve Gümrük Birliği çerçevesinde, teknik düzenlemeleri dış ticaret sistemine uyumlaştırmak ve AB teknik mevzuatına uyum için tanınan beş yıllık geçiş süresinde doğabilecek boşluğu gidermek amacıyla hazırlanan ve ilk kez 1995 yılında yayımlanan *Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı* ve bu Karar'a dayalı Yönetmelik ve Tebliğler, her yıl revize etmektedir¹²⁵

Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Mevzuatı ile dış ticarete uygulanacak teknik mevzuat, spesifikasyonların ve standartların uluslararası ticarete gereksiz engel teşkil edecek bir yapıya dönüştürülmesini önlemek ve ihracata konu ürünlerin çevreye zarar vermeyen, sağlıklı, emniyetli ürünler olmasını sağlayarak, kalitesini ve rekabet gücünü yükseltmek; ithalatta ise, ithal malları ile yerli ürünler arasında farklılık yaratmayacak şekilde insan sağlığının ve emniyetinin, hayvan ve bitki varlığının ve çevrenin korunması ve tüketiciyi koruyucu ve haksız rekabeti önleyici tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır.

¹²⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ITHALAT/MEVZU/MEVZU.HTM> (22 Temmuz 2000). ; http://www.gumruk.gov.tr/toc_tr.htm (22 Temmuz 2000)

¹²⁵ DPT, a. g. e. ,s.15.

Teknik mevzuat kapsamındaki test ve belgelendirme işlemlerinin yürütecek kurumların akreditasyonu ile ilgili işlemleri yapmak için Türk Akreditasyon Konseyi kurulmuştur. *Türk Akreditasyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun* 4 Kasım 1999 tarih ve 23866 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hükümetin dış rekabete karşı yerli üreticileri korumak için kendi başına gümrük vergilerini yükseltme ve miktar kısıtlamaları getirme gibi seçenekleri kalmamıştır. Hükümet ancak görünmeyen engeller gibi tarife dışı kısıtlamalarla ithalat üzerine bir kısıtlama getirme şansına sahiptir.

3.2.4. Üyelik Öncesi Avrupa Birliği ile Ticari Entegrasyonun Derecesi ve Hızı

Türkiye, AB ile sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan bir Gümrük Birliği’ne girmiş tek aday ülkedir. Türkiye’nin AB ile olan ticaretinin büyüklüğü, ekonomik entegrasyonun boyutlarını göstermektedir. Türkiye, Ocak 2000 itibariyle AB’nin 8 nci büyük ticaret ortağıdır¹²⁶ 1998 yılı Global Kriz ortamının verileri dikkate alındığında, Türkiye ve AB karşılıklı olarak birbirleriyle istikrarlı pazar olma konularını da sürdürmüşlerdir. Türkiye’nin dış ticaretinde AB’nin payı ise, 1999 yılında 1970’li yıllardan itibaren en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 1999 yılında bu oran yüzde 53.7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl, AB’nin dış ticaret fazlası verdiği ülkeler içinde Türkiye 4 ncü sırada bulunmaktadır. Türkiye dış ticaretin yaklaşık yarısını AB ile yapmaktadır. 1999 yılı ihracatının yüzde 53.9’u, ithalatın ise 52.6’sı AB ile yapılmıştır. 2000 yılı Ocak-Nisan döneminde 1999 yılındaki eğilim devam etmiştir. Görüldüğü üzere, Türkiye’nin AB ile ticari bütünleşmesi oldukça ileri düzeydedir.

¹²⁶ Türkiye İhracatçılar Meclisi, “AB’nin Dış Ticareti Canlanıyor” **Görünüm**. Sayı: 51 (2000), s. 6.

Tablo 33: Türkiye'nin AB Dış Ticareti (1993-2000)

Yıl	Toplam İhracat (milyon\$)	AB'ne Yapılan İhracat	İhracatta AB'nin Payı (Yüzde)	Toplam İthalat (milyon \$)	AB'nden Yapılan İthalat	İthalatta AB'nin Payı (Yüzde)
1993	15.348	7.288	47.5	29.429	12.950	44.0
1994	18.105	8.634	47.7	23.270	10.279	44.2
1995	21.636	11.078	51.2	35.707	16.860	47.2
1996	23.224	11.548	49.7	43.626	23.138	53.0
1997	26.261	12.248	46.6	48.559	24.870	51.2
1998	26.974	13.498	50.0	45.921	24.075	52.4
1999	26.588	14.333	53.9	40.692	21.419	52.6
2000 ⁽¹⁾	8.643	4.661	53.9	15.635	7.656	49.0

Kaynak:DTM, DPT, DIE, Maliye Bakanlığı

(1) Ocak-Nisan dönemi

Türkiye ile AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren tamamlanan Gümrük Birliği ile gümrük vergileri kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı bazı istisnalar dışında Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanında Türkiye, AB'nin Ortak Ticaret ve Rekabet Politikaları ile teknik mevzuatına büyük ölçüde uyum sağlamıştır. Türkiye EFTA, MDA ülkeleri, Makedonya ve İsrail ile Serbest Ticaret Anlaşmaları tamamlamıştır. Türkiye Fas, Tunus, Mısır, Filistin ve Fareo Adaları ile Serbest Ticaret Anlaşması'nın müzakere aşamasında olup, Malta ve Ürdün ile de hazırlık çalışmaları yapılmaktadır. Bu ülkeler ile Serbest Ticaret Anlaşması'nın 2001 yılına kadar tamamlanması tahmin edilmektedir.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği kapsamında bulunmayan AKÇT ürünleri olarak bilinen bazı demir çelik ürünlerinin ticaretine ilişkin olarak bir serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır. Tarım ürünlerinde ise son olarak 1/98 sayılı OKK kararı çerçevesinde büyük ölçüde karşılıklı olarak pazara giriş imkanları yaratılmıştır¹²⁷

1998 yılında yaşanan uluslararası mali krizin etkisiyle Türkiye'nin AB ile olan kronik dış ticaret açığında önemli bir azalış olmuştur. Ancak, kriz dönemi koşullarının ortadan kalkması ve Türkiye'nin makro ekonomik dengeye yönelmesiyle birlikte

¹²⁷ DPT, a. g. e. s.16-17.

AB'nden yapılan ithalatın yeniden yükselmesi ve dış ticaret açığında tekrar belirli bir ölçüde artışla karşılaşılması beklenmektedir.

3.2.5. Ekonomide Küçük Firmaların Yaygınlığı

Türkiye ekonomisinde, Küçük ve Orta Boylu İşletme'ler (KOBİ) imalat sanayiindeki işletmelerin yüzde 99.5'ini, ekonomideki toplam işletmelerin yüzde 98.8'ini oluşturmaktadır. İstihdam açısından KOBİ'ler imalat sanayiinde yüzde 61.1, toplam istihdamda yüzde 45.6 oranında katkı sağlamaktadır. KOBİ'ler imalat sanayiindeki katma değer'in yüzde 27.3'ünü yaratmaktadır. Türkiye'de KOBİ'lerin istihdam oranı, yatırım, ihracat ve üretim payı, Fransa ve Almanya gibi AB Ülkeleri'nin oldukça gerisinde kalmıştır. Türkiye'de KOBİ'lere verilen kredi, toplam kredinin yüzde 3-4'ünü oluştururken Fransa ve Almanya gibi AB ülkelerinde bu oran yaklaşık yüzde 45 düzeyindedir. Türkiye ekonomisinin daha iyi gelişme göstermesi için KOBİ'lere verilen destekler AB düzeyine getirilmelidir.

Tablo 34: Türkiye ve Bazı Ülkelerde KOBİ'lerin Ekonomideki Yeri

	ABD	ALM.	Japon.	Hind.	Fran.	G.Kore	Türkiye
KOBİ'lerin Toplam İşletmelere Oranı	97.2	99.8	99.4	98.6	99.9	97.8	98.8
KOBİ'lerin İstihdam Oranı	50.4	64.0	81.4	63.2	49.4	61.9	45.6
KOBİ'lerde Yatırım Payı	38.0	44.0	40.0	27.8	45.0	35.7	6.5
KOBİ'lerin Üretimdeki Payı	36.2	49.0	52.0	50.0	54.0	34.5	37.7
KOBİ'lerin İhracattaki Payı	32.0	31.1	38.0	40.0	23.0	20.2	8
KOBİ'lere Verilen Kredi	42.7	35	50.0	15.3	48.0	48.0	3-4

Kaynak: KOSGEB

Tablo 35: KOBİ'lerin Ölçeksel Dağılımı (1997)

Sanayi Ölçeği	İşletme Payı (Yüzde)	Çalışan Payı (Yüzde)	Katma Değer Payı (Yüzde)
Toplam KOBİ'ler (1-200)	99.5	61.1	27.3
Küçük Ölçekli Sanayi(1-49)	98.4	47.1	14.1
Orta Ölçekli Sanayi (50-200)	1.1	14.0	13.2
Büyük Sanayi (201 +)	0.5	38.9	72.7
TOPLAM İMALAT SANAYİ	100.00	100.00	100.00

Kaynak: **KOSGEB**

3.3. Ekonomik ve Parasal Birliğin Üçüncü Aşama Kriterleri'ne Uyum Kapasitesi

Türkiye'nin, AB'ne üye olabilmek için EPB'in üçüncü aşama kriterleri ve Kopenhag ekonomik kriterleri ile belirlenen ekonomik performans düzeyini yakalaması gerekmektedir. AT Devlet ve Hükümet Başkanları 9-10 Aralık 1991 tarihlerinde yapılan Maastricht Zirvesi'nde EPB'e geçiş için kriterler belirlenmiştir. AB, EPB'e geçmek için üç aşama belirlemiş ve üçüncü aşamaya geçmiştir. Üçüncü Aşama Kriterleri;

- Enflasyon oranı ile ilgili kritere göre, AB'ne üye ülkelerin 12 aylık enflasyon ortalaması, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye devlet ortalamasını 1.5 puandan daha fazla geçmeyecektir. 1999 yılı için referans değeri yüzde 2.4'tür. AB'ne aday olan Türkiye'nin tam üye olabilmesi için bu kritere uyması gerekmektedir. Tablo'ya bakıldığında, Türkiye'nin enflasyon oranı Temmuz 2000'de yıllık ortalama yüzde 56.2 düzeyinde gerçekleşmiştir.
- AB'ne üye ülkelerin bütçe açıkları, GSYİH'nin yüzde 3'ünü aşmayacaktır. 1999 yılı itibariyle Türkiye'nin bütçe açığı/GSYİH oranı yüzde 11.8 iken AB'nde yüzde 1.0 olarak gerçekleşmiştir.
- AB'ne üye ülkelerin devlet borçları, GSYİH'larının yüzde 60'ını aşmayacaktır. Devlet borçları/GSYİH oranı 1999 yılı itibariyle Türkiye için yüzde 42.7 toplam dış borçları aldığımızda bu oran 1999 yılı için yüzde 55'e çıkmakta ve EPB içinde ülkelerde ise bu oran yüzde 73.1'dir. Türkiye, EPB kriterlerinden sadece dış borçlarla ilgili bu kriteri yerine getirmektedir.

- AB'ne üye ülkelerin uzun dönem faiz oranları (10 yıllık devlet tahvili faiz oranı) ortalaması, en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin uzun dönem faiz oranı ortalamasını 2 puandan fazla geçmeyecektir. Hazine Müsteşarlığı'nın 17 Kasım 1999 tarihinde gerçekleştirdiği 980 gün vadeli devlet iç borçlanma senedi ihalesinin brüt bileşik faiz oranı 109.2 iken, Aralık 1999 itibarıyla Euro Alanı 10 yıllık devlet tahvilinin faiz oranı yüzde 5'dir. 9 Aralık Kararlarının yürürlüğe girmesiyle birlikte devlet tahvillerinin faiz oranları da düşmüş ve 5 Temmuz 2000 tarihinde gerçekleşen ihalede faiz yüzde 46.7 olarak gerçekleşmiştir. AB aynı dönemde faiz oranı yüzde 5.2 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 36: Ekonomik ve Parasal Birliğin Üçüncü Aşama Kriterleri ve Türkiye

Ülkeler	Enflasyon Oranı		Bütçe Açığı/GSYİH		Devlet Borçları /GSYİH		Uzun Dönem Faizi	
	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000 ⁽¹⁾
Almanya	1.1	1.2	-1.6	-1.2	61.8	61.3	5.0	5.7
Avusturya	1.0	1.1	-2.2	-2.6	63.2	63.2	5.3	5.8
Belçika	1.6	1.2	-1.0	-0.7	116.3	112.9	5.2	5.9
Finlandiya	1.9	1.9	3.5	4.1	43.2	38.3	5.2	5.9
Fransa	1.0	1.1	-2.1	-1.7	59.4	59.0	5.1	5.8
Hollanda	2.0	2.2	-1.3	-1.0	65.2	61.6	5.1	5.8
İrlanda	3.0	2.5	2.9	3.1	47.0	39.3	5.3	5.9
İtalya	2.0	1.8	-2.2	-1.7	117.5	114.7	5.2	5.9
İspanya	2.7	2.2	-1.4	-0.8	64.0	62.0	5.2	5.9
Lüksemburg	1.9	1.2	2.2	2.1	7.1	7.2	4.7	5.1
Portekiz	1.9	2.5	-1.3	-1.2	56.1	54.6	5.4	6.0
Euro Bölgesi	1.6	1.5	-1.6	-1.2	73.1	71.5	5.0	5.7
Danimarka	2.7	2.2	3.0	2.6	54.8	51.2	5.4	6.0
İngiltere	1.3	1.5	-0.6	-1.2	46.1	42.1	5.2	6.2
İsveç	0.8	1.5	1.9	2.2	69.5	61.7	5.6	6.1
Yunanistan	2.2	1.9	-1.9	-1.6	104.5	103.0	6.5	6.1
AB 15	1.5	1.5	-1.0	-0.6	67.6	65.1	4.7	5.1
Türkiye	64.9	56.2⁽⁴⁾	-11.8	-11.5	42.7	43	109.2⁽²⁾	46.7⁽³⁾
En İyi Üç	0.8	1.1	-	-	-	-	4.8	5.2
Referans Değeri	2.4	2.6	-3.0	-3.0	60.0	60.0	6.8	7.2

Kaynak: DPT, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı

- (1) 1 Nisan 1999-31 Mart 2000 ortalamasıdır.
- (2) 12 Kasım 1999 tarihli 980 gün vadeli devlet tahvili ihalesi brüt bileşik faiz oranıdır.
- (3) 5 Temmuz 2000 tarihli 3 ay kupon ödemeli 2 yıl vadeli devlet tahvili ihalesi bileşik faiz oranıdır.
- (4) 31 Temmuz 2000 itibarıyla.

Türkiye EPB'in üçüncü aşama kriterlerinden sadece kamu borçları ile ilgili kriteri yerine getirebilmektedir. Türkiye EPB'e girebilmek için enflasyonu, bütçe açıklarını ve uzun dönem faiz oranlarını AB'nin seviyesine indirmelidir. 9 Aralık 1999 tarihinde açıklanan ekonomik istikrar kararları faiz oranlarında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Türkiye 9 Aralık Kararları ile ekonomide istikrarın sağlanmasının yanı sıra AB'nin EPB için ortaya koyduğu kriterleri de yerine getirmeye çalıştığını ifade etmiştir¹²⁸

¹²⁸ Recep Önal "Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Ekonomisi" Eskişehir Konferansı (Eskişehir, 29 Nisan 2000)

4. Türkiye Ekonomisi'nin Kopenhag Kriterleri'ne Uyum Sağlaması için Yapılması Gereken Düzenlemeler

Türkiye'nin AB'ne tam üye olabilmesi için Kopenhag Kriterleri'ne uyması gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin Kopenhag Ekonomik Kriterleri'ne uyması için istikrarlı bir makro ekonomik yapıya sahip olmalıdır. Makro ekonomik istikrarı sağlamak için 9 Aralık Kararları ve IMF ile imzalanan Destekleme Düzenlemesi ile öngörülen yapısal reformların gerçekleştirilmesi, kamu harcamalarında disiplinin sağlanması, kamudaki savurganlığın önlenmesi ve vergi gelirlerinin artırılması gereklidir. Enflasyon oranı AB'nin düzeyine indirilmeli, bütçe açıkları azaltılmalı, uzun dönem faiz oranları ve dış borçlar içindeki kısa vadeli borçların oranı düşürülmelidir. Türkiye makro ekonomik istikrarı sağlamanın yanısıra aşağıdaki düzenlemeleri yapmalıdır.

4.1. Kurumsal Düzenlemeler

Rekabet Kurumu'nun tüketicinin ve rekabetin korunması konusunda etkinliği artırılmalıdır. Tüketici derneklerine de AB'ndeki gibi tüketicinin ve rekabetin korunmasında etkin görevler verecek kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. Fikri ve sınai mülkiyet hakları ile ilgili davalara bakacak ihtisas mahkemelerinin kuruluşu tamamlanmalıdır. Haksız rekabetin önlenmesi ve tüketicinin korunması için işletmeler ve tüketiciler bilinçlendirilmelidir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'e katılım daha geniş çaplı olmalıdır. Ekonomik ve Sosyal Konsey içinde yer almayan sivil toplum örgütlerinin karar sürecine katılmaları sağlanmalıdır. Böylelikle ekonomik ve sosyal konularla ilgili alınacak kararların arkasındaki kamuoyu desteği daha fazla olacaktır. AB'nin çeşitli programlarından yararlanmak için iç koordinasyonu sağlayacak ve projeler üretecek

kurumlar bir an önce oluşturulmalıdır. Kurumların daha etkin çalışabilmesi için hizmet içi eğitime önem verilmelidir.

4.2 Hukuki Düzenlemeler

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilmelidir. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları ile İlgili Kanun'daki eksiklikler giderilmelidir. Bu Kanun'un uygulamasındaki etkinliği artıracak önlemler alınmalıdır. İç piyasada ve dış ticarete haksız rekabeti önleyecek ve tüketiciyi koruyacak hukuki düzenlemeler yapılmalı ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Ayrıca piyasaların işleyişini bozan idari ve yasal düzenlemeler ile 4054 sayılı Rekabet Kanunu'na aykırı düzenlemelerin bulunduğu mevzuatlar düzeltilmelidir. Rekabet Kanunu'nun AB Rekabet mevzuatına uyumu tam olarak sağlanmalıdır. Rekabet Kurulu aldığı kararların yargısal denetimini sağlayacak yeni birimler oluşturulmalıdır.

Kamu'nun tekel olduğu sektörlerde rekabet ortamı oluşturmak için piyasaya yeni firmaların girmesi teşvik edecek düzenlemeler yapılmalıdır. Özelleştirme yapılacak sektörlerde yeni özel tekellerin oluşmaması için yasal denetim mekanizmaları kurulmalıdır.

Eser ve komşu hak sahiplerinin haklarının daha iyi korunması için ilgili birimlerin daha etkin çalışmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Sınai hakların daha etkin korunmasını sağlayacak şekilde Türk Patent Enstitüsü yapılandırılmalıdır.

4.3 Ekonomik ve Sosyal Düzenlemeler

Makro ekonomik istikrarı sağlamak için Kamu Kesimi Borçlanma Gereği düşürülmeli, çeşitli görevler nedeniyle zarar eden kamu bankaları yeni bir yapıya kavuşturulmalıdır. Birden çok görevi yerine getiren kamu bankaları bölünmeli ve böylelikle kaynaklar daha etkin kullanımı sağlanmalıdır. Bankacılık  st Kurulu'nun  yeleri belirlenmeli ve Kurul sektörle ilgili düzenleme ve denetleme işlevini yerine getirmeye başlamalıdır. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) azaltılarak reel faizler düşürülmelidir. Böylelikle finans sektörünün asli işlevi olan yatırımları yönlendirmeyi sağlayacak ekonomik yapı oluşturulmalıdır.

Devlet iletişim ve enerji gibi stratejik alanlarda yatırımları aksatmadan sürdürülmelidir. Tarımda destekleme politikası değiştirilmeli, destekleme çiftçilerin gelir düzeyini yükseltmeye ve tarımdaki verimliliği artırmaya yönelik olmalıdır. AB ile olan dış ticaretin Türkiye'nin lehine çevirmek için uygun ihracat teşvik önlemleri uygulamaya konulmalıdır. Bunun için KOBİ'lere finansman ve pazarlama imkanlarını arttıracak önlemler alınmalıdır. Araştırma-Geliştirme'ye (AR-GE) milli gelirden ayrılan pay artırılmalıdır. Her sektörde verimliliği ve kaliteyi artıracak çalışmalara daha fazla önem verilmelidir.

Devlet, mal ve hizmet üreten KİT'leri  zelleştirmelidir. Özelleştirme yapılırken iş güvenliğini sağlayacak tedbirler alınmalı ve özel tekeller yaratılmamalıdır. Özelleştirme'den sağlanan gelirler doğru yerlerde kullanılmalıdır. Bu gelirlerin doğru yerlerde kullanılıp kullanılmadığını denetleme işlevi kamu kurum ve kuruluşlarının yanısıra özel kuruluşlar tarafından da yapılmalıdır.

Beşeri sermayenin yeterliliğini artırmak ve AB düzeyine çıkarmak için bütçeden eğitim ve sağlık gibi sosyal politikalara ayrılan pay artırılmalıdır. Eğitim ve  ğretim'de uzun vadeli planlar yapılarak uygulanması sağlanmalıdır. Eğitim kalitesinin artması için müfredatlar günün koşullarına uydurulmalıdır. Okul  ncesi, Orta ve Yüksek  ğretim'de okullaşma oranı artırılmalıdır.

Türkiye sağlık alanında, bebek ve ocuk ölümü, sağlık personeli (doktor, uzman personel) ve sağlığa milli gelirden ayrılan pay gibi kriterler açısından AB ve

aday ülkeler arasında son sıralarda yer almaktadır. Sağlık sorunlarının azaltılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Devletin sağlık alanındaki yatırımları teşvik etmeli ve özelleştirmeden sağlanan gelirlerle eğitim ve sağlık alanında yatırım yapılmalıdır. Sağlık alanındaki doktor ve uzman personel ihtiyacını giderecek yüksek okulların sayısı ve kalitesi artırılmalıdır.

Türkiye’de gelir dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle nüfusun önemli bir kısmı yetersiz beslenmekte, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Nüfusun en zengini en fakiri arasındaki gelir farkını azaltacak ekonomik ve sosyal politikalar devreye sokulmalıdır. Sosyal güvenlik kapsamında bulunmayan kesimler için yeni çözümler üretilmelidir. Sosyal kuruluşlarının mali açıdan rahat edebilmeleri için prim toplamada etkinlik sağlanmalıdır.

5. Sonuç

Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri, 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye’nin AET’na “ortak üyelik” başvurusu yapması ile başlamıştır. Türkiye-AET ortaklık ilişkisini başlatan Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır. Katma Protokol ile başlayan Gümrük Birliği sürecinin 12 ve 22 yıllık iki takvim halinde tamamlanması kararlaştırılmıştır. Taraflar bu dönemde gümrüklerde karşılıklı indirim, malların, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve ekonomi politikalarında eşgüdümü sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Türkiye ekonomik zorluklar ve siyasi koşullar nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirmede zorlanmıştır. AT ise gümrük indirimlerini yerine getirmiş fakat kişilerin serbest dolaşımı ve mali yardımlar gibi konularda yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Türkiye daha sonra gümrük indirimlerini hızlı bir şekilde yapmaya başlamıştır.

Türkiye, 14 Nisan 1987 AT’na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye’nin başvurusu iki sene sonra cevaplanmıştır. AT Komisyonu, Türkiye’nin tam üyelik için yeterli koşullara sahip olmadığını belirtmiştir. AT, Türkiye ile ilişkileri yoğunlaştırmak için İşbirliği Programı hazırlamıştır. Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde

tamamlanmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde son aşamaya geçilmesi ile birlikte Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği gündeme gelmiştir.

AT Devlet Hükümet Başkanları 9-10 Aralık 1991 tarihlerinde Maastricht'te yaptıkları Zirve toplantısında, AT'na tam üyeliğin ön şartının "Avrupalılık" olduğunu belirtmişlerdir. Topluluk, EPB'e girecek ülkeler için Maastricht Kriterleri'ni belirlemiştir. Buna göre EPB'e katılacak ülkenin,

- 12 aylık enflasyon ortalaması en düşük enflasyona sahip üç üye devlet ortalamasını 1.5 puandan fazla geçmeyecek,
- Bütçe açığı GSYİH'nın yüzde 3'ünden fazla olmayacak,
- Kamu borçları GSYİH'nın yüzde 60'ını aşmayacak,
- Uzun dönem faiz oranı ortalaması en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin uzun dönem faiz ortalamasını 2 puandan fazla geçmeyecek,
- Milli parası son iki yılda devalüe edilmemiş olacak ve döviz kuru mekanizması içinde diğer üye devlet paralarına belirlenen dalgalanma marjı ile bağlı bulunacaktır.

21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ta yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nda ise tam üyelik için kriterler belirlenmiştir. Kopenhag Kriterleri,

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak,
- İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak,
- Siyasi, EPB de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle yerine getirebilmek olmak,

şeklinde sıralanmıştır. AB, bu kriterlere uyan ülkeleri tam üyeliğe kabul ederek tam üyelik sonrasında yaşanacak sorunları asgariye indirmeye çalışmıştır.

AB Komisyonu, 16 Temmuz 1997 tarihinde Gündem 2000 Raporu'nu açıklamıştır. Bu Rapor'da, genişlemenin de içinde bulunduğu bir çok alanda AB'nin ileriye dönük görüşleri yer almıştır. Türkiye, AB'nin yakın gelecekteki genişleme hedefinin dışında tutulmuş, buna karşılık, Türkiye'den sonra AB'ne başvuran Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri ile tam üyelik görüşmelerine başlama kararı çıkmıştır. AB Komisyonu,

15 Temmuz 1997 tarihinde Türkiye ile ilişkileri Gümrük Birliği'nin ötesine taşıyacak bir dizi önlemler açıklamıştır. AB ile ilişkilerin daha iyi işleyebilmesi ve tam üyelik yolunda ilerleyebilmek için siyasi ve ekonomik şartlar belirtilmiştir.

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'ta yapılan ve Gündem 2000 Raporu'nun da görüşüldüğü Zirve'de, Türkiye'ye tam üyelik perspektifi verilmemiştir. AB, ekonomik ve siyasi açılardan Türkiye'den daha gerilerde bulunan Romanya, Bulgaristan ve Slovakya gibi MDA ülkelerine tam üyelik yolunu açmıştır. Bu durum Türkiye'nin AB ile olan siyasi ilişkileri askıya almasına neden olmuştur.

AB 10-12 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yaptığı Zirve Toplantısı'nda, Türkiye'nin AB'ne aday ülke olduğu belirtmiştir. Türkiye'nin AB ile tam üyelik görüşmelerine için başlayabilmek için Kopenhag Siyasi Kriterleri'ne uyması gerekmektedir. AB'ne tam üye olabilmek için siyasi kriterlerin yanısıra ekonomik kriterlere ve AB Müktesebatı'na uyum zorunludur.

AB Komisyonu 1998 ve 1999 yıllarında yayınladığı Düzenli İlerleme Raporları'nda, Türkiye'nin ekonomik kriterlerden işleyen bir piyasa ekonomisi özelliklerinin pek çoğuna sahip olduğunu belirtmiştir. Yapılan Çalışma'ya göre, Türkiye'de fiyatların rekabetçi piyasa koşullarında belirlenmesinde, piyasaya giriş çıkışların serbestliğinde, ekonomi politikalarında uzlaşma sağlanmasında Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları İlgili Kanun'ların uygulamasında eksiklikler olduğu vurgulanmıştır. Bu eksik ve aksaklıklar yasal düzenlemelerle giderilmelidir. Buna karşılık fiyatlar genel seviyesindeki istikrarsızlık, kamu finansmanındaki bozukluk, reel faiz oranlarındaki yükseklik ve cari işlemler dengesinin açık vermesi gibi makro ekonomik sorunların çözülmesi için yasal düzenlemelerden çok siyasi istikrar ve mali kaynak gereklidir.

Bu istikrarsız ortamda ekonomik birimlerin sağlıklı karar alabilmeleri zorlaşmıştır. Bu nedenle tasarrufların yatırıma yönlendirilmesi güçleşmiştir. Buna karşılık özel sektörün yatırımları artarken kamunun yatırımları azalmıştır. Türkiye beşeri sermaye açısından AB ülkeleri ve AB'ne aday diğer ülkelerin gerisinde kalmıştır. AB'ne tam üye olmak isteyen Türkiye'nin beşeri sermaye kalitesini ve yatırımlarını artırması gerekir. Türkiye'deki KOBİ'lerin ekonomide daha etkin olabilmesi için finansman yapılarının mutlaka düzeltilmesi ve pazarlama konularında bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye AB ile sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği'ni tamamlamıştır. Türkiye'nin, AB ile olan dış ticareti devamlı aleyhine gelişmiştir. Diğer yandan Türkiye gümrük

vergileri ve resimlerin alınmaması ve OGT nedeniyle gelir kaybı daha da artmıştır. AB, Gümrük Birliği nedeniyle oluşan gelir kaybını telafi etmek ve sanayinin uyumunu sağlamak için vermeyi taahhüt ettiği mali yardımları vermemiştir.

Türkiye Kopenhag Ekonomik Kriterleri'nin bir kısmını eksiklikleri olmasına karşın yerine getirmekte fakat EPB'in üçüncü aşama kriterlerinin çoğuna uymamaktadır. Türkiye EPB kriterlerinden sadece kamu borçlarıyla ilgili kritere uyum sağlamaktadır. Türkiye'nin enflasyon oranı, bütçe açığı/GSYİH ve uzun dönem faiz oranı AB ortalamasının çok üzerindedir. Türkiye, 9 Aralık Kararları'nı uygulamada başarılı olması halinde makro ekonomik istikrarı önemli bir şekilde sağlamış olacaktır. Türkiye yapısal reformları tamamlayıp, ekonomide kamunun payını azaltmalıdır. Kamu tüm sektörlerde düzenleyici olmalıdır. Beşeri sermaye yatırımlarındaki eksilikler giderilmelidir.

✓Türkiye'nin ekonomik kriterleri ve yapısal reformları tam olarak yerine getirebilmesi için AB'nin mali ve teknik yardımları artırması gerekmektedir. Buna karşılık AB, Türkiye'ye vermesi gereken mali yardımları siyasi nedenlerle geciktirmiş veya vermemiştir. AB'nin yapacağı mali ve teknik yardımlar Türkiye ekonomisinin Birliğe uyumuna yardımcı olacaktır. İspanya ve Yunanistan gibi AB üyesi ülkeler Birlik kaynaklarından yararlanarak ekonomik ve sosyal alanda önemli ilerlemeler sağlamışlardır. Buna karşılık Türkiye'nin AB'nden aldığı mali ve teknik yardımlar, Birlik ile gümrük düzeyinde ortaklık ilişkileri olmayan bazı Akdeniz ülkelerinden daha azdır. Türkiye nüfusu, milli geliri açısından bakıldığında diğer aday ülkelere göre oldukça büyüktür. Bu büyüklükte bir ülkenin ekonomik açıdan AB'ne daha kolay uyum sağlaması için mali ve teknik yardımların daha fazla artırılması gerekmektedir. Türkiye'ye verilecek yardımlar PHARE Programı'nda olduğu gibi sadece ekonomik koşullara bağlı olmalıdır.

Sonuçta, Türkiye eksikleri olmasına rağmen işleyen bir piyasa ekonomisine ve AB içinde piyasa güçleri ile rekabet edebilme kapasitesine sahiptir. Bu iki kriter açısından bakıldığında, Türkiye Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Litvanya'nın daha ileri durumdadır.

Çalışma'da ortaya çıkan sonuç, Türkiye'nin AB'ne uyum konusunda önündeki en büyük engelin makro ekonomik sorunlar olduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisi yüksek olan fiyatlar genel düzeyi ve reel faiz, yetersiz eğitim ve sağlık harcamaları,

kamunun ekonomideki ağırlığı, aşırı bütçe açıkları, sınai ve fikri mülkiyet haklarının uygulamasındaki aksaklıklar, fiyatların tam olarak rekabetçi bir yapıda belirlenememesi, piyasaya giriş ve çıkışın yeterince serbest olmaması, KOBİ'lere verilen desteğin yetersiz olması ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler gibi yapısal bozukluklar nedeniyle AB'ne tam olarak uyum sağlayamamaktadır.

Bu uyumu sağlamak için uygulanmakta olan 9 Aralık İstikrar Kararları'nın yanısıra gelir dağılımını düzeltecek, devletin gelirlerini artırıp giderlerini azaltacak ve yasaların uygulamasındaki aksamaları giderecek düzenlemeler yapılmalıdır. AB'ne uyum sürecinde, Türkiye'nin mali kaynaklarının yetersiz olması Birliğin yapacağı yardımları önemli kılmaktadır. AB'nin yapacağı önemli miktarda mali ve teknik yardımlar Türkiye'nin uyum sürecini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇALAR

- Açma, Bülent. "Avrupa Birliği Süreci", **Eskişehir Ticaret Odası Dergisi**. Sayı:76, Ocak-Mart 2000.
- Akman, Vedat. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 1995.
- Aktan, Gündüz. "Avrupa Birliği'nde Dünden Yarına", **Görüş** Sayı: 37, Ekim-Kasım 1998.
- Akyol, Nihat. "Helsinki Sonrası Türkiye- AB İlişkileri", **Görüş** Sayı:42 Mart-Nisan 2000.
- Arısan, Nilgün. "Türkiye AB İlişkilerinde Bir İhtiyaç", **Görüş** Sayı:43, Mayıs-Haziran 2000.
- AT Komisyonu Enformasyon Temsilciliği. **Avrupa Topluluğu Nedir?** 2.Baskı. Ankara:Nüve Matbaası, 1987.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. **1998 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları**. Ankara: 1998.
- _____. **Türkiye İçin Avrupa Stratejisi**. COM 98 124 Final. Ankara: 1998.
- _____. **1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları**. Ankara: Odak Ofset, 1999.
- _____. **Topluluk Hukuku'nun ABC'si**. Ankara:1993.
- _____. **Güncel Avrupa**. (Muhtelif Sayılar)
- Avrupa Komisyonu Kıbrıs Temsilciliği. **On Derste Avrupa**. (Lefkoşa):1995.
- Baydarol, Can. **Avrupa Birliğinin Genişlemesi**. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını. Ankara, 1998.
- Baysal, Ayşe. **Beslenmenin Sağlık ve Ekonomi Yönünden Önemi**. Ankara: Mili Prodüktivite Merkezi Yayınları, 1989.
- Bilici, Nurettin. **Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye**: Ekonomik ve Mali Araştırmalar: 1. Ankara: Akçağ Basım Yayım, 1997.
- Bilget, Tunç. **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşımı**. Ankara: Maliye Tetkik Kurulu Yayını, (Tarih Yok).
- Bozkurt, Veysel. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997.
- Cingi, Selçuk. **Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü**. Araştırma Tebliğleri

Serisi Sayı : 2000-01.İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Mayıs 2000

Comission of European Communities. **In Accordance with Article 122(2) of the Treaty for the Adoption byGreece of the Single Currency on 1.1.2001.** Com 2000.274 Final.Brussels, 2000.

Comission and Government of The Slovak Republic. **Joint Assesment of Medium term Economic Policy Prioritiesof the Slovak Republic.** Brussels, 2000.

Dağdemir, Elif Uçkan. "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri İle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliklerinin Avrupa Birliği'nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi"Yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 1997.

Daviddi, Renzo ve Ilakovitz, Fabienne. "The Eastern Enlargement of the European Union"**European Economic Review.** Elsevier Science B.V, 1997

Dedeoğlu, Beril. **Adım Adım Avrupa Birliği.** 1.Baskı. İstanbul: Çınar Yayınları, 1998.

Devlet Planlama Teşkilatı. **Ankara Anlaşması ve Katma Protokol.** Ankara: 1993.

_____. **8 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı.** (Yayımlanmamış).

_____. **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1998).** Ankara:1999.

_____. **Ekonomik Kriterler Alt Komitesi Toplantı Raporu.** Ankara: 2000

_____. **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu).** 7 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: 1995.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Birliği.** 3. Baskı. Ankara, 1996.

_____. **Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği El Kitabı.** Ankara:1996.

Duna, Cem ve Kutay, Pars. **Gümrük Birliği İle Nereye?** İstanbul: İntermedia Yayınları,1996.

Elekdağ, Şükrü. "AB'den Yeşil Işık", **Anadolu** Sayı: 17, Kasım-Aralık 1997.

EU Bulltein. **Comission Proposes Greece to Become The Twelfth Member of The Euro Zone.** IP/00/422.Brussels, 2000.

_____. **The President of European ESC and The Amsterdam Summit.** O/ 97/971. Brussels, 1999.

EU Bulltein. **EU Quarantee for a € 600 Million EIB Loan Facility to Rebuild Turkey The Eartquake.** IP/99/772. Brussels, 1999.

_____. **EU allocates additional funds to Turkey for the pre-accession strategy.** IP/00/348. Brussels, 2000.

_____. **Comission Proposes New Steps to Further Implement The Pre-Accession Strategy For Turkey.** IP/00/839. Brussels, 2000.

European Comission. **Enlargement.** Brussels: 1998.

_____. **Enlargement.** Brussels: 1999.

_____. **A New Idea for Europe.** Luxemburg: 2000.

_____. "Country notes; Hungary No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels, May 2000.

_____. "Country notes: Poland No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels: May 2000.

_____. "Country notes: Czech Republic No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels: May 2000.

_____. "Country notes: Slovenia No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels: May 2000.

_____. "Country notes: Estonia No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels, May 2000.

_____. "Country notes: Cyprus, No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels, May 2000.

_____. "Country notes: Slovak Republic No:1", **European Economy Supplement C.** Brussels: March 2000.

_____. "Country notes: Slovak Republic No:2," **European Economy Supplement C.** Brussels May 2000.

_____. "Country notes: Malta, No:1", **European Economy Supplement C.** Brussels: March 2000.

_____. "Country notes. Lithuania No:2", **European Economy Supplement C.** Brussels: May 2000.

_____. "Country notes: Latvia No:1", **European Economy Supplement C.** Brussels: March 2000.

European Commission. "Country notes: Bulgaria No:1", **European Economy Supplement C**. Brussels: March 2000.

_____. "Country notes: Romania No:1", **European Economy Supplement C**. Brussels: March 2000.

European Investment Bank. (EIB). **Annual Report 1999**. Brussels: 2000.

Eurostat. **The Phare Programme 1990-1998**. Brussels: 1999.

Flam, John. "From EEA to EU : Economic Consequences For the EFTA Countries" **European Economic Review**. No: 39. 1995.

Gedikkaya, Türkan ve Gürler, Cihangül. **Ekonomik ve Parasal Birlik ve Avrupa Merkez Bankası**. Ankara: TCMB Yayını, 1999.

Gökdere, Ahmet. **Avrupa Topluluğu**. Araştırma Dizisi Yayın No:2. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.

Gönen, Emre. "Avrupa Birliği'nin Yeni Mimarisi ve Türkiye İle İlişkilerine Yansıması", **İKV Dergisi**, Sayı: 138 Ekim 1997.

Günoğur, Haluk. **Avrupa Topluluğu Hukuku**. İkinci Baskı. Ankara: Eğitim Yayınları, 1993.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**. Ankara: 1991.

Hiç, Süreyya. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Menteş Kitabevi, 1988

Hürriyet. 5 Haziran 1999.

İktisadi Kalkınma Vakfı. **İktisadi Kalkınma Vakfı Bültenleri** (Muhtelif Sayılar).

_____. **Ortak Pazar'da Türkiye**. İstanbul: 1971.

İyibozkurt, Erol. **Türkiye-AT Gümrük Birliği**. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.

_____. **Küreselleşme ve Ekonomimiz**. Üçüncü Basım. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993.

Kaleağası, Bahadır. "Yeni Dönemde Türkiye'yi Neler Bekliyor?", **Görüş** Sayı: 42 Mart-Nisan 2000.

Karakeçili, Feridun ve Yeltin, Leyla Tunç. "Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin AB ile Mevzuat Uyumlaştırma Yükümlülüğü Açısından Bulunduğu Nokta" **İKV Dergisi**, Sayı: 141 Mayıs-Ağustos 1998.

- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 5.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1999.
- _____. **Türkiye Ekonomisi**. 6. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1999.
- _____. **Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Olan Ortaklık İlişkileri ve Türk Dış Ticareti İçinde Topluluğun Yeri**. Türkiye Ekonomisi Araştırma Yayın No:1.125/ 75.Eskişehir: İ. T. İ. A. Yayımı, 1974.
- _____. **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye**. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 8. Ankara: Turhan Kitabevi, 1997.
- _____. **Uluslararası Ekonomi**. Genişletilmiş Yenilenmiş 4.Baskı İstanbul: Beta Basım Yayım, 1996.
- Karluk, Rıdvan ve Tonus, Özgür. "Türkiye- AB İlişkileri Çıkmaz Sokakta" **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**. Prof. Dr. Rıfat Üstün'ün Anısına Armağan.No:163, Sayı:1- 2 Eskişehir: A.Ü. Basımevi, 1999.
- Kenen, Peter B. **Economic and Monetary Union in Europe**. Reprinted. Cambridge: CambridgeUniversity Press, 1998.
- Keyder, Virginia Brown. **Fikri Mülkiyet Hakları ve Gümrük Birliği**. Çeviren: Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu İstanbul: İntermedia, 1996.
- Kılıçbay, Ahmet. **Türkiye Ekonomisi**. Dördüncü Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Lintner, Valerio ve Mazey, Sonia. **The Community**. London: McGraw-Hill, 1991.
- Maliye Bakanlığı. **Kamu Hesapları Bülteni**. Ankara: 1998
- _____. **Kamu Hesapları Bülteni**. Ankara: 1999.
- _____. **Kamu Hesapları Bülteni**. Ankara: 2000.
- Manisalı, Erol. **Gümrük Birliğinin Siyasak ve Ekonomik Bedeli**. Araştırma Dizisi 2. Baskı. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996.
- Meade, James Edward. **Case Studies in European Economic Union : The Mechanics of Integration**. London: Oxford University Press, 1962.
- Nuray, Haluk. "İkini Yılıını Tamamlanırken Gümrük Birliği'nden Kaynaklanan Yükümlülükler Bakımından Hangi Noktadayız?", **İKV Dergisi** Sayı: 139 Kasım-Aralık1997.
- Nuray, Haluk. "İş Dünyasında Yaratacağı Pratik Etkiler İtibariyle AB'nin Tek Para

Birimine Geçiş Süreci”, **İKV Dergisi** Sayı: 137, Temmuz-Ağustos 1997.

Oğuz, Orhan, **Ortak Pazar**. E.İ.T.İ.A. Ya.No: 37-13. İstanbul: Sulhi Geran Matbaası, 1966.

_____. **Avrupa Ekonomik Topluluğu**. Ankara: Başnur Matbaası, 1999.

Önal, Recep, Devlet Bakanı, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Ekonomisi” konulu Konferans. Eskişehir: 29 Nisan 2000.

Önder, İzzettin ve Diğerleri. **Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**. İstanbul: İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. **Türkiye’de Özelleştirme**. Ankara: 2000.

Pomfret, Richard. “The impact of EEC Enlargement on Non-member Countries Exports to the EEC”, **Economic Journal** No:91, September 1981.

Precidency Conclusions. **European Council in Copenhagen**. DOC/93/3. Copenhagen, 22 June 1993.

_____. **Santa Maria da Fiera European Council**. SN 200/00 20. Fiera, 20 June 2000.

_____. **Luxemburg European Council**. DOC/97/24. Luxembourg, 13 December 1997.

Precidency Conclusions. **Vienna European Council**. SN 300/98. Vienna, 13 December 1998.

Preston, Christopher. **Enlargement and Integration in the European Union**. The Routledge University Association for Contemporary European studies series. X: 259. Routledge, 1997.

Rekabet Kurumu. **Avrupa Topluluğu Rekabet Hukuku Mevzuatı**. Ankara: 1998.

Rosa, Jean Jacques. **Euro Error**. New York: Algora Publishing, 1998.

Scitovsky, Tibor. **Economic Theory and Western European Integration**. Unwin University Books. Northampton: John Dickens and Co Ltd., 1962.

Statement by the President of Council of the EU. **Entry into force of the Treaty of Amsterdam on 1 May 1999 More democracy and ability to act for the European Union an important Step towards Enlargement**. C/99/128 7740 Presse128. Brussels, 1999.

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. **Türkiye ve Avrupa Topluluğu I**. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.

- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. **Türkiye ve Avrupa Topluluğu II.** Birinci Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.
- Türkiye Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS). **İş Hukukunun Güncel Sorunları Semineri.** Yayın No: 26. Ankara: 1997.
- Türkiye Araştırmalar Merkezi. **Turkey and the European Community.** Opladen: 1993.
- Türkiye Bankalar Birliği. **Türkiye Ekonomisi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler** İstanbul: TBB Yayını, 2000.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. **TCMB Kanunu**
- _____. **Avrupa Birliği El Kitabı.** Ankara: 1996.
- _____. **Avrupa Birliği Süresinde Türkiye'nin Avrupalılaştırma Sorunu Semineri.** Ankara: 1998.
- _____. **Avrupa Siyasi Birliği ve Türkiye.** Ankara: 1999.
- _____. **Haftalık Basın Bülteni.** Ankara: 3 Ağustos 2000.
- _____. **Haftalık Basın Bülteni.** Ankara: 10 Ağustos 2000.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. "Şimdi Ne Yapmak Gerekliyor?" **Görünüm** Sayı: 51 Ocak 2000.
- _____. "İhracatta Bir Başka Bahara" **Görünüm** Sayı: 51 Ocak 2000.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. "İhracatta Bir Başka Bahara" **Görünüm** Sayı: 51 Ocak 2000.
- _____. "Türkiye Ticarete Daha Çok Serbestlik İstiyor" **Görünüm** Sayı: 51 Ocak 2000.
- _____. "AB'nin Dış Ticareti Canlanıyor" **Görünüm** Sayı: 51 Ocak 2000.
- Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). **İnceleme Yayınları:23. Hükümet İşçi-İşveren Kesimleri Arasında Uzlaşma ve Üçlü Anlaşmalar.** Ankara: 1999.
- _____. **Avrupa Rekabet Gücünün Kıyaslanması (Benchmarking).** Yayın No:178. Ankara:1998.
- Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği. **Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru.** Ankara:1999.

- Uludağ, Ramazan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması** Ankara: Alf Matbaacılık, 1991.
- Urwin, Derek W. **The Community of Europe**. Seventh Impression. New York: Longman Group Limited, 1993.
- Üçer, Okan. “Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Türkiye Mali Disiplinin Neresinde?”, **İKV Dergisi** Sayı: 134 Ocak-Şubat 1997.
- Worldbank, **World Development Indicators 1999**, Washington: 1999.
- Yılmaz, Ayfer. “AB-TC İlişkileri”, **İktisadi Araştırmalar Vakfı Bülteni** Sayı:4, 11 Nisan 1997.
- Yörük, Zafer. “Avrupa’dan Türkiye Fotoğrafi”, **Görüş** Sayı: 42 (2000), s. 60.
- Yükseler, Zafer. **Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Sisteminin Değerlendirilmesi**. Ankara: DPT Yayını, 1999.
- _____. **AET-Türkiye Ortaklık Anlaşması Katma Protokol**. İstanbul: Yalkın Ofset Matbaası, 1981. (Hayali Bir Kaynak)

SANAL KAYNAKLAR

- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/3ulkeler.htm> (17 Temmuz 2000)
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/mali/yap.htm> (18 Ağustos 2000).
- <http://www.tcmb.gov.tr/> (5 Haziran 2000).
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/ABgenisleme/gensleme.htm> (5 Haziran 2000).
- <http://eib.eu.int/loans.htm> (11 Haziran 2000).
- <http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/wip/opinions.htm> (17 Haziran 2000)
- <http://www.magnet.mt/info/location.html> (3 Temmuz 2000),
- http://kypros.org/cgi-bin/AT-Kypros_Netsearch.cgi (3 Temmuz 2000).
- <http://www.ksh.hu/eng/imf/nsdp.html> (22 Ağustos 2000).
- http://europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/2000_1/pol.htm (25 Haziran 2000)

- europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/2000_1/pol.htm (17 Temmuz 2000).
- europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/1999_3/est.htm (2000).
- europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppc/1999_3/cyp.htm (2000).
- europarl.eu.int/enlargement/briefings/en/6a2.htm#3 (22 Ağustos 2000)
- dpt.gov.tr/esk/2000/sunus2.ppt (10 Ağustos 2000)
- .hazine.gov.tr/ (20 Ağustos 2000)
- www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko6.xls (16 Ağustos 2000)
- www.imf.org/external/np/sec/nb/1998/nb9822.htm (17 Temmuz 2000).
- www.imf.org/external/np/sec/pr/1999/pr9966.htm (18 Temmuz 2000)
- /www.ekonomi.gov.tr/program.html (24 Ağustos 2000)
- ://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/IMALATYOG/1299ta.htm (15 Ağustos 2000).
- http://www.foreigntrade.gov.tr/ITHALAT/MEVZU/MEVZU.HTM (22 Temmuz 2000).
- http://www.sanayi.gov.tr/anket/kitap/index.htm (25 Temmuz 2000)
- http://www.tbb.org.tr/asp/1999.asp (12 Ağustos 2000).
- http://www.meb.gov.tr/index1.htm (16 Ağustos 2000)
- http://www.saglik.gov.tr/ (16 Ağustos)
- http://www.foreigntrade.gov.tr/ITHALAT/MEVZU/MEVZU.HTM (22 Temmuz 2000)
- http://www.gumruk.gov.tr/toc_tr.htm (22 Temmuz 2000)
- http://www.kultur.gov.tr/bakanlik/k-telif.html (15 Temmuz 2000)
- http://members.tripod.com/sosyalhizmev/fikirsanat.htm (11 Temmuz 2000)